

DET KONGELIGE
UTENRIKSDEPARTEMENT

Prop. 2 S

(2011–2012)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

Samtykke til ratifikasjon av en
frihandelsavtale mellom EFTA-statene og
Ukraina og en avtale om handel med
landbruksvarer mellom Norge og Ukraina,
begge av 24. juni 2010

Innhold

1	Innledning og sammendrag	7	4.3.2	Artikkel 2.2 om opprinnelsesregler og gjensidig tolladministrativt samarbeid	17
2	Forhandlingene mellom EFTA og Ukraina	9	4.3.3	Artikkel 2.3 om importtoll	17
2.1	Bakgrunn	9	4.3.4	Artikkel 2.4 om eksportavgifter	17
2.2	Forhandlingsprosessen	9	4.3.5	Artikkel 2.5 om basistoll	17
2.3	Samhandelen mellom Norge og Ukraina	9	4.3.6	Artikkel 2.6 om import- og eksportrestriksjoner	17
2.4	Samhandelen mellom EFTA-statene og Ukraina	9	4.3.7	Artikkel 2.7 om intern skattlegging og regulering	17
2.5	Den økonomiske og politiske utviklingen i Ukraina	10	4.3.8	Artikkel 2.8 om veterinære og plantesanitære tiltak	17
2.6	Situasjonen for menneskerettigheter	10	4.3.9	Artikkel 2.9 om tekniske forskrifter	17
3	De viktigste forhandlingsresultatene	12	4.3.10	Artikkel 2.10 om handelsfasilitering	18
3.1	Generelt	12	4.3.11	Artikkel 2.11 om underkomité for opprinnessaker, tollprosedyrer og handelsfasilitering	18
3.2	Avtalens fortale	12	4.3.12	Artikkel 2.12 om statshandelsforetak	18
3.3	Industrivarer	12	4.3.13	Artikkel 2.13 om subsidier og utjevningsavgifter	18
3.4	Fisk og andre marine produkter ..	12	4.3.14	Artikkel 2.14 om antidumping	18
3.5	Bearbeidede landbruksvarer	13	4.3.15	Artikkel 2.15 om globale beskyttelsestiltak	18
3.6	Ubearbeidede landbruksvarer	13	4.3.16	Artikkel 2.16 om bilaterale beskyttelsestiltak	18
3.7	Handelstiltak (antidumping m.v.) ..	13	4.3.17	Artikkel 2.17 om generelle unntak ..	18
3.8	Opprinnelsesregler og administrativt samarbeid	13	4.3.18	Artikkel 2.18 om sikkerhetsunntak ..	19
3.9	Tjenester	14	4.3.19	Artikkel 2.19 om betalingsbalansen ..	19
3.10	Investeringer	14	4.4	Kapittel III Handel med tjenester .	19
3.11	Beskyttelse av immaterielle rettigheter	15	4.4.1	Artikkel 3.1 om virkeområde og omfang	19
3.12	Offentlige anskaffelser	15	4.4.2	Artikkel 3.2 om inkorporering av bestemmelser fra GATS	19
3.13	Konkurranse	15	4.4.3	Artikkel 3.3 om definisjoner	19
3.14	Institusjonelle bestemmelser	15	4.4.4	Artikkel 3.4 om bestevilkårsbehandling	19
3.15	Tvisteløsning	15	4.4.5	Artikkel 3.5 om markedsadgang ..	19
4	Nærmere om de enkelte bestemmelsene i avtalen	16	4.4.6	Artikkel 3.6 om nasjonal behandling ..	19
4.1	Innledende bestemmelser	16	4.4.7	Artikkel 3.7 om tilleggsforpliktelser ..	19
4.2	Kapittel I Generelle bestemmelser ..	16	4.4.8	Artikkel 3.8 om innenlandske reguleringer	19
4.2.1	Artikkel 1.1 om formål	16	4.4.9	Artikkel 3.9 om godkjenning	19
4.2.2	Artikkel 1.2 om handelsrelasjoner regulert av denne avtale	16	4.4.10	Artikkel 3.10 om bevegelighet for fysiske personer	20
4.2.3	Artikkel 1.3 om forholdet til andre avtaler	16	4.4.11	Artikkel 3.11 om åpenhet	20
4.2.4	Artikkel 1.4 om geografisk virkeområde	16	4.4.12	Artikkel 3.12 om monopoler og tjenesteytere med enerett	20
4.2.5	Artikkel 1.5 om sentrale, regionale og lokale myndigheter	16	4.4.13	Artikkel 3.13 om forretningsmetoder	20
4.2.6	Artikkel 1.6 om åpenhet	16	4.4.14	Artikkel 3.14 om betalinger og overføringer	20
4.3	Kapittel II Handel med varer	17			
4.3.1	Artikkel 2.1 om vareomfang	17			

4.4.15	Artikkel 3.15 om restriksjoner for å beskytte betalingsbalansen ..	20	4.7.13	Artikkel 6.13 om videre forhandlinger	23
4.4.16	Artikkel 3.16 om unntak	20	4.8	Kapittel VII Konkurransen	23
4.4.17	Artikkel 3.17 om bindingslister over spesifikke forpliktelser	20	4.8.1	Artikkel 7 om konkurranseregler for foretak	23
4.4.18	Artikkel 3.18 om endringer av bindingslister	21	4.9	Kapittel VIII Institusjonelle bestemmelser	23
4.4.19	Artikkel 3.19 om gjennomgang	21	4.9.1	Artikkel 8 om Den blandede komité	23
4.4.20	Artikkel 3.20 om vedlegg	21	4.10	Kapittel IX Tvisteløsning	23
4.5	Kapittel IV Investeringer	21	4.10.1	Artikkel 9.1 om anvendelsesområdet	23
4.5.1	Artikkel 4.1 om virkeområde og omfang	21	4.10.2	Artikkel 9.2 om vennskaplig mellomkomst, forlik eller mekling	24
4.5.2	Artikkel 4.2 om definisjoner	21	4.10.3	Artikkel 9.3 om konsultasjoner	24
4.5.3	Artikkel 4.3 om generell behandling	21	4.10.4	Artikkel 9.4 om opprettelse av et voldgiftspanel	24
4.5.4	Artikkel 4.4 om nasjonal behandling	21	4.10.5	Artikkel 9.5 om prosedyreregler ..	24
4.5.5	Artikkel 4.5 om bestevilkårsbehandling	21	4.10.6	Artikkel 9.6 om voldgiftspanelets rapporter	24
4.5.6	Artikkel 4.6 om tilgang til domstolene	21	4.10.7	Artikkel 9.7 om utsettelse eller avslutning av sakens behandling ...	24
4.5.7	Artikkel 4.7 om nøkkelpersonell ..	21	4.10.8	Artikkel 9.8 om gjennomføring av den endelige rapporten	24
4.5.8	Artikkel 4.8 om rett til regulering	21	4.10.9	Artikkel 9.9 om kompensasjon og oppheving av fordeler	25
4.5.9	Artikkel 4.9 om åpenhet	22	4.10.10	Artikkel 9.10 om andre bestemmelser	25
4.5.10	Artikkel 4.10 om handelsrelaterte investeringstiltak	22	4.11	Kapittel X Avsluttende bestemmelser	25
4.5.11	Artikkel 4.11 om reservasjoner	22	4.11.1	Artikkel 10.1 om oppfyllelse av forpliktelser	25
4.5.12	Artikkel 4.12 om betalinger og overføringer	22	4.11.2	Artikkel 10.2 om vedlegg og protokoller	25
4.5.13	Artikkel 4.13 om restriksjoner for å beskytte betalingsbalansen	22	4.11.3	Artikkel 10.3 om utviklingsklausul	25
4.5.14	Artikkel 4.14 om unntak	22	4.11.4	Artikkel 10.4 om bærekraftig utvikling	25
4.5.15	Artikkel 4.15 om gjennomgang	22	4.11.5	Artikkel 10.5 om endringer	25
4.6	Kapittel V Immaterielle rettigheter	22	4.11.6	Artikkel 10.6 om tiltredelse	25
4.6.1	Artikkel 5 om immaterielle rettigheter	22	4.11.7	Artikkel 10.7 om oppsigelse og opphør	25
4.7	Kapittel VI Offentlige anskaffelser	22	4.11.8	Artikkel 10.8 om ikrafttredelse	25
4.7.1	Artikkel 6.1 om formål	22	4.11.9	Artikkel 10.9 om depositar	26
4.7.2	Artikkel 6.2 om virkeområde	22	4.11.10	Vedleggene og protokollen til avtalene	26
4.7.3	Artikkel 6.3 om ordninger for offentlige anskaffelser	22			
4.7.4	Artikkel 6.4 om nasjonal behandling og ikke-diskriminering	22	5	Den bilaterale landbruksavtalen	27
4.7.5	Artikkel 6.5 om gjennomføring av anskaffelser	22	6	Gjennomføring i norsk rett	28
4.7.6	Artikkel 6.6 om opprinnelsesregler	23	7	Økonomiske og administrative konsekvenser	29
4.7.7	Artikkel 6.7 om gjenkjøpsavtaler ..	23	8	Konklusjon og tilrådning	30
4.7.8	Artikkel 6.8 om kunngjøring av opplysninger om anskaffelser	23			
4.7.9	Artikkel 6.9 om informasjons-teknologi	23			
4.7.10	Artikkel 6.10 om samarbeid	23			
4.7.11	Artikkel 6.11 om generelle unntak	23			
4.7.12	Artikkel 6.12 om endringer eller beriktigelser av dekningsomfanget	23			

Forslag til vedtak om samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruks- varer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010	30
--	-----------

Vedlegg

1	Frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina	31
2	Landbruksavtale mellom Ukraina og Kongeriket Norge	73

Prop. 2 S

(2011–2012)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

Samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010

*Tilråding fra Utenriksdepartementet 7. oktober 2011,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Stoltenberg II)*

1 Innledning og sammendrag

Frihandelsavtalen mellom EFTA-statene og Ukraina ble undertegnet under EFTAs ministermøte i Reykjavik 24. juni 2010.

Hovedmålsetningen med frihandelsavtalen er å stimulere til økt samhandel og økonomisk samarbeid mellom partene. Frihandelsavtalen omfatter handel med varer, handel med tjenester, investeringer, offentlige anskaffelser, immaterielle rettigheter, tvisteløsning og konkurranseregler. Det er også inngått egne avtaler mellom hver av EFTA-statene og Ukraina om handel med landbruksprodukter slik at denne handelen omfattes av frihandelsområdet.

Avtalen sikrer norske eksportører og investorer økt forutsigbarhet og bedre rammebetingelser. For varehandel ble det oppnådd et svært godt resultat som innebærer tollfrihet for alle industriva-

rer etter en nedtrappingsperiode, med noen mindre unntak. EFTA-statene fikk gjennomslag for ikke-anvendelse av antidumpingtiltak, noe som er prinsipielt viktig for Norge. Videre gir avtalen gode vilkår for norsk eksport av fisk og sjømat. For handel med tjenester påtar Ukraina seg forpliktelser utover GATS av betydning for norsk næringsliv, blant annet for skipsfartstjenester, finansielle tjenester (energiforsikring) og telekommunikasjon. I frihandelsavtalens fortalebestemmelser bekrefter partene blant annet sitt engasjement og respekt for miljøhensyn, grunnleggende menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter og næringslivets samfunnsansvar. Avtalen inneholder en utviklingsklausul som forplikter partene til å vurdere å oppdatere avtalen innen tre år etter ikrafttredelse i lys av utviklingen innen bærekraftig utvikling og handel.

Samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010

EFTA-statene har opptrådt som en samlet gruppe i forhandlingene på basis av felles forhandlingsposisjoner det er blitt enighet om etter forutgående interne EFTA-møter.

I og med at frihandelsavtalen og den bilaterale landbruksavtalen anses som en sak av særlig viktighet, er Stortingets samtykke til ratifikasjon nødvendig, jf. Grl. § 26, annet ledd.

Hoveddelene til frihandelsavtalen og den bilaterale landbruksavtalen i engelsk originalversjon og norsk oversettelse følger som trykte vedlegg til proposisjonen. Protokoller og vedlegg til avtalene overleveres Stortinget som utrykte vedlegg. Protokollene og vedleggene er også tilgjengelig elektronisk på <http://www.regjeringen.no>.

2 Forhandlingene mellom EFTA og Ukraina

2.1 Bakgrunn

EFTA og Ukraina undertegnet en samarbeidserklæring 29. juni 2000. Siden undertegningen har EFTA og Ukraina ønsket å utdype samarbeidet ved å inngå en frihandelsavtale. For EFTA var det en forutsetning for forhandlinger med Ukraina om en frihandelsavtale at Ukraina var medlem av WTO. Ukraina ble medlem av WTO i mai 2008 og det ble på EFTAs ministermøte november 2008 besluttet å igangsette forhandlinger mellom EFTA og Ukraina.

2.2 Forhandlingsprosessen

EFTA-statene og Ukraina åpnet forhandlinger i april 2009. Forhandlingene ble avsluttet i april 2010 etter fem forhandlingsrunder.

Island var talsmann for EFTA. EFTAs felles forhandlingsposisjoner ble utviklet gjennom konsultasjoner mellom EFTA-statene.

Nærings- og handelsdepartementet ledet den norske forhandlingsdelegasjonen. Forhandlingsdelegasjonen har hatt medlemmer fra flere departementer og direktorater, som dermed har bidratt i arbeidet med å gjennomføre forhandlingene om markedsadgang for varer, tjenester og investeringer, alle med tilhørende avtalebestemmelser. Delegasjonsmedlemmer fra andre departementer og etater har bidratt særskilt i gjennomføringen av forhandlingene på følgende områder:

- Bestemmelsene om toll- og opprinnelsesspørsmål, gjensidig administrativt samarbeid og handelsfasilitering: Toll- og avgiftsdirektoratet.
- De horisontale og institusjonelle bestemmelsene i avtalen samt konkurransekapitlet: Utenriksdepartementet.
- Bestemmelsene om offentlige anskaffelser: Fornyings- og administrasjonsdepartementet.
- Immaterialrettskapitlet: Justis- og politidepartementet.
- Den bilaterale avtalen mellom Norge og Ukraina om landbruksvarer: Landbruks- og matdepartementet.

EFTAs faste råd i Genève og EFTA-ministrene har vært holdt løpende orientert om utviklingen i forhandlingene.

På norsk side har hovedspørsmålene under forhandlingene vært avklart i en egen interdepartemental gruppe for EFTA- og tredjelandsspørsmål. Det har også vært redegjort for forhandlingene i møter med sivilsamfunnsorganisasjoner (såkalte «samråd») og i EFTAs konsultative komité.

2.3 Samhandelen mellom Norge og Ukraina

Norske næringsinteresser i Ukraina er i første rekke knyttet til telekommunikasjon og norsk eksport av fisk og fiskeprodukter.

Norges samhandel med Ukraina er begrenset, men har vært voksende frem til 2008. Nedgangen i samhandelen fra 2008 til 2009 skyldes reduksjonen i import fra Ukraina, og i 2009 beløp samhandelen seg til 1,9 milliarder kroner. Fisk og fiskeprodukter er i dag det viktigste norske eksportproduktet til Ukraina og utgjorde 93 prosent av totaleksporten i 2009. Norge importerte varer fra Ukraina til en verdi av 495 millioner kroner i 2009. Ammoniakk er viktigste importvare (24 prosent). Det er ventet at handelen vil øke som en følge av frihandelsavtalen.

2.4 Samhandelen mellom EFTA-statene og Ukraina

EFTA-statene har en samlet befolkning på ca. 12 millioner og er verdens niende største aktør i handel med varer, og er en betydelig internasjonal aktør i handelen med tjenester og for direkte investeringer utenlands. I 2009 hadde den samlede varehandelen mellom EFTA-statene og Ukraina en verdi av 716 millioner USD. Handelen har vokst betydelig de siste årene, og den årlige økningen i perioden 2003 til 2009 har vært på 17,6 prosent.

Eksporten fra EFTA-statene består hovedsakelig av fisk og sjømat, farmasøytiske produkter,

maskineri og klokker, mens de viktigste importproduktene fra Ukraina til EFTA-statene er uorganiske kjemikaler, metaller, edelstener og fettstoffer og oljer.

2.5 Den økonomiske og politiske utviklingen i Ukraina

Ukraina er en republikk med et folketall på 46 millioner. Ukraina ble selvstendig stat i 1991, etter oppløsningen av Sovjetunionen.

Oransjerevolusjonen i 2004 påskyndet en aktiv nasjonsbyggingspolitikk, med ukrainsk språk og kultur og nye bilder av historien som vesentlige ingredienser. Mye av dette hadde brodd ikke bare mot det sovjetiske i ukrainsk fortid, men også det russiske. Friksjonen med Moskva økte derfor. Forholdet til Russland har bedret seg betraktelig etter at Viktor Janukovytsj i 2010 overtok som president.

Som en del av en fremtidig assosieringsavtale forhandler EU og Ukraina om en omfattende frihandelsavtale. Assosieringsavtalen skal erstatte den eksisterende partnerskaps- og samarbeidsavtalen av 1998.

Ukraina er et av de landene som ble aller sterkest rammet av finanskrisen. Etter god vekst i 2007-08 falt BNP i 2009 med anslagsvis 14-16 prosent. Tempoet i fallet var i 1. kvartal 2009 på hele 30 prosent og mye av produksjonen stoppet helt opp, særlig i byggesektoren og alminnelig industri. Stålproduksjon spiller omtrent samme rolle i ukrainsk økonomi som oljeproduksjon gjør det i Norges. Sterk økning i industriproduksjonen har siden bidratt positivt til den økonomiske utviklingen. Veksten var i 2010 over 4 prosent og styrket seg ytterligere i 2011.

Ukrainsk økonomi har blitt holdt oppe av store stabiliseringslån fra IMF. Siden 2008 er over 16 milliarder USD blitt utbetalt.

Akilleshælen i den ukrainske økonomien er overforbruket av energi, særlig naturgass. Ukraina er et viktig transittland for russisk gass til Europa, og det har vært flere gasskonflikter mellom Ukraina og Russland. I april 2010 undertegnet Ukraina og Russland en avtale som innebærer lavere gasspriser for Ukraina og forlengelse av russisk militær tilstedeværelse på Krim.

2.6 Situasjonen for menneskerettigheter

Ukraina var frem til 1991 en del av Sovjetunionen og overgangen til selvstendig stat og åpent sam-

funn har ikke vært lett, på samme måte som for andre land i regionen. Oransjerevolusjonen i 2004 markerte imidlertid et skille og Ukraina framsto deretter som et fritt og åpent samfunn. Det innebar betydelig fremgang blant annet for pressefriheten, mens vedvarende problemer som korrupsjon, fattigdom og annen urettferdighet ikke lot seg enkelt bekjempe. Ukraina opplevde intens politisk strid og liten framgang i det reelle reformarbeidet.

Etter valget av ny president i 2010 og utnevning av ny regjering er det bekymring for utviklingen blant annet med hensyn til presse- og forsamlingsfriheten og oppbygging av en rettsstat. Fra vestlig side har det vært advart mot glidning tilbake til tidligere praksis med nyhetskontroll, press og vold mot journalister og begrensninger i medias arbeidsmuligheter. Enkelte mener at etterforskning og fengsling av medlemmer av den tidligere regjeringen for misligheter egentlig er politisk motivert. Også noen personer fra det nåværende styret er tiltalt for ulovlige forhold. President og regjering understreker at man tar beskyttelse av menneskerettigheter, kamp mot korrupsjon, reform og demokratisering på alvor. Det er blant annet vedtatt en lov om offentlighet og åpenhet i forvaltningen.

Ukraina har en stor russisk minoritet. Av andre minoriteter har rombefolkningen tradisjonelt hatt det vanskelig. Det gjenstår mye med hensyn til tilbakeføring av rettigheter og integrering av de tidligere fordrevne krim-tatarene. Det er også ganske mange ungarere, rumenere og moldovere. Svak oppfyllelse av kulturelle og språklige rettigheter kan forekomme, blant annet som følge av manglende ressurser. Enkelte er bekymret over det de ser som rasisme og fremmedfrykt på fremmarsj.

Rettigheter på arbeidslivets område er godt regulert i lovverket, men i praksis er det store utfordringer. Mye av økonomien er uformell og preges av individuelle arbeidsavtaler eller fravær av kontrakter. Arbeidslivets organisasjoner er svake og splittede. Når det gjelder likestilling, gjenstår også mye i praksis, selv om mye kan bygges på det lovverk og de verdier man arvet fra sovjetisk tid. Menneskehandel, politivold, varetekts- og soningsforhold er problemområder som blant annet forsøkes rettet på i samarbeid med internasjonale organisasjoner, blant annet Europarådet. Ukraina kan rose seg av å ha en ganske god bredde av private eller ikke-statlige organisasjoner, og myndighetene blander seg lite opp i arbeidet til internasjonale grupper eller organisasjoner. Trosfrihet er godt ivarettatt, noe også utenlandske

Samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010

predikanter nyter godt av. Bærere av HIV/AIDS utsettes i noen grad for sosialt stigma. Situasjonen for seksuelle minoriteter oppfattes mest som et toleransespørsmål og ikke et spørsmål om rettigheter, for eksempel med hensyn til partnerskap.

I likhet med de fleste land er det i Ukraina sterke brytninger mellom gammelt og nytt i tenkning og holdning. I befolkningen vil det være sterke motkrefter mot tilbakevending til et mer ensrettet system. Ukraina er medlem av Europarådet, hvor landet i mai-november 2011 har hatt

formannskapet i ministerkomiteen. I 2013 vil Ukraina ha formannskapet i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE). Mynighetenes arbeid for medlemskap i EU har bred oppslutning. Landet vektlegger herunder styrking av lovgivning og praksis på felt som har med menneskerettigheter og borgernes forhold til staten å gjøre. Men selv om den uttrykte mening er god, er det langt fra alle områder som kan oppvise entydige resultater.

3 De viktigste forhandlingsresultatene

3.1 Generelt

Frihandelsavtalen mellom EFTA-statene og Ukraina omfatter handel med varer, handel med tjenester, investeringer, offentlige anskaffelser, immaterielle rettigheter, tvisteløsning og konkurranseregler. Det er også inngått egne avtaler mellom hver av EFTA-statene og Ukraina om handel med landbruksprodukter slik at denne handelen omfattes av frihandelsområdet.

Frihandelsavtalen mellom EFTA-statene og Ukraina er utformet med henblikk på å oppfylle de krav som WTO stiller til slike frihandelsavtaler (GATT artikkel XXIV og GATS artikkel V). Frihandelsavtalen innebærer tollfrihet for alle industrivarer etter en nedtrappingsperiode, med noen mindre unntak. EFTA-statene fikk gjennomslag for ikke-anvendelse av antidumpingtiltak, noe som er substansielt og prinsipielt viktig for Norge. Videre gir avtalen gode vilkår for norsk eksport av fisk og sjømat. For handel med tjenester påtar Ukraina seg forpliktelser utover GATS av betydning for norsk næringsliv, blant annet for skipsfartstjenester, finansielle tjenester (energiforsikring) og telekommunikasjon. I frihandelsavtalens fortalebestemmelser bekrefter partene blant annet sitt engasjement og respekt for miljøhensyn, grunnleggende menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter og næringslivets samfunnsansvar.

Avtalen mellom EFTA-statene og Ukraina ble ferdigforhandlet før man ble enige innad i EFTA-kretsen om et kapittel om handel og bærekraftig utvikling med bestemmelser om miljø og arbeidstakerrettigheter. Avtalen inneholder i stedet en utviklingsklausul som forplikter partene til å vurdere å oppdatere avtalen innen tre år etter ikrafttredelse i lys av utviklingen innen bærekraftig utvikling og handel. EFTAs modellkapittel om handel og bærekraftig utvikling vil ligge til grunn som EFTAs utgangspunkt for en fremtidig gjennomgang.

3.2 Avtalens fortale

I avtalens fortale stadfester partene blant annet sine forpliktelser til prinsipper om demokrati, rettsstatens prinsipper, menneskerettigheter og fundamentale rettigheter i samsvar med FN-pakten og FNs menneskerettighetserklæring, arbeidstakerrettigheter, herunder prinsippene i relevante ILO-konvensjoner, næringslivets samfunnsansvar, bærekraftig utvikling og anti-korrupsjon.

3.3 Industrivarer

EFTA-statene og Ukraina har forpliktet seg til å avvikle all importtoll på industrivarer og avgifter med tilsvarende virkning for nesten alle industrivarer. Som vanlig i avtaler med land som er kommet kortere i den økonomiske utviklingen enn EFTA-statene, er dette en asymmetrisk avtale. Dette innebærer at Ukraina for sensitive varer trapper ned sine tollsatser over en avtalefestet periode, mens EFTA-staten eliminerer tollsatsene for alle industrivarer fra avtalens ikrafttredelse. I tillegg er enkelte svært sensitive varer for Ukraina unntatt fra avtalen i sin helhet. Tollnedtrapping for disse varene skal vurderes i Den blandede komité senest tre år etter avtalens ikrafttredelse. Oversikt over disse varene og Ukrainas nedtrapping er avtalefestet i vedlegg IV i avtalen, og innebærer fem ulike nedtrappingsperioder. Fra 1. januar 2022 skal Ukraina ha fjernet alle resterende tollsatser for industrivarer dekket av avtalen. I tillegg forplikter Ukraina seg til å gi EFTA-statene minst like god behandling som de gir EU.

3.4 Fisk og andre marine produkter

Ukraina er et meget viktig marked for norsk fiskeeksport. Det var derfor viktig å få en god avtale for fisk og fiskeprodukter.

Forhandlingene for fisk og fiskeprodukter var vanskelige, men det lyktes EFTA å få en god avtale. I hovedsak vil all norsk eksport av fisk og fiskeprodukter til Ukraina ha fri markedsadgang

fra 1. januar 2012. For noen få fiskeprodukter av mindre betydning for Norges fiskeeksport til Ukraina vil det være en nedtrappingsperiode på inntil 10 år.

3.5 Bearbeidede landbruksvarer

Frihandelsavtalen omfatter bearbeidede landbruksprodukter slik det fremgår av avtalens vedlegg II. EFTA-statene og Ukraina gir tollkonsesjoner for bearbeidede landbruksvarer i henhold til varelistene i vedlegget. For Norges del omfatter dette blant annet bakervarer, sjokolade, supper, sauser, tørket og hermetisert frukt og grønnsaker, fruktsafter, nøtter, mais, sukkerholdige produkter, matolje og matoljeprodukter. EFTA-statene skal gi Ukraina de samme tollreduksjonene som de har gitt EU, mens Ukraina skal gi tollreduksjoner til EFTA-statene i henhold til tabell 2 i vedlegget og under ingen omstendigheter dårligere markedsadgang enn de gir til EU. Norge viderefører dagens system med råvarekompensasjon overfor Ukraina.

3.6 Ubearbeidede landbruksvarer

Handelen med ubearbeidede landbruksvarer er regulert i en egen bilateral landbruksavtale mellom Norge og Ukraina. Frihandelsavtalens artikkel 2.1 punkt 2 viser til at de bilaterale landbruksavtalene, sammen med frihandelsavtalen, utgjør grunnlaget for frihandelsområdet som etableres mellom EFTA-statene og Ukraina. Frihandelsavtalen og den supplerende landbruksavtalen vil bli notifisert samtidig til WTO for å tilfredsstille GATT-avtalens artikkel XXIV om at frihandelsavtalen skal omfatte den vesentlige delen av samhandelen. Landbruksavtalen mellom Norge og Ukraina inneholder lister over tollkonsesjoner fra norsk og ukrainsk side. Opprinnelsesreglene i frihandelsavtalen mellom EFTA-statene og Ukraina gjelder også for varene omfattet av den bilaterale landbruksavtalen. Avtalen inneholder en klausul som forplikter partene, innenfor deres respektive landbrukspolitikk, til å søke å oppnå ytterligere tollreduksjoner for handelen med landbruksvarer. Det er også utarbeidet en spesifikk sikkerhetsmekanisme for handel med ubearbeidede landbruksvarer mellom Norge og Ukraina.

3.7 Handelstiltak (antidumping m.v.)

Partenes muligheter til å treffe handelstiltak er regulert av egne bestemmelser i avtalens kapittel 2 om handel med varer.

EFTA-statene ønsket et forbud mot bruk av antidumpingtiltak i frihandelsavtalen, og Ukraina gikk med på dette. Det betyr at partene ikke har adgang til å benytte seg av WTO-reglene om antidumping overfor hverandre, noe som gir bedret forutsigbarhet for norske vareeksportører.

For utjevningsavgifter gjelder WTO-regelverket. Før en part setter i gang en prosess under WTO-regelverket skal den berørte part informeres og det skal innledes konsultasjoner bilateralt eller i Den blandede komité med henblikk på å finne en gjensidig akseptabel løsning.

Bestemmelsen om globale beskyttelsestiltak krever at partene unntar hverandres varer fra slike tiltak dersom import av disse varene ikke forårsaker alvorlig skade eller trussel om dette.

Når det gjelder bilaterale beskyttelsestiltak, er det bestemt at slike kan treffes dersom, som et resultat av tollnedbygging under denne avtalen, import av en vare fra en part skaper en alvorlig skade eller trussel mot den andre parts hjemlige industri eller konkurrerende produkter. Tiltaket skal være begrenset til det minimale av hva som må til for å begrense skade, og skal kun treffes dersom det er klare bevis for skade eller trussel.

Parten som har som intensjon å treffe et bilateralt beskyttelsestiltak, skal med en gang og før tiltaket blir iverksatt, notifisere de andre partene. Tiltakene skal vanligvis ikke gjelde for mer enn ett år, men kan i unntakstilfeller gjelde i inntil tre år. Fem år etter avtalens ikrafttredelse skal partene vurdere om muligheten for å treffe slike tiltak fortsatt skal være tilstede.

3.8 Opprinnelsesregler og administrativt samarbeid

Frihandelsavtalens bestemmelser om opprinnelsesregler og tilhørende administrativt samarbeid er nedfelt i avtalens artikkel 2.2 og protokoll om opprinnelsesregler til avtalen. Opprinnelsesreglene går ut på at det settes bestemte krav for at varene skal regnes som varer med opprinnelse i EFTA-statene eller Ukraina, slik at varer uten tilknytning til frihandelsavtalens parter ikke får fordeler av de tollreduksjoner som frihandelsavtalen gir. Opprinnelsesreglene presiserer de krav til produksjon og bruk av innsatsmaterialer fra land som ikke er en del av frihandelsområdet som må

være oppfylt for at ferdigvaren skal oppnå status som frihandelsvare (opprinnelsesstatus).

Opprinnelsesprodukter kan være produkter som er ansett som fremstilt i sin helhet i en av avtalepartene i henhold til protokollens artikkel 6, produkter som tilfredsstiller bestemmelsene om kumulasjon med innsatsmaterialer som er opprinnelsesprodukter fra en annen avtalepart, eller produkter som i samsvar med bestemmelsene i de spesifikke listereglene nevnt i tillegg 2 til protokollen anses som tilstrekkelig bearbeidet. Det er også i vedleggets artikkel 8 tatt inn en bestemmelse over hvilke enkle former for bearbeiding eller foredling utført på ikke-opprinnelsesmaterialer som ikke er ansett som tilstrekkelig for at produktet kan anses som opprinnelsesprodukt.

Avtalen inneholder bestemmelser om forbud mot bruk av tollrestitusjon, og om muligheten for å benytte såkalt «utenlandsk bearbeiding» ved fremstilling av varer som skal eksporteres som opprinnelsesprodukter under avtalen og dessuten bestemmelser om administrativt samarbeid mellom avtalepartenes tollmyndigheter som blant annet innebærer at det skal etableres et samarbeid mellom nasjonale tollmyndigheter om utferdigelse og kontroll av opprinnelsesbevis.

Avtalen legger til rette for at eksportører som et alternativ til opprinnelsesbevis EUR.1 kan benytte seg av opprinnelseserklæringen som opprinnelsesdokumentasjon. Avtalen legger også opp til bruk av opprinnelsesbevisene EUR-MED, men at disse (varesertifikat EUR-MED og opprinnelseserklæring EUR-MED) ikke kan anvendes før Ukraina eventuelt har inngått frihandelsavtale med identiske opprinnelsesregler med et annet land som deltar i EUR-MED-samarbeidet.

3.9 Tjenester

Ukraina er viktig for Norges interesser i handel med tjenester. Den viktigste enkeltsektoren i Ukraina er telekommunikasjonstjenester, men også andre sektorer som forretningstjenester, inkludert data- og datarelaterte tjenester, skipsfartstjenester og forsikringstjenester er viktige for norske tjenestetilbydere.

Telekommunikasjonstjenester tilbys på det ukrainske markedet gjennom etablering i landet (såkalt leveringsmåte 3) normalt ved datterselskaper. I 2009 utgjorde totalomsetningen for norsk-kontrollerte telekommunikasjonsbedrifter i landet mer enn 9 milliarder kroner.

Avtalebestemmelsene om handel med tjenester bygger på WTO-avtalen om handel med tjenes-

ter – GATS. Ukraina har GATS-forpliktelser som reflekterer en forholdsvis høy grad av åpenhet i tjenestemarkedene. For EFTA var det viktig å videreføre disse forpliktelsene i frihandelsavtalen, samtidig som man søkte forbedringer der det var mulig på områder av særskilt interesse. I forhandlingene ble arbeidet med forbedringer i bindingslistene prioritert, i form av nye sektorspesifikke forpliktelser som sikrer ikke-diskriminerende markedsadgang. Slike forpliktelser binder det nasjonale regelverket og gir dermed mer forutsigbarhet for norske tjenestetilbydere. Det vil i tillegg være viktig å arbeide for forbedring av forpliktelser som er nedfelt i generelle bestemmelser i kapitlet om handel med tjenester eller i egne vedlegg, i den grad hensynet til handlefrihet i reguleringen av enkeltsektorer eller generelt ikke tilsier noe annet.

I forhandlingene oppnådde man på EFTA-siden et resultat som betyr forbedret forpliktelsesnivå i markedsadgangen på områder som skipsfartstjenester, inkludert deler av elvetrafikken og innenriksfarten, og energiforsikringstjenester. Dette er forbedringer av betydning for tjenestesektorer som er viktige for Norge.

Det ble også fremforhandlet endringer i enkelte andre bestemmelser som innebærer en forbedret og mer forutsigbar situasjon for norske tjenestetilbydere, blant annet ved at det i det særskilte vedlegget om telekommunikasjonstjenester (vedlegg X) er inntatt to bestemmelser som ikke tidligere har vært del av dette vedlegget. For det første stilles det krav om at myndighetene skal sikre at dominerende tjenestetilbydere, på nærmere angitte vilkår, gir andre tjenestetilbydere anledning til å installere teknisk utstyr hos seg for å sikre gjensidig utveksling av trafikk mellom nettene. Videre er det fastsatt krav om at myndighetene skal sørge for at informasjon om tilsynsmyndighetens oppgaver og om rollefordelingen mellom tilsynsmyndigheter på teleområdet, skal være offentlig tilgjengelig.

3.10 Investeringer

EFTA fikk gjennomslag for at avtalen både skulle inneholde bestemmelser om retten til å investere og om beskyttelse av foretatte investeringer. Avtalen forplikter, med enkelte unntak, partene til å gi nasjonal behandling til investorer fra den andre parten og deres investeringer. Det samme gjelder de rettigheter som partene gir til investorer fra andre land de har avtaler med. Det presiseres videre at partene skal gi investorer fra den andre

parten og deres investeringer behandling i overensstemmelse med folkeretten, inkludert rimelig og rettferdig behandling og god beskyttelse og sikkerhet. Det gjøres også klart at partene skal gi investorer fra den andre parten like stor rett som egne investorer, eller investorer fra andre land, når det gjelder jurisdiksjonen i domstolene og administrative ordninger. Partene gir hverandres investorer rett til løpende transaksjoner og kapitalbevegelser, innenfor rammene som gis av IMF-avtalen. Videre inkorporeres avtalen om handelsrelaterte investeringstiltak (TRIMS) i WTO. Avtalen slår fast at investeringskapitlet ikke skal forstås som å være til hinder for at partene kan opprettholde og innføre ny regulering som er i overensstemmelse med kapitlet og som er i det offentliges interesse (som helse, miljø, sikkerhet), og en part skal ikke senke, eller tilby seg å senke, standardene i regulering for å tiltrekke seg investeringer.

3.11 Beskyttelse av immaterielle rettigheter

Frihandelsavtalens bestemmelser om immaterielle rettigheter er nedfelt i avtalens kapittel 5 og i avtalens vedlegg XIII. Kravene til beskyttelse av immaterielle rettigheter går utover det som følger av WTO-avtalen om handelsrelaterte sider ved immaterielle rettigheter – TRIPS. Dette gjelder også på områdene patentrettigheter, plantesortsbeskyttelse og beskyttelse av fortrolige testdata. Regjeringens politikk er at utviklingsland i frihandelsforhandlinger ikke skal påtvinges forpliktelser utover TRIPS-avtalen på disse områdene. Forhandlingene ble gjennomført i samsvar med dette og forpliktelsene Ukraina har påtatt seg på disse områdene svarer til det som allerede finnes i eksisterende lovgivning i Ukraina eller som Ukraina var i ferd med å innføre uavhengig av frihandelsforhandlingene med EFTA-statene.

3.12 Offentlige anskaffelser

Kapitlet om offentlige anskaffelser bygger på WTO-avtalen om offentlige anskaffelser – GPA. GPA har for tiden 41 parter. Alle EFTA-statene er tilsluttet GPA, men ikke Ukraina. Ukraina har nylig søkt om medlemskap i GPA. Kapitlet inne-

holder bestemmelser om åpenhet, anskaffelsesprosedyrer, terskelverdier m.v. som skal sikre at leverandører fra Ukraina og EFTA-statene kan delta i konkurransen om offentlige anbud i hverandres markeder på like vilkår med hjemlandets leverandører. Det er fremforhandlet egne lister for hhv Ukraina og hver av EFTA-statene som fastsetter hvilke offentlige organer og hvilke vare- og tjenestekategorier som omfattes av bestemmelsene.

3.13 Konkurransen

Frihandelsavtalens bestemmelser om konkurranse er nedfelt i avtalens kapittel 7. Avtalen fastsetter at konkurransebegrensende samarbeid og misbruk av dominerende stilling, som har som formål eller er egnet til å vri konkurransen og som kan påvirke samhandelen mellom avtalepartene, er i strid med avtalen. EFTA-statene og Ukraina har anledning til å bringe saker som angår konkurransekapitlets bestemmelser for Den blandede komité.

3.14 Institusjonelle bestemmelser

Det opprettes en blandet komité, bestående av representanter fra hver av EFTA-statene og Ukraina, som blant annet skal administrere og overvåke gjennomføringen av avtalen. En av komiteens viktigste funksjoner er å treffe beslutninger om eventuelle endringer i avtalens vedlegg og protokoller. Slike endringer vil normalt være av teknisk art, for eksempel som følge av endringer i det WTO-regelverket som avtalen bygger på. Komiteen er også konsultasjonsorgan i handelstviser under avtalen. Hittil har det ikke vært slike tvister under en EFTA-frihandelsavtale.

3.15 Tvisteløsning

Avtalen inneholder bestemmelser om tvisteløsning ved tvister om tolkningen av partenes rettigheter og forpliktelser etter avtalen. Etter at partene har konsultert er det åpnet for adgang til voldgift. Dersom den tapende part ikke gjennomfører voldgiftspanelet avgjørelser innen tidsfristen er det gitt adgang til mottiltak.

4 Nærmere om de enkelte bestemmelsene i avtalen

Frihandelsavtalen består av 10 kapitler og 16 vedlegg (vedlegg I – XV og en protokoll om opprinnelsesregler). Vedleggene utgjør en integrert del av frihandelsavtalen.

4.1 Innledende bestemmelser

Avtalens fortale redegjør for hvem som er parter i avtalen og de forhold partene legger vekt på ved gjennomføringen av denne. EFTA-statene og Ukraina har vektlagt tette og gode bånd, økonomisk integrasjon, samarbeid og eliminering av handelshindre. Videre stadfester partene sine forpliktelser gjennom diverse internasjonale fora. Fortalen vektlegger blant annet betydningen av menneskerettigheter, miljø, bærekraftig utvikling, demokrati, næringslivets samfunnsansvar, arbeid mot korrupsjon og arbeidstakerrettigheter.

4.2 Kapittel I Generelle bestemmelser

4.2.1 Artikkel 1.1 om formål

Artikkel 1.1 fastslår formålet med frihandelsavtalen. Målsetningene er å oppnå liberalisering av handel med varer og tjenester, å øke investeringsmulighetene betraktelig, å oppnå videre gjensidig liberalisering av markedet for offentlige anskaffelser, å fremme konkurranse, å sikre tilstrekkelig og effektiv beskyttelse av immaterielle rettigheter og å bidra til en harmonisk utvikling og utvidelse av verdenshandelen ved å fjerne handels- og investeringsbarrierer.

4.2.2 Artikkel 1.2 om handelsrelasjoner regulert av denne avtale

Artikkel 1.2 fastslår at avtalen regulerer handelsrelasjoner mellom den enkelte EFTA-stat på den ene siden og Ukraina på den andre siden, men ikke mellom de enkelte EFTA-statene. Artikkelen fastslår videre at Sveits skal representere Liechtenstein i saker som er dekket av traktaten av 29. mars 1923, som etablerer en tollunion mellom disse to statene.

4.2.3 Artikkel 1.3 om forholdet til andre avtaler

Artikkel 1.3 bekrefter partenes rettigheter og forpliktelser under Marrakesh-avtalen som etablerer WTO, avtalene forhandlet under WTO og andre internasjonale avtaler som partene er part i. Artikkelen fastslår at avtalen ikke skal være til hinder for opprettholdelsen eller etableringen av tollunioner, frihandelsområder, grensehandelsordninger eller andre avtaler som gir fortrinn, så lenge de ikke endrer handelsordninger som følger av denne avtalen. Artikkelen sier videre at en part som går inn i en tollunion med en tredjepart skal starte konsultasjoner på forespørsel fra en av de andre partene i avtalen.

4.2.4 Artikkel 1.4 om geografisk virkeområde

Artikkel 1.4 fastslår avtalens geografiske virkeområde. Avtalen skal dekke partenes landterritorium, indre farvann og sjøterritorium, inkludert luftrommet over, samt de områder utenfor sjøterritoriet der den enkelte part kan utøve suverene rettigheter eller myndighet i overensstemmelse med internasjonal rett. Avtalen omfatter ikke Svalbard, med unntak for handel med varer.

4.2.5 Artikkel 1.5 om sentrale, regionale og lokale myndigheter

Artikkel 1.5 fastslår at hver av partene skal sikre at sentrale, regionale og lokale myndigheter, samt organisasjoner som utfører oppgaver på vegne av sentrale, regionale og lokale myndigheter, etterlever avtalen.

4.2.6 Artikkel 1.6 om åpenhet

Artikkel 1.6 fastslår at partene skal publisere eller gjøre offentlig tilgjengelig lover, forskrifter, forvaltningsvedtak med generell anvendelse, rettsavgjørelser og internasjonale avtaler som kan få betydning for avtalen. Partene forplikter seg også til å besvare spørsmål og utlevere informasjon

vedrørende forannevnte, med forbehold for fortrolig informasjon.

4.3 Kapittel II Handel med varer

4.3.1 Artikkel 2.1 om vareomfang

Artikkel 2.1 presiserer hvilke produkter som dekkes av bestemmelsene om handel med varer. Avtalens bestemmelser skal gjelde handel med varer under kapittel 25–97 i det harmoniserte systemet for beskrivelse og koding av varer (HS), med unntak av noen få produkter opplistet i vedlegg I, bearbeidede landbruksvarer i henhold til avtalens vedlegg II, samt fisk og andre marine produkter som forutsatt i avtalens vedlegg III. Artikkelen punkt 2 fastslår at de bilaterale landbruksavtalene mellom hver enkelt EFTA-stat og Ukraina er en del av avtalegrunnlaget som etablerer et frihandelsområde mellom EFTA-statene og Ukraina.

4.3.2 Artikkel 2.2 om opprinnelsesregler og gjensidig tolladministrativt samarbeid

Bestemmelsene i frihandelsavtalen om opprinnelsesregler inkludert tilhørende tollsamarbeid om kontroll av opprinnelsesbevis mv. er nedfelt i avtalens artikkel 2.2 og i protokoll om opprinnelsesregler til avtalen.

Opprinnelsesreglene begrenser de tollpreferanser mv. som frihandelsavtalen åpner for til de varer som har tilstrekkelig tilknytning til avtalepartene. Opprinnelsesreglene presiserer de krav til produksjon og bruk av innsatsmaterialer fra land utenfor frihandelsområdet som må være oppfylt for at ferdigvaren skal oppnå status som frihandelsvare (oprinnelsesstatus).

4.3.3 Artikkel 2.3 om importtoll

Artikkel 2.3 omhandler nedtrapping av toll på import. Når avtalen trer i kraft skal partene eliminere all toll for opprinnelsesvarer, med unntak av de produkter som er listet i vedlegg IV. Videre skal ingen av partene kunne innføre ny toll overfor hverandre.

4.3.4 Artikkel 2.4 om eksportavgifter

Artikkel 2.4 omhandler nedtrapping av eksportavgifter. Ved avtalens ikrafttredelse skal partene eliminere alle eksportavgifter, med unntak for de varer som følger av paragraf 2. Videre skal ingen av partene kunne innføre nye eksportavgifter

overfor hverandre. Avtalen pålegger Ukraina å gi EFTA-statene minst like gode betingelser som de gir EU.

4.3.5 Artikkel 2.5 om basistoll

Artikkel 2.5 stadfester at det er de anvendte MFN-tollsatsene som gjaldt 1. januar 2009 som skal være basistollsatsen som danner utgangspunktet for tollreduksjonene beskrevet i avtalen. Artikkelen sier også at dersom tollreduksjoner finner sted før, ved, eller etter at avtalen har trådt i kraft og anvendes *erga omnes*, skal de reduserte tollsatsene erstatte basistollsatsen som det refereres til i paragraf 1, fra det tidspunktet slike reduksjoner anvendes, eller fra avtalens ikrafttredelse dersom dette tidspunktet er senere.

4.3.6 Artikkel 2.6 om import- og eksportrestriksjoner

Artikkel 2.6 fastslår at artikkel XI i GATT 1994 om eksport- og importrestriksjoner inkorporeres i avtalen.

4.3.7 Artikkel 2.7 om intern skattlegging og regulering

Artikkel 2.7 pålegger partene ved intern beskatning å følge bestemmelsene i artikkel III i GATT 1994 og andre relevante WTO-avtaler.

4.3.8 Artikkel 2.8 om veterinære og plantesanitære tiltak

Artikkel 2.8 bekrefter at partenes rettigheter og plikter når det gjelder veterinære og plantesanitære tiltak skal reguleres av WTO-avtalen om veterinære og plantesanitære tiltak (SPS-avtalen). Partene skal utveksle kontaktinformasjon om eksperter på området for å legge til rette for faglige konsultasjoner og informasjonsutveksling.

4.3.9 Artikkel 2.9 om tekniske forskrifter

Artikkel 2.9 bekrefter at partenes rettigheter og plikter når det gjelder tekniske forskrifter skal reguleres av WTO-avtalen om tekniske handelshindringer (TBT-avtalen). Hvis en av avtalepartene er av den oppfatning at en annen part har gjennomført tiltak som ikke er i overensstemmelse med TBT-avtalen og som sannsynligvis vil påvirke eller har påvirket tilgangen til dets marked, kan det bes om konsultasjoner for å finne en løsning i samsvar med TBT-avtalen.

4.3.10 Artikkel 2.10 om handelsfasilitering

Bestemmelsene om handelsfasilitering er nedfelt i frihandelsavtalens artikkel 2.10 og i vedlegg V til avtalen. Formålet med bestemmelsene er å legge til rette for enklere tilgang til informasjon om relevante regler i forbindelse med varehandelen mellom partene, både for næringslivet og avtaleparten. Reglene skal også initiere etablering av systemer som skal skape bedre forutsigbarhet for aktørene i varehandelen (for eksempel bindende forhåndsuttalelser om klassifisering av varer i tolltariffen) samt sikre at importlandet ikke pålegger importvaren vilkårlige avgifter eller gebyrer.

4.3.11 Artikkel 2.11 om underkomité for opprinnessaker, tollprosedyrer og handelsfasilitering

I artikkel 2.11 opprettes det en underkomité for opprinnessaker, tollprosedyrer og handelsfasilitering. Underkomiteen skal forestå utveksling av informasjon mellom partene og på ekspertnivå foreta nødvendig behandling av saker vedrørende tolkning, forenkling og videreutvikling av tekstene innenfor de nevnte tema. Underkomiteen rapporterer til Den blandede komité.

4.3.12 Artikkel 2.12 om statshandelsforetak

Artikkel 2.12 stadfester at partenes rettigheter og forpliktelser for statshandelsforetak skal reguleres av artikkel XVII i GATT 1994 og av forståelsen om tolkningen av artikkel XVII i GATT 1994.

4.3.13 Artikkel 2.13 om subsidier og utjevningsavgifter

Artikkel 2.13 fastslår at partenes rettigheter og forpliktelser relatert til subsidier og utjevningstiltak skal reguleres av artikkel VI og XVI i GATT 1994 og av WTO-avtalen om subsidier og utjevningstiltak. Før en part iverksetter undersøkelser for å fastslå eksistensen, graden og effekten av påståtte subsidier i Ukraina eller i en EFTA-stat, skal den parten som vurderer iverksettelse av en undersøkelse, skriftlig underrette den parten som kan bli gjenstand for undersøkelse, samt sette av 60 dager for å kunne avholde konsultasjoner med sikte på å finne en omforent løsning. Om en part ber om det, skal konsultasjoner finne sted i Den blandede komité innen 30 dager etter mottakelsen av underrettelsen.

4.3.14 Artikkel 2.14 om antidumping

Artikkel 2.14 fastslår at partene skal avstå fra å benytte antidumpingtiltak seg imellom. Fem år etter avtalens ikrafttredelse kan partene i Den blandede komité vurdere virkningen av bestemmelsen.

4.3.15 Artikkel 2.15 om globale beskyttelsestiltak

Artikkel 2.15 stadfester at globale beskyttelsestiltak mellom partene skal reguleres av artikkel XIX i GATT 1994 og WTO-avtalen om beskyttelsestiltak. Tiltak skal ikke gjelde import av opprinnelsesprodukter fra en EFTA-stat eller Ukraina dersom slike varer ikke forårsaker alvorlig skade eller trussel om dette.

4.3.16 Artikkel 2.16 om bilaterale beskyttelsestiltak

Artikkel 2.16 fastslår at en part kan iverksette bilaterale beskyttelsestiltak hvis partens industri blir, eller kan bli sterkt skadelidende som et resultat av reduserte eller eliminerte tollsatser som følger denne avtalen. En part som ønsker å iverksette bilaterale beskyttelsestiltak under denne artikkelen må øyeblikkelig underrette de andre partene. Artikkelen fastslår videre at en part som benytter seg av bilaterale beskyttelsestiltak skal bli enig med den andre part om en handelsliberaliserende kompensasjon med tilsvarende handelseffekt eller tilsvarende verdi som de ekstra avgiftene som man forventer tiltaket vil gi. I utgangspunktet kan ikke bilaterale beskyttelsestiltak opprettholdes lenger enn ett år. I unntakstilfeller kan tiltaket vare opp til tre år. Etter at tiltaket er avsluttet skal tollsatsen være på det nivået den ville ha vært uten tiltaket. Det er ikke anledning til å anvende tiltak mot et produkt som tidligere har vært gjenstand for tiltak. Midlertidige beskyttelsestiltak kan iverksettes i kritiske situasjoner. Ethvert midlertidig beskyttelsestiltak skal avsluttes innen 200 dager. Fem år etter avtalens ikrafttredelse skal partene i Den blandede komité vurdere om det er behov for å beholde muligheten til å iverksette bilaterale beskyttelsestiltak.

4.3.17 Artikkel 2.17 om generelle unntak

Artikkel 2.17 omhandler generelle unntak, og inkorporerer og gjør artikkel XX i GATT 1994 til del av avtalen.

4.3.18 Artikkel 2.18 om sikkerhetsunntak

Artikkel 2.18 omhandler nasjonal sikkerhet. Artikkelen inkorporerer og gjør artikkel XXI i GATT 1994 til en del av avtalen.

4.3.19 Artikkel 2.19 om betalingsbalansen

Artikkel 2.19 fastslår at dersom en part har alvorlige vanskeligheter med betalingsbalansen eller det er umiddelbar fare for at slike vanskeligheter skal oppstå, tillates det at denne under noen forutsetninger og i tråd med vilkårene i GATT 1994 og WTO-avtalen om forståelse av denne, innfører handelsrestriksjoner. Disse skal ha begrenset varighet, sikre likebehandling og ikke gå lenger enn det som er nødvendig for å rette opp situasjonen for betalingsbalansen. Parten som dette gjelder skal informere de andre partene om dette umiddelbart.

4.4 Kapittel III Handel med tjenester

4.4.1 Artikkel 3.1 om virkeområde og omfang

Artikkel 3.1 fastslår at kapitlet gjelder tiltak innført eller opprettholdt av partene som påvirker handelen med tjenester, og at det gjelder alle tjenestesektorer. Artikkelen fastslår at kapitlet ikke gjelder tiltak som påvirker luftfartsrettigheter og tjenester direkte relatert til luftfartsrettigheter. Unntak for dette er beskrevet i avsnitt 3 i GATS-vedlegget om lufttransporttjenester. I artikkelen spesifiseres det at artiklene 3.4, 3.5 og 3.6 ikke skal gjelde for tiltak vedrørende offentlige anskaffelser.

4.4.2 Artikkel 3.2 om inkorporering av bestemmelser fra GATS

Artikkelen spesifiserer hvordan visse begreper i GATS skal forstås i avtalen hvor GATS-bestemmelser inkorporeres og gjøres gjeldende.

4.4.3 Artikkel 3.3 om definisjoner

Artikkelen definerer en rekke begreper som er sentrale for forståelsen av kapitlet.

4.4.4 Artikkel 3.4 om bestevilkårsbehandling

Artikkelen forplikter partene, med unntak gitt i listen over MFN-unntak i vedlegg VIII, til å gi

hverandres tjenester og tjenestetilbydere minst like gode vilkår med hensyn til alle tiltak som påvirker tilbudet av tjenester som gis tilsvarende tjenester og tjenestetilbydere fra land som ikke er part i avtalen. Dette gjelder ikke vilkår gitt av en part på grunnlag av andre avtaler som er rapportert under GATS artikkel V eller artikkel V *bis*.

4.4.5 Artikkel 3.5 om markedsadgang

Artikkelen inkorporerer og gjør GATS artikkel XVI til en del av kapitlet. Artikkelen fastslår at partene gir hverandres tjenester og tjenestetilbydere den markedsadgang som er beskrevet i bindingslistene, og fastsetter de markedsrestriksjoner det ikke er tillatt å beholde eller innføre for sektorer der partene påtar seg forpliktelser for markedsadgang, med mindre forbehold er tatt i bindingslistene.

4.4.6 Artikkel 3.6 om nasjonal behandling

Artikkelen inkorporerer og gjør GATS artikkel XVII til en del av kapitlet. Artikkelen forplikter partene til å gi hverandres tjenester og tjenestetilbydere nasjonal behandling i de sektorer som omfattes av partenes bindingslister, med de eventuelle unntak som er beskrevet i de samme bindingslistene.

4.4.7 Artikkel 3.7 om tilleggsforpliktelser

Artikkelen inkorporerer og gjør GATS artikkel XVIII til en del av kapitlet. Artikkelen åpner for at partene kan forhandle om forpliktelser for tiltak som påvirker handel med tjenester på andre måter enn de tiltak som må skrives inn i bindingslistene etter artikkel 3.5 og 3.6. Slike tilleggsforpliktelser skal i tilfelle skrives inn i bindingslistene.

4.4.8 Artikkel 3.8 om innenlandske reguleringer

Artikkelen fastslår at myndighetstiltak (som ikke omfattes av artikkel 3.5 og 3.6) som påvirker handel med tjenester skal forvaltes på en rimelig, objektiv og upartisk måte, og redegjør for prosedyrene for slike tiltak.

4.4.9 Artikkel 3.9 om godkjenning

Artikkelen forplikter partene til å overveie grundig utdannelsen, erfaringen, lisenser og sertifikater oppnådd i den andre parten ved vurdering av

om relevante standarder og kriterier for autorisasjon, lisensiering eller sertifisering av tjenestetilbydere er oppfylt. En hver part som gjennom avtale eller på eget initiativ innrømmer godkjenning av utdanning, krav og kvalifikasjoner med stater som ikke er part i avtalen, skal gi de andre avtalepartene anledning til å forhandle tilsvarende godkjenning. Enhver slik avtale eller godkjenning skal være i samsvar med WTO-avtalen, derunder GATS artikkel VII.3.

4.4.10 Artikkel 3.10 om bevegelighet for fysiske personer

Artikkelen gjelder tiltak vedrørende personer som er en av partenes tjenestetilbydere og personer som er ansatt hos en tjenestetilbyder når det gjelder det å tilby tjenesten. Artikkelen slår fast at personer som er omfattet av spesifikke forpliktelser skal gis adgang til å tilby tjenester i henhold til forpliktelsene. Artikkelen slår videre fast at kapitlet ikke gjelder tiltak vedrørende personer som søker tilgang til en av partenes arbeidsmarked, eller tiltak vedrørende statsborgerskap, bosetting eller oppholdstillatelse på permanent basis.

4.4.11 Artikkel 3.11 om åpenhet

Artikkelen inkorporerer og gjør GATS artikkel III.1 og III.2 samt artikkel III *bis* til en del av kapitlet. Artikkelen pålegger partene å publisere alle relevante generelle tiltak som angår eller påvirker kapitlets virkemåte. Dette omfatter også internasjonale avtaler som angår eller påvirker handel med tjenester. Artikkelen spesifiserer at ingenting i dette kapitlet krever at en part skal legge frem fortrolig informasjon.

4.4.12 Artikkel 3.12 om monopoler og tjenesteytere med enerett

Artikkelen inkorporerer og gjør GATS artikkel VIII.1, VIII.2 og VIII.5 til en del av kapitlet. Artikkelen forplikter partene til å sikre at monopoler opptrer i samsvar med partens forpliktelser under artikkel 3.4 og spesifikke forpliktelser, og at monopoler ikke misbruker sin monopolmakt på områder hvor parten har påtatt seg spesifikke forpliktelser. Artikkelen gjelder også for tilfeller hvor et land har eksklusive tjenestetilbydere, enten ved at kun et begrenset antall tjenestetilbydere tillates eller det er vesentlig inngrep i konkurransen mellom et lands tjenestetilbydere.

4.4.13 Artikkel 3.13 om forretningsmetoder

Artikkelen inkorporerer og gjør GATS artikkel IX til en del av kapitlet. Artikkelen fastslår at en part på den andre parts forespørsel skal inngå i konsultasjoner med sikte på å eliminere enkelte tjenestetilbyderes forretningsskikk som kan hemme konkurransen og dermed begrense handel med tjenester.

4.4.14 Artikkel 3.14 om betalinger og overføringer

Artikkelen fastslår at unntatt ved omstendigheter beskrevet i artikkel 3.15, skal ikke en part anvende valutarestriksjoner på internasjonale overføringer og betalinger for løpende transaksjoner med en annen part. Artikkelen fastslår også at en part ikke skal innføre valutarestriksjoner på kapitaltransaksjoner som er uforenlige med dens spesifikke forpliktelser under artikkel 3.5 om markedsadgang, unntatt under omstendigheter beskrevet i artikkel 3.15 eller på anmodning fra IMF.

4.4.15 Artikkel 3.15 om restriksjoner for å beskytte betalingsbalansen

Artikkelen pålegger partene å etterstrebe å unngå innføring av restriksjoner for å beskytte betalingsbalansen. Artikkelen fastslår at enhver restriksjon for å beskytte betalingsbalansen som er vedtatt i samsvar med GATS artikkel XII får anvendelse etter dette kapittel.

4.4.16 Artikkel 3.16 om unntak

Artikkelen inkorporerer og gjør gjeldende GATS artikkel XIV og XIV *bis* 1. Artikkelen fastsetter generelle unntak fra avtalens bestemmelser under henvisning til blant annet beskyttelse av offentlig moral og menneskers, dyrs og planters liv og helse.

4.4.17 Artikkel 3.17 om bindingslister over spesifikke forpliktelser

Artikkelen fastslår at hver part skal oppgi de spesifikke forpliktelsene parten tar etter artikkel 3.5, 3.6 og 3.7 i en bindingsliste.

4.4.18 Artikkel 3.18 om endringer av bindingslister

Artikkelen fastslår at partene på en parts skriftlige forespørsel innen tre måneder skal holde konsultasjoner for å vurdere endring eller tilbaketrekking av en spesifikk forpliktelse i samme parts bindingsliste med sikte på å oppnå et generelt nivå på forpliktelsene som er minst like godt som det var før konsultasjonene. Artikkelen fastslår videre at artikkel 10.5 får anvendelse på endring av bindingslister.

4.4.19 Artikkel 3.19 om gjennomgang

Artikkelen forplikter partene til jevnlig å gjennomgå sine bindingslister og lister over MFN-unntak med sikte på å eliminere diskriminering i handel med tjenester mellom partene.

4.4.20 Artikkel 3.20 om vedlegg

Artikkelen fastslår at vedleggene VII, VIII, IX og X utgjør en integrert del av dette kapitlet.

4.5 Kapittel IV Investeringer

4.5.1 Artikkel 4.1 om virkeområde og omfang

Artikkelen fastslår at kapitlet gjelder for investeringer som utgjør, eller er knyttet til, en direkte investering. Det slås fast at kapitlet ikke gjelder for investeringer i tjenestesektoren. Kapitlet gjelder for investeringer som er foretatt før avtalen trer i kraft, men tvister på grunnlag av hendelser forut for ikrafttredelse er ikke dekket. Det fremgår videre at bestemmelsene i kapitlet ikke skal påvirke tolkning eller anvendelse av andre avtaler om investeringer, eller om skatt, mellom Ukraina og en eller flere av EFTA-statene.

4.5.2 Artikkel 4.2 om definisjoner

Artikkelen definerer en rekke begreper som er sentrale for forståelsen av kapitlet.

4.5.3 Artikkel 4.3 om generell behandling

Artikkelen slår fast at partene skal gi investorer fra den andre parten og deres investeringer behandling i overensstemmelse med folkeretten, inkludert rimelig og rettferdig behandling og god beskyttelse og sikkerhet.

4.5.4 Artikkel 4.4 om nasjonal behandling

Artikkelen forplikter partene til å gi nasjonal behandling til investorer fra den andre parten og deres investeringer, med unntak for reservasjoner beskrevet i vedlegg XI. Norge har blant annet tatt reservasjon som innebærer at norske skatteregler delvis er unntatt fra bestemmelsen.

4.5.5 Artikkel 4.5 om bestevilkårsbehandling

Artikkelen forplikter partene til å gi investorer fra den andre parten, og deres investeringer, like god behandling som de gir til investorer fra andre land og deres investeringer, med unntak for reservasjoner beskrevet i vedlegg XII (bestevilkårsbehandling), herunder skatteunntak. Behandling som gis på bakgrunn av bestemmelser i andre frihandelsavtaler, investeringsbeskyttelsesavtaler, skatteavtaler mv er unntatt, men forespørsel fra den andre parten om å inkorporere denne behandlingen i handelsavtalen skal vurderes. Norge har blant annet tatt reservasjon som innebærer at norske skatteregler delvis er unntatt fra bestemmelsen.

4.5.6 Artikkel 4.6 om tilgang til domstolene

Artikkelen gjør det klart at partene skal gi investorer fra den andre parten like stor rett som egne investorer, eller investorer fra andre land, når det gjelder jurisdiksjonen i domstolene og administrative ordninger.

4.5.7 Artikkel 4.7 om nøkkelpersonell

Artikkelen forplikter partene til å tillate personer fra den andre parten og nøkkelpersonell ansatt av en person fra den andre parten, innenfor rammen av sine lover og reguleringer, midlertidig tilgang til og opphold i sitt territorium. Det samme gjelder for ektefelle og barn til slikt nøkkelpersonell for den samme perioden.

4.5.8 Artikkel 4.8 om rett til regulering

Artikkelen slår fast at investeringskapitlet ikke skal forstås som å være til hinder for at partene kan opprettholde og innføre ny regulering som er i overensstemmelse med kapitlet og som er i det offentlige interesse (som helse, miljø, sikkerhet). En part skal ikke senke, eller tilby seg å senke, standardene i slik regulering for å tiltrekke seg investeringer.

4.5.9 Artikkel 4.9 om åpenhet

Artikkelen gjør det klart at lover, reguleringer, dommer og beslutninger som har allmenn anvendelse og gjelder forhold dekket av bestemmelsene i kapitlet skal offentliggjøres eller bli gjort offentlig tilgjengelig, med mindre slik offentliggjøring vil være til hinder for rettsforfølging, i strid med offentlighetens interesser eller begrense investors legitime kommersielle interesser.

4.5.10 Artikkel 4.10 om handelsrelaterte investeringstiltak

Artikkelen viser til WTO-avtalen om handelsrelaterte investeringstiltak og inkorporerer denne i avtalen.

4.5.11 Artikkel 4.11 om reservasjoner

Artikkelen beskriver hva den nasjonale behandlingen i artikkel 4.4 ikke skal omfatte.

4.5.12 Artikkel 4.12 om betalinger og overføringer

Artikkelen fastslår at unntatt ved omstendigheter beskrevet i artikkel 4.13, skal ikke en part anvende valutarestriksjoner på internasjonale overføringer og betalinger for løpende transaksjoner eller kapitaltransaksjoner med en annen part. Artikkelen fastslår også at en part ikke skal innføre valuta-restriksjoner på kapitaltransaksjoner som er ufor- enlige med dens forpliktelser i dette kapitlet.

4.5.13 Artikkel 4.13 om restriksjoner for å beskytte betalingsbalansen

Artikkelen slår fast at partene skal søke å unngå å pålegge restriksjoner for å ivareta betalingsbalansen. Adgangen til likevel å anvende restriksjoner skal reguleres av ledd 1 til 3 i artikkel XII i GATS. Partene skal umiddelbart varsle Den blandede komité om slike restriksjoner innføres.

4.5.14 Artikkel 4.14 om unntak

Artikkelen inkorporerer og gjør unntakene i artikkel XIV (d) i GATS til en del av kapitlet.

4.5.15 Artikkel 4.15 om gjennomgang

Artikkelen fastslår at partene skal vurdere reguleringen for, og omfanget av, investeringer mellom

partene i overensstemmelse med deres forpliktelser i internasjonale investeringsavtaler ikke senere enn tre år etter avtalens ikrafttredelse og jevnlig deretter.

4.6 Kapittel V Immaterielle rettigheter

4.6.1 Artikkel 5 om immaterielle rettigheter

Artikkelen forplikter partene til effektiv og ikke-diskriminerende beskyttelse og håndheving av immaterielle rettigheter i samsvar med artikkelen selv, vedlegg XIII og de konvensjoner som det er vist til i vedlegget. Det er presisert at dette gjelder både nasjonal behandling og bestevilkårsbehandling, med slike unntak som WTO-avtalen om handelsmessige sider ved immaterielle rettigheter (TRIPS) åpner for. Bestemmelsene i vedlegg XIII fastsetter det nærmere innholdet i beskyttelsen av de forskjellige kategoriene av immaterielle rettigheter

4.7 Kapittel VI Offentlige anskaffelser

4.7.1 Artikkel 6.1 om formål

Artikkelen fastslår formålet med kapitlet.

4.7.2 Artikkel 6.2 om virkeområde

Artikkelen fastslår kapitlets dekningsområde.

4.7.3 Artikkel 6.3 om ordninger for offentlige anskaffelser

Artikkelen fastslår at partene skal sikre at deres system for offentlige anskaffelser er i overensstemmelse med, og at oppdragsgiverne overholder, bestemmelsene i vedlegg XIV og XV.

4.7.4 Artikkel 6.4 om nasjonal behandling og ikke-diskriminering

Artikkelen omhandler nasjonal behandling og ikke-diskriminering av den andre parts tilbydere.

4.7.5 Artikkel 6.5 om gjennomføring av anskaffelser

Artikkelen fastslår at anskaffelser som er innenfor dekningsområdet skal gjennomføres på en gjennomsiktig og upartisk måte.

4.7.6 Artikkel 6.6 om opprinnelsesregler

Artikkelen fastslår at det ikke skal benyttes opprinnelsesregler som avviker fra de som benyttes i andre tilfeller.

4.7.7 Artikkel 6.7 om gjenkjøpsavtaler

Artikkelen inneholder en forpliktelse til å avstå fra bruk av gjenkjøp.

4.7.8 Artikkel 6.8 om kunngjøring av opplysninger om anskaffelser

Artikkelen fastslår at partene skal offentliggjøre generelle tiltak som gjelder anskaffelser, for eksempel lover og forskrifter, samt opplysninger om modifisering av slike tiltak.

4.7.9 Artikkel 6.9 om informasjonsteknologi

Artikkelen omhandler bruk av elektroniske midler i kommunikasjon knyttet til anskaffelser.

4.7.10 Artikkel 6.10 om samarbeid

Artikkelen omhandler samarbeid.

4.7.11 Artikkel 6.11 om generelle unntak

Artikkelen omhandler generelle unntak knyttet til beskyttelsen av vesentlige forsvarsinteresser, offentlig moral, orden eller sikkerhet, menneske-, dyre- eller planteliv/-helse, immaterialrett, eller relatert til varer og tjenester levert av personer med funksjonshemninger, filantropiske institusjoner eller arbeid utført av fanger.

4.7.12 Artikkel 6.12 om endringer eller beriktigelser av dekningsomfanget

Artikkelen fastslår at en part under visse forutsetninger kan modifisere og endre dekningsområdet i vedleggene XIV og XV.

4.7.13 Artikkel 6.13 om videre forhandlinger

Artikkelen forplikter en part som tilbyr en ikke-part en gunstigere avtale, til å gå inn i forhandlinger med de andre avtalepartene for å gi dem tilsvarende fordeler på gjensidig basis.

4.8 Kapittel VII Konkurransen

4.8.1 Artikkel 7 om konkurranseregler for foretak

Artikkelen fastslår at konkurransebegrensende adferd ikke er i overensstemmelse med avtalen når det påvirker handelen mellom Ukraina og en EFTA-stat. Konkurranseregler defineres som (i) avtaler mellom foretak, alle beslutninger truffet av sammenslutninger av foretak og alle former for samordnet praksis mellom foretak som har som formål eller virkning å hindre, innskrenke eller vri konkurransen og (ii) ett eller flere foretaks utilbørlige utnyttelse av sin dominerende stilling. Konkurranseskapitlet skal ikke være til hinder for at avtalepartene etablerer eller opprettholder offentlige foretak og/eller offentlig utpekte monopoler. Partene bekrefter i artikkelen viktigheten av å samarbeide med sikte på å avvikle konkurranseskadelig adferd. Artikkelen sier videre at en part kan be om konsultasjoner gjennom Den blandede komité for å ta opp saker som faller under dette kapitlet. Med unntak av konsultasjonsmekanismen, omfattes ikke kapitlet av avtalens tvisteløsningsmekanisme.

4.9 Kapittel VIII Institusjonelle bestemmelser

4.9.1 Artikkel 8 om Den blandede komité

Artikkel 8 etablerer Den blandede komité, bestående av representanter fra partene. Den blandede komité skal blant annet administrere og overvåke gjennomføringen av avtalen. Beslutninger fattes ved konsensus. Komiteen fastsetter prosedyreregler og kan beslutte å opprette de underkomiteer og arbeidsgrupper den anser som nødvendige for å bistå med å gjennomføre de pålagte oppgaver. Komiteen skal normalt møtes hvert annet år, men kan også møtes ekstraordinært dersom en avtalepart ber om det. Den kan vedta å endre vedleggene og protokollene til avtalen, samt fastsette ikrafttredelsesdato for sine beslutninger.

4.10 Kapittel IX Tvisteløsning

4.10.1 Artikkel 9.1 om anvendelsesområdet

Artikkel 9.1 fastslår at tvisteløsningsbestemmelsene i dette kapitlet skal gjelde for alle tvister mellom partene om tolkningen og anvendelsen av avtalen, med mindre annet er bestemt i avtalen. I tvister om en sak som omfattes av både denne

avtalen og WTO-avtalen, kan klager velge hvilket forum tvisten skal løses i. Samme sak kan ikke bringes inn for tvisteløsning i begge fora. Dersom en part planlegger å anlegge sak under WTO-avtalen mot en annen part, skal parten underrette den andre parten om dette.

4.10.2 Artikkel 9.2 om vennskaplig mellomkomst, forlik eller mekling

Artikkel 9.2 fastslår at partene kan benytte vennskaplig mellomkomst, forlik eller mekling dersom de er enige om dette. Disse prosedyrene skal være konfidensielle, og skal ikke ha konsekvenser for partenes rettigheter under andre tvisteløsningsprosedyrer.

4.10.3 Artikkel 9.3 om konsultasjoner

Artikkel 9.3 fastslår at partene skal etterstrebe enighet om tolkningen og anvendelsen av avtalen, samt at partene gjennom samarbeid og konsultasjoner skal gjøre alt de kan for å nå frem til en gjensidig tilfredsstillende løsning på spørsmål som oppstår. Artikkelen etablerer videre prosedyrer for konsultasjoner mellom partene. Konsultasjonsanmodningen skal være skriftlig, og de øvrige partene skal motta en skriftlig notifikasjon. Konsultasjonene skal finne sted i Den blandede komité med mindre tvistepartene blir enige om noe annet. Konsultasjoner skal påbegynnes innen 30 dager etter at anmodningen om konsultasjoner er mottatt, men for hastesaker settes en kortere frist på 15 dager. Tvistepartene har plikt til å fremlegge tilstrekkelig informasjon for å få saken fullstendig belyst. Konsultasjonene skal være konfidensielle, og skal ikke ha konsekvenser for partenes rettigheter under andre tvisteløsningsprosedyrer. Dersom den part som mottok konsultasjonsanmodningen ikke har svart innen 10 dager etter mottak av denne, eller dersom konsultasjoner ikke er avholdt innen de angitte tidsfrister, kan den anmodende part be om opprettelsen av et voldgiftspanel.

4.10.4 Artikkel 9.4 om opprettelse av et voldgiftspanel

Artikkel 9.4 hjemler opprettelsen av et voldgiftspanel dersom tvisten ikke er løst gjennom konsultasjoner innen 60 dager, eller 30 dager for hastesaker. Anmodningen om voldgift skal være skriftlig, og angi bakgrunnen for denne, en identifikasjon av tiltaket det gjelder, samt en kort oversikt over rettsgrunnlaget. De øvrige avtalepartene skal

motta en kopi av anmodningen slik at de kan bestemme hvorvidt de ønsker å delta i tvisten. Voldgiftspanelet skal bestå av tre medlemmer, som skal oppnevnes i tråd med Den faste voldgiftsdomstols fakultative regler for voldgiftstvister mellom to stater. Det gis rett for en part i avtalen som ikke er tvistepart til å inngi skriftlige og muntlige innlegg til voldgiftspanelet, motta skriftlige innlegg fra partene og delta på høringer.

4.10.5 Artikkel 9.5 om prosedyreregler

Artikkel 9.5 fastslår at Den faste voldgiftsdomstols fakultative regler for voldgiftstvister mellom to stater skal gjelde for voldgiftspanelets arbeid. Alle tvisteløsningsprosedyrer skal foregå på engelsk. Voldgiftspanelets høringer skal finne sted i Genève og skal være åpne for publikum, med mindre partene enes om noe annet. Informasjon som er betegnet som konfidensiell av en part skal behandles som dette av en annen part. Voldgiftspanelet skal fatte sine beslutninger ved konsensus.

4.10.6 Artikkel 9.6 om voldgiftspanelets rapporter

Artikkel 9.6 fastslår at voldgiftspanelet skal levere to rapporter; en innledende og en endelig rapport. Den innledende rapporten skal fortrinnsvis fremlegges innen 90 dager etter at voldgiftspanelet ble etablert, men senest innen fem måneder. Tvistepartene har rett til å kommentere innholdet skriftlig innen 14 dager. Den endelige rapporten skal fremlegges innen 30 dager etter at den første rapporten ble fremlagt. Rapportene skal offentliggjøres, med mindre partene enes om noe annet, og panelets avgjørelse skal være bindende for partene i tvisten.

4.10.7 Artikkel 9.7 om utsettelse eller avslutning av sakens behandling

Artikkel 9.7 fastslår adgangen til og prosedyrene for suspensjon eller avslutning av en tvist før panelet har lagt frem sin endelige rapport.

4.10.8 Artikkel 9.8 om gjennomføring av den endelige rapporten

Artikkel 9.8 beskriver kravene til gjennomføring av voldgiftspanelets avgjørelse. Artikkelen sier videre at uenighet om gjennomføringen av voldgiftspanelets avgjørelse skal avgjøres av det samme voldgiftspanelet før det kan anmodes om

kompensasjon eller igangsettes mottiltak i overensstemmelse med artikkel 9.9. Hver av partene er forpliktet til umiddelbart å treffe de tiltak som er nødvendige for å følge opp avgjørelsen. Der- som dette er upraktisk, skal det gjøres innen en rimelig frist som partene skal søke å enes om, men som ellers fastsettes av voldgiftsretten. Den part som skal gjennomføre avgjørelsen skal notifi- sere den annen part om gjennomføringstiltak. Det gis adgang til å bringe tvist om gjennomføringstil- takseksistens eller samsvar med voldgiftspanelet avgjørelse inn for det samme voldgiftspanelet. Dette må gjøres før det kan anmodes om kompen- sasjon eller fattes ensidige mottiltak etter artikkel 9.9.

4.10.9 Artikkel 9.9 om kompensasjon og oppheving av fordeler

Artikkel 9.9 fastslår prosedyren som gjelder der- som den innklagede parten ikke gjennomfører voldgiftspanelet avgjørelse, herunder konsulta- sjoner hvor partene kan bli enige om gjensidig akseptable kompensasjoner og at ensidige mottil- tak kan iverksettes på nærmere vilkår. Panelet skal ved forespørsel avgjøre spørsmålet om kor- rekt gjennomføring av avgjørelsen etter at mottil- tak er iverksatt.

4.10.10 Artikkel 9.10 om andre bestemmelser

Artikkel 9.10 fastslår at voldgiftspanelet som det refereres til i artikkel 9.8 og 9.9 skal bestå av de samme medlemmene når dette er mulig. Hvis ett av de opprinnelige medlemmene av voldgiftspane- let ikke er tilgjengelig skal en erstatter oppnevnes i henhold til de samme prosedyrene som gjaldt ved oppnevnelsen av det opprinnelige medlem- met. Artikkelen sier videre at partene kan bli enige om å justere alle tidsfristene i kapitlet.

4.11 Kapittel X Avsluttende bestemmelser

4.11.1 Artikkel 10.1 om oppfyllelse av forpliktelser

Artikkel 10.1 fastslår at partene skal treffe alle nødvendige generelle eller særlige tiltak for å opp- fylle sine forpliktelser etter avtalen.

4.11.2 Artikkel 10.2 om vedlegg og protokoller

Artikkel 10.2 fastslår at vedleggene og protokol- lene til avtalen, inkludert deres tillegg, skal være en integrert del av avtalen.

4.11.3 Artikkel 10.3 om utviklingsklausul

Artikkel 10.3 fastslår at partene i Den blandede komité, innen nærmere angitte tidsfrister, skal undersøke mulighetene for å utvikle og utdype avtalen i lys av den videre utviklingen i internasjo- nale økonomiske relasjoner.

4.11.4 Artikkel 10.4 om bærekraftig utvikling

Artikkel 10.4 fastslår at partene skal gjennomgå avtalen i Den blandede komité, innen tre år etter avtalens ikrafttredelse, i lys av utviklingen innen handel og bærekraftig utvikling.

4.11.5 Artikkel 10.5 om endringer

Artikkel 10.5 fastslår at partene kan bli enige om endringer i avtalen. Med mindre partene bestem- mer noe annet, skal endringene tre i kraft første dag i den tredje måneden etter at siste ratifika- sjons-, godtakelses- eller godkjennelsesinstru- ment er deponert.

4.11.6 Artikkel 10.6 om tiltredelse

Artikkel 10.6 åpner for at enhver stat som blir medlem av EFTA kan ta del i avtalen på vilkår besluttet mellom den tiltredende staten og par- tene i avtalen, forutsatt at Den blandede komité godtar statens tiltredelse.

4.11.7 Artikkel 10.7 om oppsigelse og opphør

Artikkel 10.7 gir partene adgang til å si opp avta- len med seks måneders varsel. Avtalen opphører dersom Ukraina sier opp avtalen. Avtalen skal opphøre for en EFTA-stat som trer ut av EFTA.

4.11.8 Artikkel 10.8 om ikrafttredelse

Artikkel 10.8 fastslår at avtalen skal ratifiseres, godtas eller godkjennes i overensstemmelse med partenes respektive internrettslige krav. Avtalen trer i kraft første dag i den tredje måneden etter at Ukraina og minst én EFTA-stat har deponert sine ratifikasjons-, godtakelses- eller godkjenningsin- strumenter hos depositar. For en EFTA-stat som

Samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010

deponerer sitt ratifikasjonsdokument mv. etter avtalens ikrafttredelse, skal avtalen tre i kraft på den første dag i den tredje måneden etter at instrumentet er deponert hos depositar. Avtalen skal ikke tre i kraft mellom Ukraina og en EFTA-stat med mindre den bilaterale landbruksavtalen mellom EFTA-staten og Ukraina trer i kraft samtidig. Avtalen er i kraft så lenge den bilaterale landbruksavtalen er i kraft mellom disse partene.

4.11.9 Artikkel 10.9 om depositar

Artikkel 10.9 fastslår at Norge skal være depositar for avtalen.

4.11.10 Vedleggene og protokollene til avtalen

Frihandelsavtalen inneholder 15 vedlegg (vedlegg I–XV) og en protokoll (inkludert vedlegg 1–5) som er en integrert del av avtalen.

Vedlegg I lister de produktene fra kapitlene 25–97 i HS-nomenklaturen som er unntatt fra det generelle tollfritaket i artikkel 2.3, 2.4 og 2.5.

Vedlegg II lister partenes forpliktelser når det gjelder handel med bearbeidede landbruksprodukter.

Vedlegg III lister partenes forpliktelser når det gjelder handel med fisk og andre marine produkter.

Vedlegg IV inneholder regler for nedtrapping av toll ved innførsel av varer som er unntatt det generelle tollfritaket i artikkel 2.3.

Vedlegg V inneholder partenes forpliktelser når det gjelder handelsfasilitering.

Vedlegg VI inneholder mandat for underkomiteen for opprinnelsesregler, tollprosedyrer og handelsfasilitering.

Vedlegg VII inneholder lister over spesifikke forpliktelser henvist til i artikkel 3.17.

Vedlegg VIII inneholder lister over MFN-unntak vist til i artikkel 3.4.

Vedlegg IX lister partenes forpliktelser når det gjelder handel med finansielle tjenester.

Vedlegg X lister partenes forpliktelser når det gjelder handel med teletjenester.

Vedlegg XI inneholder forbehold for nasjonal behandling av investeringer vist til i artikkel 4.11.

Vedlegg XII inneholder norske reservasjoner for bestevilkårsbehandling av investeringer vist til i artikkel 4.5.

Vedlegg XIII inneholder bestemmelser om vern av immaterielle rettigheter.

Vedlegg XIV inneholder standarder for anskaffelsessystemer vist til i artikkel 6.2.

Vedlegg XV lister hvilke etater og organer som er omfattet av bestemmelsen i kapittel 6.

Protokollen inneholder opprinnelsesregler og bestemmelser om administrativt samarbeid. Protokollen inneholder følgende vedlegg:

- Vedlegg 1 Innledende merknader til listen i Vedlegg 2
- Vedlegg 2 Liste over bearbeiding eller foredling som kreves utført på Ikke-opp-rinnelsesmaterialer for at det fremstilte produkt kan oppnå opp-rinnelsesstatus
- Vedlegg 3 a Varesertifikat EUR.1 og søknad om varesertifikat EUR.1
- Vedlegg 3 b Varesertifikat EUR-MED og søknad om varesertifikat EUR-MED
- Vedlegg 4 a Fakturaerklæring
- Vedlegg 4 b Fakturaerklæring EUR-MED
- Vedlegg 5 Liste over land eller territorium som er deltaker i EUR-MED partnerskapet, som følger av Barcelona erklæringen

Landbruksavtalen inneholder 2 vedlegg (vedlegg I–II) som er en integrert del av avtalen.

Vedlegg I inneholder tollkonsesjoner gitt av Ukraina.

Vedlegg II inneholder tollkonsesjoner gitt av Norge.

5 Den bilaterale landbruksavtalen

Handelen med ubearbeidede landbruksvarer er ikke regulert i EFTA-konvensjonen. WTOs regelverk forutsetter imidlertid at frihandelsavtalen skal eliminere toll og andre handelsrestriksjoner for den vesentlige del av samhandelen. Det er derfor fremforhandlet individuelle bilaterale avtaler om handel med ubearbeidede landbruksvarer mellom den enkelte EFTA-stat og Ukraina.

I de bilaterale forhandlingene om ubearbeidede landbruksvarer har det vært en forutsetning at hver avtalepart skal kunne gjennomføre sin egen nasjonale landbrukspolitikk. Avtalen mellom Norge og Ukraina inneholder lister over tollkonsesjoner fra henholdsvis ukrainsk og norsk side. Fra norsk side er de største tollreduksjonene gitt på blomster, grønnsaker, frukt, oljer, konserverte grønnsaker og frukt, drikkevarer og tobakk. Ukraina vil for de fleste jordbruksproduktene redusere tollsatsen til null etter en overgangstid.

Landbruksavtalen medfører at Norge og Ukraina skal gi hverandre tollkonsesjoner på landbruksvarer (opprinnelsesprodukter fra avtalepartene) som spesifisert i avtalens vedlegg. Dersom en av partene ønsker det, skal partene konsultere om videre liberalisering av handelen med landbruksvarer. I landbruksavtalens artikkel 7 vises det til enkelte artikler i handelsavtalen mellom Ukraina og EFTA som skal gjelde, med de nødvendige tilpasninger (*mutatis mutandis*), for landbruksavtalen. Partene forplikter seg blant annet til å løse eventuelle tvister og uenigheter i Den blandede komité. Det er også utarbeidet en spesifikk sikkerhetsmekanisme knyttet til handel med ubearbeidede jordbruksprodukter.

Den bilaterale landbruksavtalen trer i kraft samtidig som frihandelsavtalen mellom EFTA-statene og Ukraina trer i kraft mellom Norge og Ukraina.

6 Gjennomføring i norsk rett

I Prop. 1 LS (2010-2011) Skatter og avgifter gis Finansdepartementet fullmakt til å iverksette de tollmessige sider ved frihandelsavtalen og landbruksavtalen med Ukraina for budsjettperioden 2011. Avtalene vil bli gjennomført ved endring av

tolltariffen. De nødvendige endringer vil også bli gjennomført i Finansdepartementets forskrift av 13. desember 2004 nr. 1702 om preferensielle opprinnelsesregler.

7 Økonomiske og administrative konsekvenser

Frihandelsavtalen mellom EFTA-statene og Ukraina og den bilaterale avtalen om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina vil ikke medføre budsjettmessige konsekvenser av betydning. Utover vanlige oppgaver i forbindelse med Den blandede komité samt toll- og opprinnelsesrelaterte spørsmål, vil ikke avtalene ha administrative konsekvenser av betydning.

Avtalene vil legge til rette for økt handel mellom Norge og Ukraina, og dette vil gi samfunnsøkonomiske gevinster for begge land. De samfunnsøkonomiske konsekvensene for Norge av en handelsavtale vil i stor grad domineres av velferdsøkning som følge av bedre markedsadgang for eksport fra Norge. Velferdsøkningen oppnås

ved at bruken av arbeidskraft og kapital resulterer i eksportrettet produksjon som er mer lønnsom enn den produksjonen disse innsatsfaktorene anvendes til i dag. Reduserte importhindre gir gevinst gjennom økt konkurranse som fører til at norske forbrukere vil stå overfor bredere og bedre vare- og tjenesteutvalg og lavere priser. Økt import medfører dermed også velferdsøkning for norske forbrukere. På grunn av Norges allerede lave tollsatser på industrivarer og begrensede tollkonesjoner på landbruksvarer vil imidlertid handelsavtalen kun i få tilfeller gi vesentlig bedre betingelser for import av varer.

Avtalen vurderes ikke å ha målbar betydning for naturmiljøet.

8 Konklusjon og tilrådning

Frihandelsavtalen mellom EFTA-statene og Ukraina og avtalen om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina vil bidra til økt handel og verdiskaping.

Frihandelsavtalen og avtalen om handel med landbruksvarer er forelagt samtlige departementer som alle anbefaler at ratifikasjon finner sted. Nærings- og handelsdepartementet tilrår at frihandelsavtalen mellom EFTA-statene og Ukraina og avtalen om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina ratifiseres. Utenriksdepartementet slutter seg til dette.

Utenriksdepartementet

t i l r å r :

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et framlagt forslag til proposisjon til Stortinget om samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010.

Vi HARALD, Norges Konge,

s t a d f e s t e r :

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak om samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010, i samsvar med et vedlagt forslag.

Forslag

til vedtak om samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010

I

Stortinget samtykker i ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010.

Vedlegg 1

Free Trade Agreement Between the EFTA States and Ukraine

Preamble

Iceland, the Principality of Liechtenstein, the Kingdom of Norway, the Swiss Confederation (hereinafter referred to as the «EFTA States»), on the one part,

and Ukraine, on the other,
hereinafter each individual State referred to as «a Party» or collectively referred to as «the Parties»:

RECOGNISING the common wish to strengthen the links between the EFTA States on the one part and Ukraine on the other by establishing close and lasting relations;

RECALLING their intention to participate actively in the process of economic integration and expressing their preparedness to cooperate in seeking ways and means to strengthen this process;

REAFFIRMING their commitment to democracy, human rights and fundamental political and economic freedoms in accordance with their obligations under international law, including principles and objectives set out in the United Nations Charter and the Universal Declaration of Human Rights;

REAFFIRMING their commitment to economic and social development, the protection of health and safety, and the respect for the fundamental rights of workers, including the principles set out in the relevant International Labour Organisation (ILO) Conventions;

AIMING to create new employment opportunities, and improve health and living standards in their respective territories;

DESIRING to create favourable conditions for the development and diversification of trade between them and for the promotion of commercial and economic cooperation in areas of common interest on the basis of equality, mutual benefit, non-discrimination and international law;

RECOGNISING the importance of trade facilitation in promoting efficient and transparent pro-

Frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina

Fortale

Island, Fyrstedømmet Liechtenstein, Kongeriket Norge og Det sveitsiske edsforbund (heretter kalt «EFTA-statene») på den ene siden,

og Ukraina på den andre siden,
hver enkelt stat heretter kalt «part» eller samlet kalt «partene»,

SOM ERKJENNER at det er et felles ønske å styrke båndene mellom EFTA-statene på den ene siden og Ukraina på den andre siden ved å etablere nære og varige forbindelser,

SOM MINNER OM sin intensjon om å delta aktivt i den økonomiske integrasjonsprosessen, og som sier seg rede til å samarbeide om å finne muligheter og midler til å styrke denne prosessen,

SOM PÅ NYTT BEKREFTER sin oppslutning om demokratiet, menneskerettighetene og de grunnleggende politiske og økonomiske friheter i samsvar med sine forpliktelser etter folkeretten, herunder prinsippene og målsettingene nedfelt i De forente nasjoners pakt og Verdenserklæringen om menneskerettighetene,

SOM PÅ NYTT BEKREFTER sin oppslutning om økonomisk og sosial utvikling, vern om sikkerhet og helse og respekt for arbeidstakernes grunnleggende rettigheter, herunder prinsippene fastsatt i de relevante konvensjoner fra Den internasjonale arbeidsorganisasjon (ILO),

SOM HAR SOM MÅL å skape nye arbeidsplasser og bedre helsesituasjonen og levestandarden på sine respektive territorier,

SOM ØNSKER å skape gunstige vilkår for å utvikle og diversifisere handelen seg imellom og for å fremme handelsmessig og økonomisk samarbeid på områder av felles interesse på grunnlag av likhet, gjensidig nytte, ikke-diskriminering og folkerett,

SOM ERKJENNER at det er viktig å lette handelen for å fremme effektive og åpne prosedyrer

cedures to reduce costs and to ensure predictability for the trading communities of the Parties;

DETERMINED to promote and further strengthen the multilateral trading system, building on their respective rights and obligations under the Marrakesh Agreement establishing the World Trade Organisation (hereinafter referred to as «the WTO») and the other agreements negotiated thereunder, thereby contributing to the harmonious development and expansion of world trade;

DETERMINED to implement this Agreement with the objectives to preserve and protect the environment and to ensure the use of natural resources in accordance with the objective of sustainable development;

AFFIRMING their commitment to the rule of law, to prevent and combat corruption in international trade and investment and to promote the principles of transparency and good governance;

ACKNOWLEDGING the significance of responsible corporate conduct and its contribution to sustainable economic development and affirming their support to efforts for the promotion of relevant international standards;

CONVINCED that this Agreement will enhance the competitiveness of their firms in global markets and create conditions encouraging economic, trade and investment relations between them;

HAVE DECIDED, in pursuit of the above, to conclude the following Agreement (hereinafter referred to as «this Agreement»):

Chapter 1

General Provisions

Article 1.1

Objectives

1. The Parties hereby establish a free trade area by means of this Agreement and the complementary agreements on agriculture, concurrently concluded between Ukraine and each individual EFTA State.
2. The objectives of this Agreement, which is based on trade relations between market economies, are:
 - a. to achieve the liberalisation of trade in goods, in conformity with Article XXIV of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994 (hereinafter referred to as the «GATT 1994»);

og derved redusere kostnader og skape forutsigbarhet for partenes handelsinteresser,

SOM ER FAST BESTEMT PÅ å fremme og ytterligere styrke det multilaterale handelssystemet ved å bygge på sine respektive rettigheter og forpliktelser etter Marrakesh-avtalen om opprettelse av Verdens handelsorganisasjon (heretter kalt «WTO») og de øvrige avtaler som er forhandlet fram innenfor dens ramme, og derved medvirke til en harmonisk utvikling og utvidelse av verdenshandelen,

SOM ER FAST BESTEMT PÅ å gjennomføre denne avtale med det mål å bevare og verne om miljøet og sikre at naturressursene brukes i samsvar med målet om bærekraftig utvikling,

SOM BEKREFTER sin oppslutning om rettsstatens prinsipper og sin forpliktelse til å forebygge og bekjempe korrupsjon i internasjonal handel og internasjonale investeringer og til å fremme prinsippene om åpenhet og et godt styresett,

SOM ERKJENNER betydningen av ansvarlig atferd i privat sektor og hvordan dette bidrar til en bærekraftig økonomisk utvikling, og som bekrefter at de støtter arbeidet med å fremme relevante internasjonale standarder,

SOM ER OVERBEVIST OM at denne avtale vil styrke foretakenes konkurranseevne i globale markeder og skape vilkår som stimulerer de økonomiske forbindelser og handels- og investeringsforbindelsene dem imellom,

HAR BESLUTTET, for å nå ovennevnte mål, å inngå følgende avtale (heretter kalt «denne avtale»):

Kapittel 1

Alminnelige bestemmelser

Artikkel 1.1

Formål

1. Partene oppretter herved et frihandelsområde gjennom denne avtale og de supplerende avtalene om landbruk som samtidig inngås mellom Ukraina og hver enkelt EFTA-stat.
2. Formålet med denne avtale, som er basert på handelsforbindelser mellom markedsøkonomier, er:
 - a. å oppnå liberalisering av handelen med varer i samsvar med artikkel XXIV i generalavtalen om tolltariffer og handel fra 1994 (heretter kalt «GATT 1994»),

Samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010

- b. to achieve the liberalisation of trade in services, in conformity with Article V of the General Agreement on Trade in Services (hereinafter referred to as the «GATS»);
- c. to substantially increase investment opportunities in the free trade area;
- d. to achieve further liberalisation on a mutual basis of the government procurement markets of the Parties;
- e. to promote competition in their economies, particularly as it relates to economic relations between the Parties;
- f. to ensure adequate and effective protection of intellectual property rights; and
- g. to contribute, by the removal of barriers to trade and investment, to the harmonious development and expansion of world trade.

- b. å oppnå liberalisering av handelen med tjenester i samsvar med artikkel V i generalavtalen om handel med tjenester (heretter kalt «GATS»),
- c. å styrke investeringsmulighetene betydelig i frihandelsområdet,
- d. å oppnå ytterligere liberalisering på gjensidig grunnlag av partenes markeder for offentlige anskaffelser,
- e. å fremme konkurranse i partenes økonomier, særlig hva angår de økonomiske forbindelser dem imellom,
- f. å sikre tilstrekkelig og effektivt vern av immaterielle rettigheter, og
- g. å bidra til en harmonisk utvikling og utvidelse av verdenshandelen ved å fjerne hindringer for handel og investeringer.

Article 1.2

Trade Relations Governed by this Agreement

1. This Agreement shall apply to trade relations between, on the one side, the individual EFTA States and, on the other side, Ukraine, but not to the trade relations between individual EFTA States, unless otherwise provided for in this Agreement.
2. As a result of the customs union established by the Treaty of 29 March 1923 between Switzerland and the Principality of Liechtenstein, Switzerland shall represent the Principality of Liechtenstein in matters covered thereby.

Article 1.3

Relation to Other International Agreements

1. The Parties confirm their rights and obligations under the Marrakesh Agreement establishing the WTO, the other agreements negotiated under the WTO to which they are a party, and any other international agreement to which they are a party.
2. This Agreement shall not preclude the maintenance or establishment of customs unions, free trade areas, arrangements for frontier trade and other preferential agreements insofar as they do not have the effect of altering the trade arrangements provided for in this Agreement.
3. When a Party enters into a customs union or free trade agreement with a third party it shall, upon request by any other Party, be prepared to enter into consultations with the requesting Party.

Artikkel 1.2

Handelsforbindelser regulert av denne avtale

1. Denne avtale får anvendelse på handelsforbindelsene mellom den enkelte EFTA-stat på den ene siden og Ukraina på den andre siden, men ikke på handelsforbindelsene mellom de enkelte EFTA-stater, med mindre noe annet er fastsatt i denne avtale.
2. Som et resultat av tollunionen opprettet ved traktat av 29. mars 1923 mellom Sveits og Fyrstedømmet Liechtenstein skal Sveits representere Fyrstedømmet Liechtenstein i spørsmål som omfattes av traktaten.

Artikkel 1.3

Forholdet til andre internasjonale avtaler

1. Partene stadfester sine rettigheter og forpliktelser i henhold til Marrakesh-avtalen om opprettelse av WTO, de øvrige avtaler som er forhandlet fram innenfor rammen av WTO, og som de er part i, samt enhver annen internasjonal avtale de er part i.
2. Denne avtale skal ikke være til hinder for opprettholdelse eller opprettelse av tollunioner, frihandelsområder, ordninger for grensehandel og andre preferanseavtaler, i den grad de ikke endrer de handelsordninger som omfattes av denne avtale.
3. Når en part går inn i en tollunion eller inngår en frihandelsavtale med en tredjepart, skal den på anmodning fra en annen part være rede til å innlede konsultasjoner med den anmodende part.

Article 1.4

Territorial Application

1. Without prejudice to the Protocol on Rules of Origin, this Agreement shall apply:
 - a. to the land territory, internal waters, and the territorial sea of a Party, and the air-space above the territory of a Party, in accordance with international law; as well as
 - b. beyond the territorial sea, with respect to measures taken by a Party in the exercise of its sovereign right or jurisdiction in accordance with international law.
2. This Agreement shall not apply to the Norwegian territory of Svalbard, with the exception of trade in goods.

Article 1.5

Central, Regional and Local Government

Each Party shall ensure within its territory the observance of all obligations and commitments under this Agreement by its respective central, regional and local governments and authorities, and by non-governmental bodies in the exercise of governmental powers delegated to them by central, regional and local governments or authorities.

Article 1.6

Transparency

1. The Parties shall publish or otherwise make publicly available their laws, regulations, judicial decisions, administrative rulings of general application and their respective international agreements that may affect the operation of this Agreement.
2. The Parties shall promptly respond to specific questions and provide, upon request, information to each other on matters referred to in paragraph 1. They are not required to disclose confidential information.

Chapter 2

Trade In Goods

Article 2.1

Scope

1. This Chapter applies to the following products traded between the Parties:
 - a. all products classified under Chapters 25 to 97 of the Harmonized Commodity Description and Coding System (HS), excluding the products listed in Annex I;

Artikkel 1.4

Territoriell anvendelse

1. Med forbehold for protokollen om opprinnelsesregler får denne avtale anvendelse:
 - a. på en parts landterritorium, indre farvann og sjøterritorium samt luftrommet over partens territorium i samsvar med folkeretten, samt
 - b. utenfor sjøterritoriet, med hensyn til tiltak en part treffer for å utøve sine suverene rettigheter eller sin myndighet i samsvar med folkeretten.
2. Denne avtale får ikke anvendelse på det norske territoriet på Svalbard, med unntak av handel med varer.

Artikkel 1.5

Sentrale, regionale og lokale myndigheter

Hver part skal innenfor sitt territorium påse at alle forpliktelser etter denne avtale overholdes av dens respektive sentrale, regionale og lokale administrative enheter og myndigheter og av ikke-statlige organer når disse utøver offentlig myndighet delegert til dem av sentrale, regionale og lokale administrative enheter eller myndigheter.

Artikkel 1.6

Åpenhet

1. Partene skal kunngjøre, eller gjøre offentlig tilgjengelig på annen måte, de av deres lover, forskrifter, rettsavgjørelser og forvaltningsvedtak som er gitt generell anvendelse, samt sine respektive internasjonale avtaler dersom de kan ha betydning for hvordan denne avtale virker.
2. Partene skal omgående besvare konkrete spørsmål og på anmodning gi hverandre opplysninger om saker nevnt i nr. 1. De skal ikke ha plikt til å utlevere fortrolige opplysninger.

Kapittel 2

Handel med varer

Artikkel 2.1

Virkeområde

1. Dette kapittel får anvendelse på følgende varer som handles mellom partene:
 - a. alle varer som hører under kapittel 25 til 97 i Det harmoniserte system for beskrivelse og koding av varer (HS), med unntak av varer oppført i vedlegg I,

Samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010

- b. processed agricultural products specified in Annex II, with due regard to the arrangements provided for in that Annex; and
 - c. fish and other marine products as provided for in Annex III.
2. Ukraine and each EFTA State have concluded agreements on trade in agricultural products on a bilateral basis. These agreements form part of the instruments establishing a free trade area between the EFTA States and Ukraine.

Article 2.2

Rules of Origin and Methods of Administrative Cooperation

The Protocol on Rules of Origin lays down the rules of origin and methods of administrative cooperation.

Article 2.3

Customs Duties on Imports

1. Upon entry into force of this Agreement, the Parties shall abolish all customs duties on imports of products originating in an EFTA State or in Ukraine covered by paragraph 1 of Article 2.1, except as otherwise provided for in Annex IV. No new customs duties on imports shall be introduced.
2. A customs duty includes any duty or charge of any kind imposed in connection with the importation or exportation of a product, including any form of surtax or surcharge in connection with such importation or exportation, but does not include any charge imposed in conformity with Articles III and VIII of the GATT 1994.

Article 2.4

Customs Duties on Exports

1. Upon entry into force of this Agreement, the Parties shall eliminate customs duties on exports of products covered by paragraph 1 of Article 2.1 to the other Parties; except as provided for in paragraph 2 of this Article. No new customs duties on exports shall be introduced on products exported from the customs territory of one Party into the customs territory of another Party.
2. Customs duties on exports to the EFTA States of products originating in Ukraine shall be gradually reduced in accordance with the commitments of Ukraine within the WTO.
3. If, after the entry into force of this Agreement, Ukraine lowers or eliminates its duties on

- b. bearbeidede landbruksvarer oppført i vedlegg II, idet det tas tilbørlig hensyn til ordningene fastsatt i nevnte vedlegg, og
 - c. fisk og andre marine produkter som fastsatt i vedlegg III.
2. Ukraina og den enkelte EFTA-stat har inngått bilaterale avtaler om handel med landbruksvarer. Disse avtaler utgjør en del av dokumentene som oppretter et frihandelsområde mellom EFTA-statene og Ukraina.

Artikkel 2.2

Opprinnelsesregler og metoder for forvaltningssamarbeid

Protokollen om opprinnelsesregler fastsetter opprinnelsesregler og metoder for forvaltningssamarbeid.

Artikkel 2.3

Toll på import

1. Når denne avtale trer i kraft, skal partene avvikle all toll på import av varer med opprinnelse i en EFTA-stat eller i Ukraina som kommer inn under artikkel 2.1 nr. 1, med mindre noe annet er fastsatt i vedlegg IV. Det skal ikke innføres ny toll på import.
2. Med toll menes toll eller avgift uansett art som ilegges i forbindelse med import eller eksport av en vare, herunder enhver form for tilleggsavgift eller ekstra avgift i forbindelse med slik import eller eksport, men ikke avgifter ilagt i samsvar med artikkel III og VIII i GATT 1994.

Artikkel 2.4

Toll på eksport

1. Når denne avtale trer i kraft, skal partene avvikle toll på eksport til de øvrige parter av varer som kommer inn under artikkel 2.1 nr. 1, med unntak av hva som er fastsatt i nr. 2 i denne artikkel. Det skal ikke innføres ny eksporttoll på varer som eksporteres fra en parts tollområde til en annen parts tollområde.
2. Toll på eksport til EFTA-statene av varer med opprinnelse i Ukraina skal reduseres gradvis i samsvar med Ukrainas WTO-forpliktelser.
3. Dersom Ukraina etter denne avtales ikrafttredelse reduserer eller avvikler avgiftene på

exports to the European Union, it shall accord to the EFTA States no less favourable treatment.

4. A customs duty on exports includes any duty or charge of any kind imposed in connection with the exportation of a product, including any form of surtax or surcharge in connection with such exportation, but does not include any charge imposed in conformity with Articles VIII of the GATT 1994.

Article 2.5

Basic Duties

1. The basic duty, to which the successive reductions set out in this Agreement are to be applied for imports between the Parties, shall be the most-favoured-nation (hereinafter referred to as the «MFN») rate of duty applied on 1 January 2009.
2. If before, by or after entry into force of this Agreement, any tariff reduction is applied on an erga omnes basis, such reduced duties shall replace the basic duties referred to in paragraph 1 as from the date when such reductions are applied, or from the entry into force of this Agreement, if this is later.
3. Reduced duties calculated in accordance with paragraph 1 of this Article shall be applied rounded to the first decimal place or, in the case of specific duties, to the second decimal place.

Article 2.6

Import and Export Restrictions

The rights and obligations of the Parties in respect of export and import restrictions shall be governed by Article XI of the GATT 1994, which is hereby incorporated into and made part of this Agreement.

Article 2.7

Internal Taxation and Regulations

1. The Parties commit themselves to apply any internal taxes and other charges and regulations in accordance with Article III of the GATT 1994 and other relevant WTO Agreements.
2. Exporters may not benefit from repayment of internal taxes in excess of the amount of indirect taxation imposed on products exported to the territory of one of the Parties.

eksport til Den europeiske union, skal Ukraina gi EFTA-statene en behandling som ikke er mindre gunstig.

4. Med toll på eksport menes toll eller avgift uansett art som ilegges i forbindelse med eksport av en vare, herunder enhver form for tilleggsavgift eller ekstra avgift i forbindelse med slik eksport, men ikke avgifter ilagt i samsvar med artikkel VIII i GATT 1994.

Artikkel 2.5

Basistollsatser

1. Basistollsatsen som de gradvise reduksjoner fastsett i denne avtale skal få anvendelse på, skal ved import mellom partene være gjeldende bestevilkårssats for toll (heretter kalt «MFN-satsen») per 1. januar 2009.
2. Dersom tollnedsettelse anvendes på en erga omnes-basis før, på eller etter den dag denne avtale trer i kraft, skal en slik nedsatt tollsats erstatte basistollsatsen omhandlet i nr. 1 fra den dag nedsettelsen får anvendelse, eller fra den dag denne avtale trer i kraft, alt etter hva som skjer sist.
3. Nedsatte tollsatser beregnet i samsvar med nr. 1 i denne artikkel skal få anvendelse avrundet til én desimal eller, for spesifikke tollsatser, til andre desimal.

Artikkel 2.6

Import- og eksportrestriksjoner

Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til import- og eksportrestriksjoner skal reguleres av artikkel XI i GATT 1994, som herved innlemmes i denne avtale og gjøres til en del av den.

Artikkel 2.7

Intern beskatning og regulering

1. Partene forplikter seg til å anvende intern beskatning og andre avgifter og reguleringer i samsvar med artikkel III i GATT 1994 og andre relevante WTO-avtaler.
2. En eksportør kan ikke få refundert intern skatt ut over indirekte skatt lagt på varer som eksporteres til en parts territorium.

Article 2.8

Sanitary and Phytosanitary Measures

1. The rights and obligations of the Parties in respect of sanitary and phytosanitary measures shall be governed by the WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures.
2. The Parties shall exchange names and addresses of contact points with sanitary and phytosanitary expertise in order to facilitate communication and the exchange of information.

Article 2.9

Technical Regulations

1. The rights and obligations of the Parties in respect of technical regulations, standards and conformity assessment shall be governed by the WTO Agreement on Technical Barriers to Trade (hereinafter referred to as «the TBT Agreement»).
2. Without prejudice to paragraph 1, the Parties agree to hold consultations where a Party considers that another Party has taken measures not in conformity with the TBT Agreement which are likely to create, or have created, an obstacle to trade, in order to find an appropriate solution in conformity with the TBT Agreement.

Article 2.10

Trade Facilitation

To facilitate trade between the EFTA States and Ukraine, the Parties shall:

- a. simplify, to the greatest extent possible, procedures for trade in goods and related services;
- b. promote the cooperation of the Parties in multilateral fora in order to enhance their participation in the development and implementation of international conventions and recommendations on trade facilitation; and
- c. cooperate on trade facilitation within the framework of the Joint Committee, in accordance with the provisions set out in Annex V.

Article 2.11

Sub-Committee on Rules of Origin, Customs Procedures and Trade Facilitation

1. With reference to Articles 2.2 and 2.10, a Sub-Committee of the Joint Committee on Rules of Origin, Customs Procedures and Trade Facilitation

Artikkel 2.8

Veterinære og plantesanitære tiltak

1. Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til veterinære og plantesanitære tiltak skal reguleres av bestemmelsene i WTO-avtalen om anvendelse av veterinære og plantesanitære tiltak.
2. Partene skal utveksle navn og adresser til kontaktpunkter med ekspertkunnskap om veterinære og plantesanitære forhold med sikte på å legge til rette for kommunikasjon og informasjonsutveksling.

Artikkel 2.9

Tekniske forskrifter

1. Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til tekniske forskrifter, standarder og samsvursvurdering skal reguleres av bestemmelsene i WTO-avtalen om tekniske handelshindringer (heretter kalt «TBT-avtalen»).
2. Med forbehold for bestemmelsene i nr. 1 er partene enige om å holde konsultasjoner dersom en part anser at en annen part har truffet tiltak som ikke er i samsvar med TBT-avtalen, og som trolig vil skape, eller har skapt, en handelshindring, med sikte på å finne en hensiktsmessig løsning i samsvar med TBT-avtalen.

Artikkel 2.10

Handelsfasilitering

For å lette handelen mellom EFTA-statene og Ukraina skal partene

- a. i størst mulig grad forenkle prosedyrene for handel med varer og tilknyttede tjenester,
- b. fremme samarbeidet seg imellom i multilaterale fora med sikte på å styrke sin deltakelse i utviklingen og gjennomføringen av internasjonale konvensjoner og anbefalinger om handelsfasilitering, og
- c. samarbeide om handelsfasilitering innenfor rammen av Den blendede komité, i samsvar med bestemmelsene i vedlegg V.

Artikkel 2.11

Underkomité for opprinnelsesregler, tollprosedyrer og handelsfasilitering

1. Med henvisning til artikkel 2.2 og 2.10 nedsettes det herved en underkomité for opprinnelsesregler, tollprosedyrer og handelsfasilitering

Samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010

tation (hereinafter referred to as «the Sub-Committee») is hereby established.

2. The mandate of the Sub-Committee is set out in Annex VI.

Article 2.12

State Trading Enterprises

The rights and obligations of the Parties in respect of state trading enterprises shall be governed by Article XVII of the GATT 1994 and the Understanding on the Interpretation of Article XVII of the GATT 1994, which are hereby incorporated into and made part of this Agreement.

Article 2.13

Subsidies and Countervailing Measures

1. The rights and obligations of the Parties relating to subsidies and countervailing measures shall be governed by Articles VI and XVI of the GATT 1994 and the WTO Agreement on Subsidies and Countervailing Measures, except as provided for in paragraph 2.
2. Before an EFTA State or Ukraine, as the case may be, initiates an investigation to determine the existence, degree and effect of any alleged subsidy in Ukraine or in an EFTA State, as provided for in Article 11 of the WTO Agreement on Subsidies and Countervailing Measures, the Party considering initiating an investigation shall notify in writing the Party whose goods are subject to investigation and allow for a 60 day period with a view to finding a mutually acceptable solution. The consultations shall take place in the Joint Committee if any Party so requests within 30 days from the receipt of the notification.

Article 2.14

Anti-Dumping

1. A Party shall not apply anti-dumping measures, as provided for under Article VI of the GATT 1994 and the WTO Agreement on Implementation of Article VI of the GATT 1994 in relation to products originating in another Party.
2. Five years after the date of entry into force of this Agreement, the Parties may in the Joint Committee review the operation of paragraph 1. Thereafter the Parties may conduct biennial reviews of this matter in the Joint Committee.

(heretter kalt «underkomiteen») under Den blandede komité.

2. Underkomiteens mandat er oppført i vedlegg VI.

Artikkel 2.12

Statlige handelsforetak

Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til statlige handelsforetak skal reguleres av artikkel XVII i GATT 1994 og avtalen om fortolkning av artikkel XVII i GATT 1994, som herved innlemmes i denne avtale og gjøres til en del av den.

Artikkel 2.13

Subsidier og utjevningsavgifter

1. Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til subsidier og utjevningstiltak skal reguleres av artikkel VI og XVI i GATT 1994 og WTO-avtalen om subsidier og utjevningsavgifter, med unntak av hva som er fastsatt i nr. 2.
2. Før en EFTA-stat eller Ukraina, alt etter hvilken stat det gjelder, iverksetter en undersøkelse for å fastslå eksistensen, omfanget og effekten av en angivelig subsidie i Ukraina eller i en EFTA-stat, slik artikkel 11 i WTO-avtalen om subsidier og utjevningsavgifter fastsetter, skal den part som vurderer å iverksette undersøkelsen, skriftlig underrette den part hvis varer er gjenstand for undersøkelse, og gi en frist på 60 dager til å finne en løsning som begge parter kan godta. Konsultasjonene skal, dersom en av partene ber om det, finne sted i Den blandede komité innen 30 dager etter at underretningen er mottatt.

Artikkel 2.14

Antidumping

1. En part skal ikke anvende antidumpingtiltak, som fastsatt i artikkel VI i GATT 1994 og WTO-avtalen om gjennomføring av artikkel VI i GATT 1994, i forbindelse med varer med opprinnelse i en annen part.
2. Fem år etter at denne avtale er trådt i kraft, kan partene, i Den blandede komité, vurdere hvordan nr. 1 anvendes. Deretter kan partene undersøke saken på nytt hvert annet år i Den blandede komité.

*Article 2.15***Global Safeguard Measures**

This Agreement does not confer any additional rights or impose any additional obligations on the Parties with regard to actions taken pursuant to Article XIX of GATT 1994 and the WTO Agreement on Safeguards, except that a Party taking a safeguard measure under Article XIX of GATT 1994 and the WTO Agreement on Safeguards shall, to the extent consistent with the obligations under the WTO Agreements, exclude imports of an originating good from another Party if such imports are not a substantial cause of serious injury or threat thereof.

*Article 2.16***Bilateral Safeguard Measures**

1. Where, as a result of the reduction or elimination of a customs duty under this Agreement, any product originating in a Party is being imported into the territory of another Party in such increased quantities, in absolute terms or relative to domestic production, and under such conditions as to constitute a substantial cause of serious injury or threat thereof to the domestic industry of like or directly competitive products in the territory of the importing Party, the importing Party may take bilateral safeguard measures to the minimum extent necessary to remedy or prevent the injury, subject to the provisions of paragraphs 2 to 10.
2. Bilateral safeguard measures shall only be taken upon clear evidence that increased imports have caused or are threatening to cause serious injury pursuant to an investigation in accordance with the procedures laid down in Articles 3 and 4 of the WTO Agreement on Safeguards.
3. The Party intending to take a bilateral safeguard measure under this Article shall immediately, and in any case before taking a measure, make notification to the other Parties. The notification shall contain all pertinent information, which shall include evidence of serious injury or threat thereof caused by increased imports, a precise description of the product involved and the proposed measure, as well as the proposed date of introduction, expected duration and timetable for the progressive removal of the measure. A Party that may be affected by the bilateral safeguard measure shall be offered compensation in the form of substantially equivalent trade liberalisation in relation to the imports from any such Party.

*Artikkel 2.15***Globale beskyttelsestiltak**

Denne avtale gir ikke partene ytterligere rettigheter og pålegger dem heller ikke ytterligere forpliktelser med hensyn til tiltak som treffes i henhold til artikkel XIX i GATT 1994 og WTO-avtalen om beskyttelsestiltak, med unntak av at en part som treffer et beskyttelsestiltak etter artikkel XIX i GATT 1994 og WTO-avtalen om beskyttelsestiltak, i den grad det er forenlig med forpliktelsene etter WTO-avtalene, skal unnta import av varer med opprinnelse i en annen part dersom slik import ikke i vesentlig grad volder eller truer med å volde alvorlig skade.

*Artikkel 2.16***Bilaterale beskyttelsestiltak**

1. Dersom en vare med opprinnelse i en part, som et resultat av at toll reduseres eller avvikles i henhold til denne avtale, importeres til en annen parts territorium i et slikt økt omfang, i absolutte tall eller i forhold til den innenlandske produksjonen, og under slike forhold at det i vesentlig grad volder eller truer med å volde alvorlig skade for innenlandsk industri som produserer tilsvarende eller direkte konkurrerende varer på importpartens territorium, kan importparten iverksette bilaterale beskyttelsestiltak i den utstrekning det er absolutt nødvendig for å rette opp eller hindre skaden, med forbehold for bestemmelsene i nr. 2–10.
2. Bilaterale beskyttelsestiltak skal iverksettes bare dersom det foreligger klare bevis for at økt import har voldt eller truer med å volde alvorlig skade ifølge en undersøkelse gjennomført i samsvar med prosedyrene fastsatt i artikkel 3 og 4 i WTO-avtalen om beskyttelsestiltak.
3. En part som har til hensikt å iverksette et bilateralt beskyttelsestiltak etter denne artikkel, skal umiddelbart, og i alle tilfeller før tiltaket iverksettes, underrette de øvrige parter. Underretningen skal inneholde alle relevante opplysninger, herunder bevis for at økt import har voldt eller truer med å volde alvorlig skade, en nøyaktig beskrivelse av den aktuelle varen og det foreslåtte tiltaket samt foreslått dato for iverksettelse, forventet varighet og tidsplan for en gradvis avvikling av tiltaket. En part som kan bli berørt av det bilaterale beskyttelsestiltaket, skal tilbys kompensasjon i form av en stort sett likeverdig handelsliberalisering i forbindelse med importen fra en slik part.

4. If the conditions set out in paragraph 1 are met, the importing Party may take measures consisting in:
 - a. suspending the further reduction of any rate of customs duty provided for under this Agreement for the product; or
 - b. increasing the rate of customs duty for the product to a level not to exceed the lesser of:
 - i. the MFN rate of duty applied at the time the action is taken; or
 - ii. the MFN rate of duty applied on the day immediately preceding the date of the entry into force of this Agreement.
5. Bilateral safeguard measures shall be taken for a period not exceeding one year. In very exceptional circumstances, after review by the Joint Committee, measures may be taken up to a total maximum period of three years. No bilateral safeguard measures shall be applied to the import of a product which has previously been subject to such a measure.
6. The Joint Committee shall, within 30 days from the date of notification, examine the information provided under paragraph 3 in order to facilitate a mutually acceptable resolution of the matter. In the absence of such resolution, the importing Party may adopt a measure pursuant to paragraph 4 to remedy the problem, and, in the absence of mutually agreed compensation, the Party against whose product the measure is taken may take compensatory action. The bilateral safeguard measure and the compensatory action shall be immediately notified to the other Parties. In the selection of the bilateral safeguard measure and the compensatory action, priority must be given to the measure which least disturbs the functioning of this Agreement. The compensatory action shall normally consist of suspension of concessions having substantially equivalent trade effects or concessions substantially equivalent to the value of the additional duties expected to result from the bilateral safeguard measure. The Party taking compensatory action shall apply the action only for the minimum period necessary to achieve the substantially equivalent trade effects and in any event, only while the bilateral safeguard measure under paragraph 4 is being applied.
7. Upon the termination of the bilateral safeguard measure, the rate of customs duty shall be the rate which would have been in effect but for the measure.
4. Dersom vilkårene i nr. 1 er oppfylt, kan importparten treffe tiltak med sikte på:
 - a. å utsette ytterligere nedsettelse av en vares tollsats etter denne avtale, eller
 - b. å bringe tollsatsen for varen opp til et nivå som ikke skal overstige det laveste av:
 - i. gjeldende MFN-sats på det tidspunkt tiltaket iverksettes, eller
 - ii. gjeldende MFN-sats dagen umiddelbart før denne avtale trer i kraft.
5. Bilaterale beskyttelsestiltak skal ikke ha mer enn ett års varighet. Under helt spesielle omstendigheter kan det, etter at Den blandede komité har undersøkt saken, iverksettes tiltak for en samlet periode på høyst tre år. Et bilateralt beskyttelsestiltak skal ikke anvendes på nytt for import av en vare som tidligere har vært gjenstand for et slikt tiltak.
6. Den blandede komité skal innen 30 dager fra underretningens dato undersøke de opplysninger som er gitt i henhold til nr. 3, med sikte på å legge til rette for en løsning av saken som begge parter kan godta. Dersom det ikke lykkes å finne en slik løsning, kan importparten treffe tiltak i samsvar med nr. 4 for å løse problemet, og dersom det ikke oppnås enighet om kompensasjon, kan den part hvis vare er gjenstand for tiltaket, iverksette kompensasjonstiltak. De øvrige parter skal umiddelbart underrettes om det bilaterale beskyttelsestiltaket og kompensasjonstiltaket. Ved valg av bilateralt beskyttelsestiltak og kompensasjonstiltak skal det gis prioritet til tiltak som griper minst mulig forstyrrende inn i gjennomføringen av denne avtale. Kompensasjonstiltaket skal normalt bestå i en oppheving av tollkonsesjoner som stort sett har samme virkning på handelen, eller konsesjoner som stort sett svarer til verdien av tilleggstollen som det bilaterale beskyttelsestiltaket forventes å innbringe. En part som iverksetter kompensasjonstiltak, skal anvende tiltaket bare så lenge det er absolutt nødvendig for å oppnå stort sett samme virkning på handelen, og under alle omstendigheter bare så lenge det bilaterale beskyttelsestiltaket etter nr. 4 anvendes.
7. Når det bilaterale beskyttelsestiltaket er opphevet, skal tollsatsen være den samme som den ville ha vært om tiltaket ikke var blitt iverksatt.

8. In critical circumstances, where delay in the introduction of a bilateral safeguard measure in accordance with this Article would cause damage which would be difficult to repair, a Party may take a provisional bilateral safeguard measure pursuant to a preliminary determination that there is clear evidence that increased imports constitute a substantial cause of serious injury, or threat thereof, to the domestic industry. The Party intending to take such a measure shall immediately notify the other Parties thereof. Within 30 days of the date of the notification, the procedures set out in paragraphs 2 to 6, including for compensatory action, shall be initiated. Any compensation shall be based on the total period of application of the provisional bilateral safeguard measure and of the bilateral safeguard measure.
9. Any provisional bilateral safeguard measure shall be terminated within 200 days at the latest. The period of application of any such provisional bilateral safeguard measure shall be counted as part of the duration of the bilateral safeguard measure set out in paragraph 5 and any extension thereof. Any tariff increases shall be promptly refunded if the investigation described in paragraph 2 does not result in a finding that the conditions of paragraph 1 are met.
10. Five years after the date of entry into force of this Agreement, the Parties shall review in the Joint Committee whether there is need to maintain the possibility to take bilateral safeguard measures between them. If the Parties decide, after the first review, to maintain such possibility, they shall thereafter conduct biennial reviews of this matter in the Joint Committee.
8. I kritiske situasjoner der forsinkelse i innføringen av et bilateralt beskyttelsestiltak i samsvar med denne artikkel vil medføre skade som vil være vanskelig å rette opp, kan en part iverksette et midlertidig bilateralt beskyttelsestiltak i henhold til en midlertidig påvisning av at det foreligger klart bevis for at økt import i vesentlig grad volder eller truer med å volde alvorlig skade for innenlandsk industri. En part som har til hensikt å iverksette et slikt tiltak, skal umiddelbart underrette de øvrige parter om dette. Innen 30 dager fra underretningens dato skal prosedyrene angitt i nr. 2–6, herunder med sikte på kompensasjonstiltak, iverksettes. Enhver kompensasjon skal være basert på den samlede tid det midlertidige bilaterale beskyttelsestiltaket og det bilaterale beskyttelsestiltaket er anvendt.
9. Et midlertidig bilateralt beskyttelsestiltak skal bringes til opphør senest innen 200 dager. Den tid et midlertidig bilateralt beskyttelsestiltak anvendes, skal regnes som en del av det bilaterale beskyttelsestiltakets varighet som fastsatt i nr. 5 og enhver forlengelse av denne. Enhver økning av tollsatsene skal omgående refunderes dersom undersøkelsen omtalt i nr. 2 ikke konkluderer med at vilkårene i nr. 1 er oppfylt.
10. Fem år etter at denne avtale er trådt i kraft, skal partene undersøke i Den blandede komité om det er behov for å opprettholde muligheten for å treffe bilaterale beskyttelsestiltak seg imellom. Dersom partene etter den første gjennomgangen beslutter at en slik mulighet skal opprettholdes, skal de deretter undersøke saken på nytt hvert annet år i Den blandede komité.

*Article 2.17***General Exceptions**

The rights and obligations of the Parties in respect of general exceptions shall be governed by Article XX of the GATT 1994, which is hereby incorporated into and made part of this Agreement.

*Article 2.18***Security Exceptions**

The rights and obligations of the Parties in respect of security exceptions shall be governed by Article XXI of the GATT 1994, which is hereby incorporated into and made part of this Agreement.

*Artikkel 2.17***Generelle unntak**

Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til generelle unntak skal reguleres av artikkel XX i GATT 1994, som herved innlemmes i denne avtale og gjøres til en del av den.

*Artikkel 2.18***Sikkerhetsunntak**

Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til sikkerhetsunntak skal reguleres av artikkel XXI i GATT 1994, som herved innlemmes i denne avtale og gjøres til en del av den.

Article 2.19

Balance-of-Payments

1. The Parties shall endeavour to avoid the imposition of restrictive measures for balance of payments purposes.
2. A Party in serious balance of payments difficulties, or under imminent threat thereof, may, in accordance with the conditions established under the GATT 1994 and the WTO Understanding on the Balance of Payments Provisions of the GATT 1994, adopt trade restrictive measures, which shall be of limited duration and non-discriminatory, and may not go beyond what is necessary to remedy the balance of payments situation.
3. The Party introducing a measure under this Article shall promptly notify the other Parties thereof.

Chapter 3

Trade In Services

Article 3.1

Scope and Coverage

1. This Chapter applies to measures by Parties affecting trade in services. It applies to all services sectors.
2. In respect of air transport services, this Chapter shall not apply to measures affecting air traffic rights or measures affecting services directly related to the exercise of air traffic rights, except as provided for in paragraph 3 of the GATS Annex on Air Transport Services. The definitions of paragraph 6 of the GATS Annex on Air Transport Services are hereby incorporated and made part of this Chapter.
3. Articles 3.4, 3.5 and 3.6 shall not apply to laws, regulations or requirements governing the procurement by governmental agencies of services purchased for governmental purposes and not with a view to commercial resale or with a view to use in the supply of services for commercial sale.

Article 3.2

Incorporation of Provisions from the GATS

Wherever a provision of this Chapter provides that a provision of the GATS is incorporated into and made part of this Chapter, the meaning of the terms used in the GATS provision shall be understood as follows:

- a. «Member» means Party;

Artikkel 2.19

Betalingsbalansen

1. Partene skal bestrebe seg på å unngå å iverksette restriktive tiltak av hensyn til betalingsbalansen.
2. En part som har, eller som står i umiddelbar fare for å få, alvorlige problemer med betalingsbalansen, kan i samsvar med de vilkår som er fastlagt i GATT 1994 og WTO-avtalen om bestemmelsene om betalingsbalanse i GATT 1994, innføre handelsrestriksjoner, som skal ha begrenset varighet, sikre likebehandling og ikke gå lenger enn det som er nødvendig for å rette opp situasjonen for betalingsbalansen.
3. En part som iverksetter et tiltak etter denne artikkel, skal omgående underrette de øvrige parter om dette.

Kapittel 3

Handel med tjenester

Artikkel 3.1

Virkeområde og dekningsomfang

1. Dette kapittel gjelder partenes tiltak som berører handel med tjenester. Det får anvendelse på alle tjenestesektorer.
2. Med hensyn til luftfartstjenester får dette kapittel ikke anvendelse på tiltak som berører luftfartsrettigheter, eller tiltak som berører tjenester som er direkte forbundet med utøvelse av luftfartsrettigheter, med unntak for hva som er fastsatt i nr. 3 i GATS-vedlegget om luftfartstjenester. Definisjonene i nr. 6 i GATS-vedlegget om luftfartstjenester innlemmes herved i dette kapittel og gjøres til en del av det.
3. Artikkel 3.4, 3.5 og 3.6 får ikke anvendelse på lover, forskrifter eller vilkår som regulerer offentlige organers anskaffelse av tjenester som er kjøpt inn for offentlige formål uten henblikk på kommersielt videresalg eller på bruk i tjenesteyting for kommersielt salg.

Artikkel 3.2

Innlemmelse av bestemmelser fra GATS

Når en bestemmelse i dette kapittel fastslår at en bestemmelse i GATS innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det, skal begrepene brukt i GATS forstås slik:

- a. med «medlem» menes part,

- b. «Schedule» means a Schedule referred to in Article 3.17 and contained in Annex VII; and
- c. «specific commitment» means a specific commitment in a Schedule referred to in Article 3.17.

Article 3.3

Definitions

For the purpose of this Chapter:

- a. the following definitions of Article I of the GATS are incorporated into and made part of this Agreement:
 - i. «trade in services»;
 - ii. «services»; and
 - iii. «a service supplied in the exercise of governmental authority»;
- b. «measures by Parties» means measures taken by the Parties as defined in Article I paragraph 3 (a) (i) and (ii) of the GATS;
- c. «service supplier» means any person that supplies, or seeks to supply, a service;¹
- d. «natural person of another Party» means a natural person who, under the legislation of that other Party, is:
 - i. a national of that other Party who resides in the territory of any WTO Member; or
 - ii. a permanent resident of that other Party who resides in the territory of any Party, if that other Party accords substantially the same treatment to its permanent residents as to its nationals in respect of measures affecting trade in services. For the purpose of the supply of a service through presence of natural persons (Mode 4), this definition covers a permanent resident of that other Party who resides in the territory of any Party or in the territory of any WTO Member;
- e. «juridical person of another Party» means a juridical person which is either:

¹ Where the service is not supplied or sought to be supplied directly by a juridical person but through other forms of commercial presence such as a branch or a representative office, the service supplier (i.e. the juridical person) shall, nonetheless, through such commercial presence be accorded the treatment provided for service suppliers under this Chapter. Such treatment shall be extended to the commercial presence through which the service is supplied or sought to be supplied and need not be extended to any other parts of the service supplier located outside the territory where the service is supplied or sought to be supplied.

- b. med «bindingsliste» menes en bindingsliste nevnt i artikkel 3.17 og innbefattet i vedlegg VII, og
- c. med «spesifikk forpliktelse» menes en spesifikk forpliktelse i en bindingsliste nevnt i artikkel 3.17.

Artikkel 3.3

Definisjoner

I dette kapittel

- a. skal følgende definisjoner i artikkel I i GATS innlemmes i denne avtale og gjøres til en del av den:
 - i. «handel med tjenester»,
 - ii. «tjenester», og
 - iii. «tjenester som ytes under utøvelse av statsmyndighet»,
- b. menes med «tiltak partene treffer»: de tiltak partene har iverksatt som definert i artikkel I nr. 3 bokstav a) i) og ii) i GATS,
- c. menes med «tjenesteyter»: enhver person som yter eller søker å yte en tjeneste,¹
- d. menes med «fysisk person fra en annen part»: en fysisk person som i henhold til den annen parts lovgivning er
 - i. en borger av denne parten, men som oppholder seg på territoriet til en medlemsstat i WTO, eller
 - ii. en person med fast opphold i denne andre parten, men som oppholder seg på territoriet til en av partene, dersom denne andre parten i alt vesentlig gir personer med fast opphold samme behandling som den gir sine egne borgere med hensyn til tiltak som berører handelen med tjenester. Dersom en tjeneste ytes gjennom fysiske personers nærvær (type 4), omfatter denne definisjonen en person som har fast opphold i denne andre parten, men som oppholder seg på territoriet til en part eller på territoriet til en medlemsstat i WTO,
- e. menes med «juridisk person fra en annen part»: en juridisk person som enten

¹ Dersom tjenesten ikke ytes eller søkes ytet direkte fra en juridisk person, men gjennom andre former for kommersielt nærvær, slik som en filial eller et representasjonskontor, skal tjenesteyteren (dvs. den juridiske personen) ikke desto mindre gjennom dette kommersielle nærværet gis samme behandling som fastsatt for tjenesteytere i henhold til dette kapittel. Behandlingen skal utstrekkes til det kommersielle nærværet som tjenesten ytes eller søkes ytet gjennom, men behøver ikke å utstrekkes til eventuelle andre deler av tjenesteyteren som befinner seg utenfor territoriet der tjenesten ytes eller søkes ytet.

- i. constituted or otherwise organised under the law of that other Party, and is engaged in substantive business operations in the territory of:
 - (aa) any Party; or
 - (bb) any Member of the WTO and is owned or controlled by natural persons of that other Party or by juridical persons that meet all the conditions of subparagraph (i) (aa);
- or
- ii. in the case of the supply of a service through commercial presence, owned or controlled by:
 - (aa) natural persons of that other Party; or
 - (bb) juridical persons of that other Party identified under subparagraph (e) (i);
- f. the following definitions of Article XXVIII of the GATS are hereby incorporated into and made part of this Chapter:
 - i. «measure»;
 - ii. «supply of a service»;
 - iii. «measures by Members affecting trade in services»;
 - iv. «commercial presence»;
 - v. «sector» of a service;
 - vi. «service of another Member»;
 - vii. «monopoly supplier of a service»;
 - viii. «service consumer»;
 - ix. «person»;
 - x. «juridical person»;
 - xi. «owned», «controlled» and «affiliated»; and
 - xii. «direct taxes».
- i. er opprettet eller på annen måte organisert i henhold til denne andre partens lovgivning og driver en vesentlig forretningsvirksomhet på territoriet til
 - aa) en part, eller
 - bb) en medlemsstat i WTO og er eid eller kontrollert av fysiske personer fra denne andre parten eller av juridiske personer som oppfyller alle vilkår etter punkt i) aa),
- eller
- ii. når det gjelder yting av en tjeneste gjennom kommersielt nærvær, er eid eller kontrollert av
 - aa) fysiske personer fra denne andre parten, eller
 - bb) juridiske personer fra denne andre parten som nevnt under bokstav e) i),
- f. skal følgende definisjoner i artikkel XXVIII i GATS herved innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det:
 - i. «tiltak»,
 - ii. «ytelse av en tjeneste»,
 - iii. «tiltak medlemmene treffer som har innvirkning på handel med tjenester»,
 - iv. «kommersiell tilstedeværelse»,
 - v. en tjenestes «sektor»,
 - vi. «annet medlems tjeneste»,
 - vii. «tjenesteyter med monopol»,
 - viii. «tjenesteforbruker»,
 - ix. «person»,
 - x. «juridisk person»,
 - xi. «eid», «kontrollert» og «tilsluttet», og
 - xii. «direkte skatter».

Article 3.4

Most-Favoured-Nation Treatment

1. Without prejudice to measures taken in accordance with Article VII of the GATS, and except as provided for in its List of MFN Exemptions contained in Annex VIII, a Party shall accord immediately and unconditionally, in respect of all measures affecting the supply of services, to services and service suppliers of another Party treatment no less favourable than the treatment it accords to like services and service suppliers of any non-party.
2. Treatment granted under other existing or future agreements concluded by one of the Parties and notified under Article V or Article V bis of the GATS shall not be subject to paragraph 1.
3. If a Party concludes or amends an agreement of the type referred to in paragraph 2, it shall

Artikkel 3.4

Bestevilkårsbehandling

1. Med forbehold for tiltak truffet i samsvar med artikkel VII i GATS, og med unntak for hva som er fastsatt i dens liste over unntak fra bestevilkårsklausulen (MFN-unntak) i vedlegg VIII, skal en part, med hensyn til alle tiltak som berører yting av tjenester, uten opphold og uten vilkår gi en annen parts tjenester og tjenesteytere en behandling som ikke er mindre gunstig enn den behandling den gir tilsvarende tjenester og tjenesteytere fra en ikke-part.
2. Behandling i henhold til andre eksisterende eller fremtidige avtaler som en av partene har inngått, og som det er gitt underretning om i henhold til artikkel V eller artikkel Va i GATS, skal ikke omfattes av bestemmelsene i nr. 1.
3. Dersom en part inngår eller endrer en avtale av typen nevnt i nr. 2, skal denne part omgående

notify the other Parties without delay and endeavour to accord to the other Parties treatment no less favourable than that provided under that agreement. The former Party shall, upon request by any other Party, negotiate the incorporation into this Agreement of a treatment no less favourable than that provided under the former agreement.

4. The rights and obligations of the Parties in respect of advantages accorded to adjacent countries shall be governed by paragraph 3 of Article II of the GATS, which is hereby incorporated into and made part of this Chapter.

Article 3.5

Market Access

Commitments on market access shall be governed by Article XVI of the GATS, which is hereby incorporated into and made part of this Chapter.

Article 3.6

National Treatment

Commitments on national treatment shall be governed by Article XVII of the GATS, which is hereby incorporated into and made part of this Chapter.

Article 3.7

Additional Commitments

Additional commitments shall be governed by Article XVIII of the GATS, which is hereby incorporated into and made part of this Chapter.

Article 3.8

Domestic Regulation

1. Each Party shall ensure that all measures of general application affecting trade in services are administered in a reasonable, objective and impartial manner.
2. Each Party shall maintain or institute as soon as practicable judicial, arbitral or administrative tribunals or procedures which provide, at the request of an affected service supplier of another Party, for the prompt review of, and where justified, appropriate remedies for, administrative decisions affecting trade in services. Where such procedures are not independent of the agency entrusted with the administrative decision concerned, the Party shall ensure that the procedures in fact provide for an objective and impartial review.

underrette de øvrige parter og bestrebe seg på å gi dem en behandling som ikke er mindre gunstig enn det som er fastsatt i vedkommende avtale. Førstnevnte part skal på anmodning fra en annen part forhandle om å innlemme i denne avtale en behandling som ikke er mindre gunstig enn det som er fastsatt i førstnevnte avtale.

4. Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til fordeler som gis tilgrensende land, skal reguleres av artikkel II nr. 3 i GATS, som herved innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det.

Artikkel 3.5

Markedsadgang

Forpliktelser med hensyn til markedsadgang skal reguleres av artikkel XVI i GATS, som herved innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det.

Artikkel 3.6

Nasjonal behandling

Forpliktelser med hensyn til nasjonal behandling skal reguleres av artikkel XVII i GATS, som herved innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det.

Artikkel 3.7

Tilleggsforpliktelser

Tilleggsforpliktelser skal reguleres av artikkel XVIII i GATS, som herved innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det.

Artikkel 3.8

Innenlandsk regulering

1. Hver part skal sørge for at alle tiltak med generell anvendelse som berører handel med tjenester, blir administrert på en rimelig, objektiv og upartisk måte.
2. Hver part skal opprettholde eller, så snart det er praktisk mulig, opprette domstoler, voldgiftsdomstoler eller forvaltningsdomstoler eller ordninger der det, når en berørt tjenesteyter fra en annen part ber om det, omgående kan foretas en gjennomgang og, når det er berettiget, omgjøres forvaltningsvedtak som berører handel med tjenester. Når slike prosedyrer ikke gjennomføres uavhengig av det organ som har myndighet til å gjøre vedkommende forvaltningsvedtak, skal parten sørge for at ordningen i realiteten innebærer en objektiv og upartisk gjennomgang.

3. Where authorisation is required by a Party for the supply of a service, the competent authorities of that Party shall, within a reasonable period of time after the submission of an application is considered complete under that Party's domestic laws and regulations, inform the applicant of the decision concerning the application. At the request of the applicant, the competent authorities of that Party shall provide, without undue delay, information concerning the status of the application.
4. Each Party shall provide for adequate procedures to verify the competence of professionals of any other Party.
3. Dersom det kreves tillatelse fra en part for å yte en tjeneste, skal vedkommende myndighet hos denne parten innen en rimelig tidsfrist etter at det er innlevert en søknad som anses for å være fullstendig i henhold til partens interne lover og forskrifter, underrette søkeren om vedtaket i forbindelse med søknaden. På anmodning fra søkeren skal vedkommende myndighet hos denne parten uten unødig opphold opplyse om søknadens stilling.
4. Hver part skal sørge for passende fremgangsmåter for å kontrollere kompetansen til en annen parts yrkesutøvere.

Article 3.9

Recognition

1. For the purpose of the fulfilment of its relevant standards or criteria for the authorisation, licensing or certification of service suppliers, each Party shall give due consideration to any requests by another Party to recognise the education or experience obtained, requirements met, or licences or certifications granted in that other Party. Such recognition may be based upon an agreement or arrangement with that other Party, or otherwise be accorded autonomously.
2. Where a Party recognises, by agreement or arrangement, the education or experience obtained, requirements met, or licences or certifications granted, in the territory of a non-party, that Party shall afford another Party adequate opportunity to negotiate its accession to such an agreement or arrangement, whether existing or future, or to negotiate a comparable agreement or arrangement with it. Where a Party accords recognition autonomously, it shall afford adequate opportunity for another Party to demonstrate that the education or experience obtained, requirements met, or licences or certifications granted in the territory of that other Party should also be recognised.
3. Any such agreement or arrangement or autonomous recognition shall be in conformity with the relevant provisions of the WTO Agreement, in particular paragraph 3 of Article VII of the GATS.

Artikkel 3.9

Godkjenning

1. For å oppfylle sine relevante standarder eller kriterier for autorisasjon eller lisensiering av eller attestutstedelse for tjenesteytere, skal hver part behørig vurdere enhver anmodning fra en annen part om å godkjenne gjennomgått utdanning eller oppnådd erfaring, oppfylte krav eller lisenser eller attester som er gitt hos den andre parten. Slik godkjenning kan bygge på en avtale eller ordning med den andre parten eller på annen måte gis på frittstående grunnlag.
2. Når en part, gjennom en avtale eller ordning, godkjenner gjennomgått utdanning eller oppnådd erfaring, oppfylte krav eller lisenser eller attester som er gitt på territoriet til en ikke-part, skal vedkommende part gi en annen part tilstrekkelig mulighet til å forhandle om tiltredelse til en slik avtale eller ordning, enten den allerede er trådt i kraft eller skal tre i kraft på et senere tidspunkt, eller til å forhandle seg fram til en tilsvarende avtale eller ordning med vedkommende part. Når en part gir slik godkjenning på frittstående grunnlag, skal den gi en annen part tilstrekkelig mulighet til å godtgjøre at også gjennomgått utdanning eller oppnådd erfaring, oppfylte krav eller lisenser eller attester som er gitt på territoriet til denne andre parten, bør godkjennes.
3. Enhver slik avtale eller ordning eller godkjenning på frittstående grunnlag skal være i samsvar med relevante bestemmelser i WTO-avtalen, særlig artikkel VII nr. 3 i GATS.

*Article 3.10***Movement of Natural Persons**

1. This Article applies to measures affecting natural persons who are service suppliers of a Party, and natural persons of a Party who are employed by a service supplier of a Party, in respect of the supply of a service.
2. This Chapter shall not apply to measures affecting natural persons seeking access to the employment market of a Party, nor shall it apply to measures regarding nationality, residence or employment on a permanent basis.
3. Natural persons covered by a specific commitment shall be allowed to supply the service in accordance with the terms of that commitment.
4. This Chapter shall not prevent a Party from applying measures to regulate the entry of natural persons of another Party into, or their temporary stay in, its territory, including those measures necessary to protect the integrity of, and to ensure the orderly movement of natural persons across, its borders, provided that such measures are not applied in such a manner as to nullify or impair the benefits accruing to any Party under the terms of a specific commitment.²

*Article 3.11***Transparency**

The rights and obligations of the Parties in respect of transparency shall be governed by paragraphs 1 and 2 of Article III and by Article III bis of the GATS, which are hereby incorporated into and made part of this Chapter.

*Article 3.12***Monopolies and Exclusive Service Suppliers**

The rights and obligations of the Parties in respect of monopolies and exclusive service suppliers shall be governed by paragraphs 1, 2 and 5 of Article VIII of the GATS, which are hereby incorporated into and made part of this Chapter.

*Article 3.13***Business Practices**

The rights and obligations of the Parties in respect of business practices shall be governed by

*Artikkel 3.10***Bevegelighet for fysiske personer**

1. Denne artikkel får anvendelse på tiltak som berører fysiske personer som er tjenesteytere fra en part, og fysiske personer fra en part som er ansatt hos en tjenesteyter fra en part, med hensyn til yting av en tjeneste.
2. Dette kapittel får ikke anvendelse på tiltak som berører fysiske personer som søker adgang til en parts arbeidsmarked, og heller ikke på tiltak med hensyn til statsborgerskap, opphold eller arbeid på permanent basis.
3. Fysiske personer som omfattes av en spesifikk forpliktelse, skal ha lov til å yte tjenesten i samsvar med vilkårene for denne forpliktelsen.
4. Bestemmelsene i dette kapittel skal ikke hindre en part i å anvende tiltak for å regulere innreise til eller midlertidig opphold på sitt territorium av fysiske personer fra en annen part, herunder tiltak som er nødvendige for å beskytte partens grenser og sikre en ordnet grensepasing for fysiske personer, forutsatt at slike tiltak ikke anvendes på en måte som tilsidesetter eller svekker fordelene som tilkommer en part i henhold til vilkårene for en spesifikk forpliktelse.²

*Artikkel 3.11***Åpenhet**

Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til åpenhet skal reguleres av artikkel III nr. 1 og 2 og av artikkel IIIa i GATS, som herved innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det.

*Artikkel 3.12***Monopoler og tjenesteytere med enerett**

Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til monopoler og tjenesteytere med enerett skal reguleres av artikkel VIII nr. 1, 2 og 5 i GATS, som herved innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det.

*Artikkel 3.13***Forretningsmetoder**

Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til forretningsmetoder skal reguleres av artikkel

² The sole fact of requiring a visa for natural persons shall not be regarded as nullifying or impairing benefits under a specific commitment.

² Krav om visum for fysiske personer skal ikke i seg selv anses for å tilsidesette eller svekke fordeler i henhold til en spesifikk forpliktelse.

Article IX of the GATS, which is hereby incorporated into and made part of this Chapter.

Article 3.14

Payments and Transfers

1. Except under the circumstances envisaged in Article 3.15, a Party shall not apply restrictions on international transfers and payments for current transactions with another Party.
2. Nothing in this Chapter shall affect the rights and obligations of the Parties under the Articles of the Agreement of the International Monetary Fund (hereinafter referred to as the «IMF»), including the use of exchange actions which are in conformity with the Articles of the Agreement of the IMF, provided that a Party shall not impose restrictions on capital transactions inconsistently with its specific commitments regarding such transactions, except under Article 3.15 or at the request of the IMF.

Article 3.15

Restrictions to Safeguard the Balance of Payments

1. The Parties shall endeavour to avoid the imposition of restrictions to safeguard the balance of payments.
2. Any restriction to safeguard the balance of payments adopted or maintained by a Party under and in conformity with Article XII of the GATS shall apply under this Chapter.

Article 3.16

Exceptions

The rights and obligations of the Parties in respect of general exceptions and security exceptions shall be governed by Article XIV and paragraph 1 of Article XIV bis of the GATS, which are hereby incorporated into and made part of this Chapter.

Article 3.17

Schedules of Specific Commitments

1. Each Party shall set out in a schedule the specific commitments it undertakes under Articles 3.5, 3.6 and 3.7. With respect to sectors where such commitments are undertaken, each Schedule shall specify:
 - a. terms, limitations and conditions on market access;

IX i GATS, som herved innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det.

Artikkel 3.14

Betalinger og overføringer

1. Med unntak for de omstendigheter som er nevnt i artikkel 3.15, skal en part ikke legge restriksjoner på internasjonale overføringer og betalinger for løpende transaksjoner med en annen part.
2. Ingen bestemmelse i dette kapittel skal ha virkning for partenes rettigheter og forpliktelser i henhold til artiklene i avtalen om Det internasjonale valutafond (heretter kalt «IMF»), herunder bruk av valutamessige tiltak som er i samsvar med IMF-avtalens artikler, forutsatt at en part ikke innfører restriksjoner på kapitaltransaksjoner som er uforenlige med dens spesifikke forpliktelser med hensyn til slike transaksjoner, med unntak for artikkel 3.15 eller på anmodning fra IMF.

Artikkel 3.15

Restriksjoner for å beskytte betalingsbalansen

1. Partene skal bestrebe seg på å unngå å iverksette restriksjoner av hensyn til betalingsbalansen.
2. Enhver restriksjon for å beskytte betalingsbalansen som innføres eller opprettholdes av en part etter og i samsvar med artikkel XII i GATS, får anvendelse etter dette kapittel.

Artikkel 3.16

Unntak

Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til generelle unntak og sikkerhetsunntak skal reguleres av artikkel XIV og artikkel XIVa nr. 1 i GATS, som herved innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det.

Artikkel 3.17

Bindingslister over spesifikke forpliktelser

1. Hver part skal føre opp i en bindingsliste de spesifikke forpliktelser den påtar seg i henhold til artikkel 3.5, 3.6 og 3.7. For sektorer der slike forpliktelser er inngått, skal hver bindingsliste nærmere angi:
 - a. vilkår, begrensninger og betingelser for markedsadgang,

Samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010

- b. conditions and qualifications on national treatment;
 - c. undertakings relating to additional commitments referred to in Article 3.7; and
 - d. where appropriate, the time-frame for implementation of such commitments and the date of entry into force of such commitments.
2. Measures inconsistent with both Articles 3.5 and 3.6 shall be dealt with as provided for in paragraph 2 of Article XX of the GATS.
 3. The Parties' Schedules of specific commitments are set out in Annex VII.

Article 3.18

Modification of Schedules

The Parties shall, upon written request by a Party, hold consultations to consider any modification or withdrawal of a specific commitment in the requesting Party's Schedule of specific commitments. The consultations shall be held within three months after the requesting Party made its request. In the consultations, the Parties shall aim to ensure that a general level of mutually advantageous commitments no less favourable to trade than that provided for in the Schedule of specific commitments prior to such consultations is maintained. Modifications of Schedules are subject to the procedures set out in Articles 8 and 10.5.

Article 3.19

Review

With the objective of further liberalising trade in services between them, in particular eliminating substantially all remaining discrimination within a period of ten years, the Parties shall review at least every other year, or more frequently if so agreed, their Schedules of specific commitments and their Lists of MFN Exemptions, taking into account in particular any autonomous liberalisation and on-going work under the auspices of the WTO. The first such review shall take place no later than three years after the entry into force of this Agreement.

Article 3.20

Annexes

The following Annexes form an integral part of this Chapter:

- Annex VII (Schedules of Specific Commitments);

- b. vilkår og kvalifikasjonskrav med hensyn til nasjonal behandling,
- c. tilsagn i forbindelse med tilleggsforpliktelser nevnt i artikkel 3.7, og
- d. når det er hensiktsmessig, tidsrammen for gjennomføring av slike forpliktelser og datoen for deres ikrafttredelse.

2. Tiltak som er uforenlige med både artikkel 3.5 og 3.6, skal behandles som fastsatt i artikkel XX nr. 2 i GATS.
3. Partenes bindingslister over spesifikke forpliktelser er fastsatt i vedlegg VII.

Artikkel 3.18

Endringer i bindingslister

Partene skal etter skriftlig anmodning fra en part holde konsultasjoner for å vurdere eventuelle endringer eller opphevinger av en spesifikk forpliktelse i den anmodende parts bindingsliste over spesifikke forpliktelser. Konsultasjonene skal holdes innen tre måneder etter at den anmodende part har fremsatt sin anmodning. Under konsultasjonene skal partene søke å sikre at det for gjensidig fordelaktige forpliktelser opprettholdes et generelt nivå som ikke er mindre gunstig for handelen enn det som var fastsatt i bindingslisten over spesifikke forpliktelser før konsultasjonene ble innledet. Endringer i bindingslistene foretas etter fremgangsmåtene i artikkel 8 og 10.5.

Artikkel 3.19

Gjennomgang

Med sikte på ytterligere å liberalisere handelen med tjenester mellom dem, særlig å avskaffe i hovedsak all gjenværende diskriminering i løpet av en periode på ti år, skal partene gjennomgå sine bindingslister over spesifikke forpliktelser og lister over unntak fra bestevilkårsklausulen (MFN-unntak) minst hvert annet år, eller hyppigere dersom det er enighet om det, idet det tas særlig hensyn til enhver liberalisering på frittstående grunnlag og pågående arbeid i regi av WTO. Den første gjennomgangen skal finne sted senest tre år etter at denne avtale er trådt i kraft.

Artikkel 3.20

Vedlegg

Følgende vedlegg utgjør en integrert del av dette kapittel:

- Vedlegg VII (Bindingslister over spesifikke forpliktelser),

Samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010

- Annex VIII (Lists of MFN Exemptions);
- Annex IX (Financial Services); and
- Annex X (Telecommunications Services).

Chapter 4

Investment

Article 4.1

Scope and Coverage

1. This Chapter shall apply to investments in the territory of one Party by an investor of another Party, which constitute, or are related to, a direct investment. It shall not apply to investments in the services sectors covered by Chapter 3³.
2. This Chapter shall apply to investments irrespective of whether they have been made prior to or after the entry into force of this Agreement. It shall however not apply to disputes arising out of events which occurred prior to the entry into force of the Agreement.
3. The provisions of this Chapter shall be without prejudice to the interpretation or application of the rights and obligations under any other international agreement relating to investment or taxation to which Ukraine and one or several EFTA States are parties.

Article 4.2

Definitions

For the purposes of this Chapter,

- a. «direct investment» means participation of an investor in an enterprise, consisting of at least 10 per cent ownership, whether direct or indirect, of the total vote-entitled shares in that enterprise. «Indirect ownership» refers to the total of vote-entitled shares that is attributable to an investor in accordance with the relevant precisions to the definition of «direct investment» by the IMF;
- b. «enterprise of a Party» means any legal person or any other entity, constituted or otherwise organised under the law of a Party, that is engaged in business operations in the territory of the same or any other Party;
- c. «investment» means every kind of asset, including but not limited to: any form of equity or other participation in an enterprise; claims to

³ For the avoidance of doubt, it is confirmed that services specifically exempted from the scope of Chapter 3 (air traffic rights) are considered to be covered services sectors, and therefore do not fall under the scope of the Investment Chapter.

- Vedlegg VIII (Lister over unntak fra bestevilkårsklausulen (MFN-unntak),
- Vedlegg IX (Finansielle tjenester), og
- Vedlegg X (Teletjenester).

Kapittel 4

Investeringer

Artikkel 4.1

Virkeområde og dekningsomfang

1. Dette kapittel får anvendelse på investeringer som foretas på en parts territorium av en investor fra en annen part, og som utgjør eller er forbundet med en direkte investering. Det får ikke anvendelse på investeringer i tjenestesektorene som omfattes av kapittel 3³.
2. Dette kapittel får anvendelse på investeringer uavhengig av om de er foretatt før eller etter at denne avtale trer i kraft. Det får likevel ikke anvendelse på tvister som oppstår i forbindelse med hendelser som fant sted før denne avtale trådte i kraft.
3. Bestemmelsene i dette kapittel skal ikke ha noen virkning for fortolkningen eller anvendelsen av rettigheter og forpliktelser etter andre internasjonale avtaler om investeringer eller beskatning som Ukraina og en eller flere EFTA-stater er part i.

Artikkel 4.2

Definisjoner

I dette kapittel menes med

- a. «direkte investering»: en investors deltakelse i et foretak, som består av minst 10 prosent eierskap, enten direkte eller indirekte, av det samlede antall stemmeberettigede andeler i foretaket. Med «indirekte eierskap» menes det samlede antall stemmeberettigede andeler som kan tilskrives en investor i samsvar med de relevante presiseringene av IMF's definisjon av «direkte investering»,
- b. «foretak hos en part»: enhver juridisk person eller annen enhet som er opprettet eller på annen måte organisert i henhold til en parts lovgivning, og som driver forretningsvirksomhet på denne eller en annen parts territorium,
- c. «investering»: enhver form for aktiva, herunder men ikke begrenset til: enhver form for egenkapital eller annen deltakelse i et foretak,

³ For å unngå tvil bekreftes det at tjenester som er spesifikt unntatt fra virkeområdet til kapittel 3 (luftfartsrettigheter), anses som dekkede tjenestesektorer og derfor ikke kommer inn under virkeområdet til kapittelet om investeringer.

- money and claims to performance; intellectual property rights; rights conferred pursuant to law or under contract, such as concessions, licenses and permits; and any rights on movable and immovable property;
- d. «investment activities» means the establishment, acquisition, expansion, management, conduct, operation, maintenance, use, enjoyment and sale or other disposition of an investment;
- e. «investment of an investor of a Party» means an investment that is owned or controlled, either directly or indirectly, by an investor of that Party;
- f. «investor of a Party» means:
- i. a natural person having the nationality of, or permanent residence in, a Party in accordance with its applicable law; or
 - ii. a legal person or any other entity constituted or organised under the applicable law of a Party, and engaged in substantive business operations in any Party, whether or not for profit, and whether private or government owned or controlled; that is making or has made an investment in the territory of another Party.
- g. «measure» means any measure by a Party, whether in the form of a law, regulation, rule, procedure, decision, administrative action, or any other form.
- pengekrav eller krav på ytelse, immaterielle rettigheter, rettigheter som er gitt i henhold til lov eller kontrakt, som konsesjoner, lisenser og tillatelser, og enhver rett til løsøre og fast eiendom,
- d. «investeringsvirksomhet»: oppstart, erverv, utvidelse, forvaltning, gjennomføring, drift, opprettholdelse, utnyttelse, besittelse og salg eller annen disponering av en investering,
- e. «investering tilhørende en investor fra en part»: en investering som direkte eller indirekte eies eller kontrolleres av en investor fra denne part,
- f. «investor fra en part»:
- i. en fysisk person som har en parts nasjonalitet eller har rett til fast opphold i en part i samsvar med gjeldende lovgivning i parten, eller
 - ii. en juridisk person eller annen enhet som er opprettet eller organisert i henhold til en parts gjeldende lovgivning, og som driver en vesentlig forretningsvirksomhet i en part, enten den har et økonomisk formål eller ikke, og enten den eies eller kontrolleres av en privatperson eller offentlig myndighet, som foretar eller har foretatt en investering på territoriet til en annen part,
- g. «tiltak»: ethvert tiltak en part treffer i form av lov, forskrift, regel, fremgangsmåte, vedtak, forvaltningsavgjørelse eller på annen måte.

Article 4.3

General Treatment

Each Party shall accord to investors of the other Party, and their investments, treatment in accordance with international law, including fair and equitable treatment and full protection and security.

Article 4.4

National Treatment

Each Party shall, subject to Article 4.11 and the reservations set out in Annex XI, accord to investors of the other Party and their investments treatment no less favourable than it accords, in like situations, to its own investors and their investments with respect to investment activities in its territory.

Artikkel 4.3

Generell behandling

Hver part skal behandle investorer fra den annen part og deres investeringer i samsvar med folkeretten, herunder gi dem rimelig og rettferdig behandling samt full beskyttelse og sikkerhet.

Artikkel 4.4

Nasjonal behandling

Hver part skal, med forbehold for artikkel 4.11 og forbeholdene oppført i vedlegg XI, gi investorer fra den annen part og deres investeringer en behandling som ikke er mindre gunstig enn den som i tilsvarende situasjoner gis dens egne investorer og deres investeringer ved investeringsvirksomhet på partens territorium.

*Article 4.5***Most Favoured Nation Treatment**

1. Except as provided for in Annex XII, each Party shall accord to investors of the other Party and their investments treatment no less favourable than that it accords, in like situations, to investors of any non-party and to their investments with respect to investment activities in its territory.
2. If a Party accords preferential treatment to investments of investors of any third State by virtue of a free trade agreement, customs union, common market or any other economic integration agreement, it shall not be obliged to accord such treatment to investments of investors of the other Party. The same applies with respect to treatment accorded by a Party by virtue of any investment protection agreement or agreement on avoidance of double taxation.
3. If a Party, after the entry into force of this Agreement, has granted to a non-party by virtue of an agreement as referred to in paragraph 2, treatment more favourable than that provided for by this Agreement, it shall consider a request by another Party to incorporate into this Agreement the more beneficial treatment granted to the non-party.

*Article 4.6***Access to Courts**

Each Party shall in its territory accord to investors of another Party treatment no less favourable than the treatment which it accords to its own investors or investors of a non-party with respect to the jurisdiction of its courts as well as its administrative tribunals and agencies, both in pursuit and in defence of investors' rights.

*Article 4.7***Key Personnel**

1. The Parties shall, subject to their laws and regulations relating to the entry, stay and work of natural persons, examine in good faith requests by investors of another Party, and key personnel who are employed by such investors or by investments, to enter and remain temporarily in their territories in order to engage in activities connected with the management, maintenance, use, enjoyment, expansion or disposal of relevant investments, including the provision of advice or key technical services.

*Artikkel 4.5***Bestevilkårsbehandling**

1. Med unntak for hva som er fastsatt i vedlegg XII, skal hver part gi investorer fra den annen part og deres investeringer en behandling som ikke er mindre gunstig enn den som i tilsvarende situasjoner gis investorer fra en ikke-part og deres investeringer ved investeringsvirksomhet på partens territorium.
2. Dersom en part gir særbehandling til investeringer tilhørende investorer fra en tredjestat i henhold til en frihandelsavtale, en tollunion, et felles marked eller en avtale om økonomisk integrasjon, skal den ikke være forpliktet til å gi investeringer tilhørende investorer fra den annen part slik behandling. Det samme gjelder behandling som en part gir i henhold til avtaler om investeringsbeskyttelse eller avtaler om å unngå dobbeltbeskatning.
3. Dersom en part i henhold til en avtale som nevnt i nr. 2 etter denne avtales ikrafttredelse har gitt en ikke-part en behandling som er gunstigere enn den som er fastsatt i denne avtale, skal den vurdere en anmodning fra en annen part om å innarbeide den gunstigere behandlingen som er gitt ikke-part, i denne avtale.

*Artikkel 4.6***Tilgang til domstolene**

Hver part skal på sitt territorium gi investorer fra en annen part en behandling som ikke er mindre gunstig enn den behandling den gir sine egne investorer eller investorer fra en ikke-part med hensyn til domstolenes samt forvaltningsdomstolenes og forvaltningsorganers jurisdiksjon, både i forfølgelse og forsvar av investorrettigheter.

*Artikkel 4.7***Nøkkelpersonell**

1. Partene skal, med forbehold for deres lover og forskrifter om innreise, opphold og arbeid for fysiske personer, i god tro vurdere søknader fra en annen parts investorer samt nøkkelpersoner som er ansatt av slike investorer eller av investeringer, om innreise og midlertidig opphold på deres territorium med sikte på å delta i virksomhet forbundet med forvaltning, opprettholdelse, utnyttelse, besittelse, utvidelse eller disponering av relevante investeringer, herunder rådgivning og yting av viktige tekniske tjenester.

2. The Parties shall, subject to their laws and regulations, permit investors of the other Party and their investments, to employ any key person of the investor's or the investment's choice regardless of nationality and citizenship provided that such key person has been permitted to enter, stay and work in the territory of the other Party and that the employment concerned conforms to the terms, conditions and time limits of the permission granted to such key person.
3. The Parties shall, subject to their laws and regulations, grant temporary entry and stay and provide any necessary confirming documentation to the spouse and minor children of a natural person who has been granted temporary entry, stay and authorisation to work in accordance with paragraphs 1 and 2. The spouse and minor children shall be admitted for the period of the stay of that person.
2. Partene skal, med forbehold for deres lover og forskrifter, gi den annen parts investorer og deres investeringer adgang til å ansette nøkkelpersoner etter investorens eller investeringens eget valg uavhengig av nasjonalitet og statsborgerskap, forutsatt at slike nøkkelpersoner har fått tillatelse til å reise inn, oppholde seg og arbeide på den annen parts territorium, og at den aktuelle ansettelsen er i samsvar med de vilkår, betingelser og tidsbegrensninger som gjelder for tillatelsen gitt slike nøkkelpersoner.
3. Partene skal, med forbehold for deres lover og forskrifter, tillate midlertidig innreise og opphold og sørge for all nødvendig bekreftende dokumentasjon for ektefelle og mindreårige barn til en fysisk person som er innvilget midlertidig innreise, opphold og arbeidstillatelse i samsvar med nr. 1 og 2. Ektefelles og mindreårige barns tillatelse skal gis for samme oppholdsperiode som for vedkommende person.

Article 4.8

Right to Regulate

1. Nothing in this Chapter shall be construed to prevent a Party from adopting, maintaining or enforcing any measure consistent with this Chapter that is in the public interest, such as measures to meet health, safety or environmental concerns or reasonable measures for prudential purposes.
2. A Party shall not waive or otherwise derogate from, or offer to waive or otherwise derogate from, such measures as an encouragement for the establishment, acquisition, expansion or retention in its territory of an investment of an investor of a Party or a non-party.

Article 4.9

Transparency

Laws, regulations, judicial decisions and administrative rulings of general application made effective by any Party, and agreements in force between Parties, which affect matters covered by this Chapter shall be published promptly, or otherwise made publicly available, in such a manner as to enable Parties and investors to become acquainted with them. The provisions of this Article shall not require any Party to disclose information which would impede law enforcement or otherwise be contrary to the public interest or would prejudice the legitimate commercial interests of any investor.

Artikkel 4.8

Rett til regulering

1. Ingen bestemmelse i dette kapittel skal fortolkes slik at det hindrer en part i å vedta, opprettholde eller håndheve tiltak som er forenlige med dette kapittel og i allmennhetens interesse, som tiltak av betydning for helse, sikkerhet eller miljø eller rimelige tiltak av forsiktighetshensyn.
2. En part skal ikke gi avkall på eller på annen måte avvike fra, eller tilby å gi avkall på eller på annen måte avvike fra, slike tiltak for å stimulere til oppstart, erverv, utvidelse eller opprettholdelse på sitt territorium av en investering tilhørende en investor fra en part eller ikke-part.

Artikkel 4.9

Åpenhet

Lover, forskrifter, rettsavgjørelser og forvaltningsvedtak som er gitt generell anvendelse, og som er i kraft hos en part, samt gjeldende avtaler mellom partene som omhandler saker som hører under dette kapittel, skal omgående kunngjøres eller på annen måte gjøres offentlig tilgjengelige slik at parter og investorer kan gjøre seg kjent med dem. En part skal ikke etter noen bestemmelse i denne artikkel pålegges å gi videre opplysninger som vil hindre rettshåndhevelsen eller på annen måte stride mot offentlige interesser eller skade en investors legitime forretningsmessige interesser.

Article 4.10

Trade Related Investment Measures

The Parties reaffirm their commitments to the WTO Agreement on Trade-Related Investment Measures (hereinafter referred to as the «TRIMs») and hereby incorporate the provisions of TRIMs, as part of this Agreement.

Article 4.11

Reservations

1. National treatment as provided for under Article 4.4 shall not apply to:
 - a. any reservation that is listed by a Party in Annex XI;
 - b. an amendment to a reservation covered by paragraph (a) to the extent that the amendment does not decrease the conformity of the reservation with Article 4.4;
 - c. any new reservation adopted by a Party, and incorporated into Annex XI which does not affect the overall level of commitments of that Party under this Agreement;
 to the extent that such reservations are inconsistent with Article 4.4.
2. As part of the reviews provided for in Article 4.15 the Parties undertake to review the status of the reservations set out in Annex XI with a view to reducing the reservations or removing them.
3. A Party may, at any time, either upon the request of another Party or unilaterally, remove, in whole or in part, its reservations set out in Annex XI by written notification to the other Parties.
4. A Party may, at any time, incorporate a new reservation into Annex XI in accordance with paragraph 1 (c) of this Article by written notification to the other Parties. On receiving such written notification, the other Parties may request consultations regarding the reservation. On receiving the request for consultations, the Party incorporating the new reservation shall enter into consultations with the other Parties.

Article 4.12

Payments and Transfers

1. Except under the circumstances envisaged in Article 4.13, a Party shall not apply restrictions on current payments and capital movements relating to direct investments covered by this Chapter.

Artikkel 4.10

Handelsrelaterte investeringstiltak

Partene bekrefter på nytt sin oppslutning om WTO-avtalen om handelsrelaterte investeringstiltak (heretter kalt «TRIM») og innlemmer med dette bestemmelsene i TRIM i denne avtale.

Artikkel 4.11

Forbehold

1. Nasjonal behandling som fastsatt i artikkel 4.4 får ikke anvendelse på
 - a. forbehold som en part har oppført på listen i vedlegg XI,
 - b. en endring av et forbehold omfattet av bokstav a), i den grad endringen ikke svekker forbeholdets samsvar med artikkel 4.4,
 - c. nye forbehold vedtatt av en part og innarbeidet i vedlegg XI som ikke berører det samlede nivået for partens forpliktelser etter denne avtale,
 i den grad slike forbehold er uforenlige med artikkel 4.4.
2. Som ledd i gjennomgangen omtalt i artikkel 4.15 forplikter partene seg til å gjennomgå status for forbehold oppført i vedlegg XI med sikte på å redusere antall forbehold eller fjerne dem.
3. En part kan når som helst, på anmodning fra en annen part eller ensidig, helt eller delvis fjerne forbehold oppført i vedlegg XI ved å gi skriftlig underretning til de øvrige parter.
4. En part kan når som helst innarbeide et nytt forbehold i vedlegg XI i samsvar med nr. 1 bokstav c) i denne artikkel ved å gi skriftlig underretning til de øvrige parter. Når slik underretning mottas, kan de øvrige parter anmode om konsultasjoner om forbeholdet. Når den mottar en anmodning om konsultasjon, skal den part som har innarbeidet det nye forbeholdet, innlede konsultasjoner med de øvrige parter.

Artikkel 4.12

Betalinger og overføringer

1. Med unntak for de omstendigheter som er nevnt i artikkel 4.13, skal en part ikke legge restriksjoner på løpende betalinger og kapitalbevegelser i forbindelse med direkte investeringer dekket av dette kapittel.

- Nothing in this Chapter shall affect the rights and obligations of the Parties under the Articles of the Agreement of the IMF, including the use of exchange actions which are in conformity with the said Articles, provided that a Party does not impose restrictions on capital transactions inconsistent with its obligations under this Chapter.

Article 4.13

Restrictions to Safeguard the Balance-of-Payments

- The Parties shall endeavor to avoid the imposition of restrictions to safeguard the balance of payments.
- The rights and obligations of the Parties in respect of such restrictions shall be governed by paragraphs 1 to 3 of Article XII of the GATS, which are hereby incorporated into and made part of this Chapter, mutatis mutandis.
- A Party adopting or maintaining such restrictions shall promptly notify the Joint Committee.

Article 4.14

Exceptions

The rights and obligations of the Parties in respect of general exceptions shall be governed by Article XIV of the GATS, which is hereby incorporated into and made part of this Chapter, mutatis mutandis.

Article 4.15

Review Clause

The EFTA States and Ukraine affirm their commitment to review the investment framework and the flow of investment between their territories consistent with their commitments in international investment agreements not later than three years after the entry into force of this Agreement and in regular intervals thereafter.

Chapter 5

Protection Of Intellectual Property

Article 5

Protection of Intellectual Property

- The Parties shall grant and ensure adequate, effective and non-discriminatory protection of intellectual property rights, and provide for measures for the enforcement of such rights

- Ingen bestemmelse i dette kapittel skal ha virkning for partenes rettigheter og forpliktelser i henhold til artiklene i IMF-avtalen, herunder bruk av valutamessige tiltak som er i samsvar med avtalens artikler, forutsatt at en part ikke innfører restriksjoner på kapitaltransaksjoner som er uforenlige med dens forpliktelser etter dette kapittel.

Artikkel 4.13

Restriksjoner for å beskytte betalingsbalansen

- Partene skal bestrebe seg på å unngå å iverksette restriksjoner av hensyn til betalingsbalansen.
- Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til slike restriksjoner skal reguleres av artikkel XII nr. 1 til 3 i GATS, som herved innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det, med de nødvendige endringer.
- En part som innfører eller opprettholder slike restriksjoner, skal omgående underrette Den blandede komité.

Artikkel 4.14

Unntak

Partenes rettigheter og forpliktelser med hensyn til generelle unntak skal reguleres av artikkel XIV i GATS, som herved innlemmes i dette kapittel og gjøres til en del av det, med de nødvendige endringer.

Artikkel 4.15

Gjennomgangsklausul

EFTA-statene og Ukraina bekrefter at de forplikter seg til å gjennomgå rammeverket for investeringer og strømmen av investeringer mellom deres territorier i samsvar med deres forpliktelser etter internasjonale investeringsavtaler senest tre år etter at denne avtale er trådt i kraft, og deretter med jevne mellomrom.

Kapittel 5

Vern av immaterielle rettigheter

Artikkel 5

Vern av immaterielle rettigheter

- Partene skal gi og sikre et tilstrekkelig, effektivt og likebehandlende vern av immaterielle rettigheter, og fastsette tiltak for å sikre disse rettighetene mot inngrep, etterligning og pirat-

against infringement thereof, counterfeiting and piracy, in accordance with the provisions of this Article, Annex XIII and the international agreements referred to therein.

2. The Parties shall accord to each other's nationals treatment no less favourable than that they accord to their own nationals. Exemptions from this obligation must be in accordance with the substantive provisions of Articles 3 and 5 of the WTO Agreement of 15 April 1994 on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (hereinafter referred to as «the TRIPS Agreement»).
3. The Parties shall grant to each other's nationals treatment no less favourable than that accorded to nationals of any other State. Exemptions from this obligation must be in accordance with the substantive provisions of the TRIPS Agreement, in particular Articles 4 and 5 thereof.
4. The Parties agree, upon request of any Party to the Joint Committee, to review the provisions on the protection of intellectual property rights contained in the present Article and in Annex XIII, with a view to further improving the levels of protection and to avoiding or remedying trade distortions caused by actual levels of protection of intellectual property rights.

kopiering, i samsvar med bestemmelsene i denne artikkel, vedlegg XIII og de internasjonale avtaler som er omtalt der.

2. Partene skal gi hverandres borgere en behandling som ikke er mindre gunstig enn den de gir sine egne borgere. Unntak fra denne forpliktelsen skal være i samsvar med de materielle bestemmelsene i artikkel 3 og 5 i WTO-avtalen av 15. april 1994 om handelsrelaterte sider ved immaterielle rettigheter (heretter kalt «TRIPS-avtalen»).
3. Partene skal gi hverandres borgere en behandling som ikke er mindre gunstig enn den de gir borgere av en hvilken som helst annen stat. Unntak fra denne forpliktelsen skal være i samsvar med de materielle bestemmelsene i TRIPS-avtalen, særlig artikkel 4 og 5.
4. Partene er enige om at de, etter anmodning fra en part rettet til Den blandede komité, vil gjennomgå bestemmelsene om vern av immaterielle rettigheter i denne artikkel og i vedlegg XIII med sikte på å bedre beskyttelsesnivået ytterligere og å unngå eller rette opp handelsvridninger som skyldes gjeldende beskyttelsesnivå for immaterielle rettigheter.

Chapter 6

Government Procurement

Article 6.1

Objective

The Parties shall ensure the reciprocal and effective opening of their government procurement markets, in accordance with the provisions of this Chapter and its Annexes, in order to maximize competitive opportunities for suppliers and make government spending more efficient.

Article 6.2

Scope

This Chapter applies to measures of a Party regarding «covered procurement». For the purposes of this Chapter, «covered procurement» means procurement for governmental purposes of goods and services, as defined in Article 1 of Annex XIV, or any combination thereof, as specified in Article 2 of Annex XIV and in Annex XV.

Kapittel 6

Offentlige anskaffelser

Artikkel 6.1

Formål

Partene skal sørge for gjensidig og effektiv åpning av sine markeder for offentlige anskaffelser i samsvar med bestemmelsene i dette kapittel og dets vedlegg, slik at leverandørene gis best mulige konkurransemuligheter og offentlige midler brukes mer effektivt.

Artikkel 6.2

Virkeområde

Dette kapittel får anvendelse på tiltak som en part treffer med hensyn til en dekket anskaffelse. I dette kapittel menes med «dekket anskaffelse» en anskaffelse for offentlige formål av varer og tjenester som definert i artikkel 1 i vedlegg XIV, eller en kombinasjon av varer og tjenester som definert i artikkel 2 i vedlegg XIV og i vedlegg XV.

Article 6.3

Procurement Systems

The Parties shall ensure that their procurement systems are in conformity with, and that their procuring entities adhere to, the provisions set out in Annex XIV and Annex XV.

Article 6.4

National Treatment and Non-Discrimination

1. With respect to any measure regarding covered procurement, each Party shall ensure that its procuring entities, shall accord immediately and unconditionally to the goods and services of any other Party and to the suppliers of any other Party offering such goods or services, treatment no less favourable than the treatment accorded to domestic goods, services and suppliers.
2. With respect to any measure regarding covered procurement, a Party shall ensure that its procuring entities shall not:
 - a. treat a locally established supplier less favourably than another locally established supplier on the basis of degree of foreign affiliation or ownership; nor
 - b. discriminate against a locally established supplier on the basis that the goods or services offered by that supplier for a particular procurement are goods or services of any other Party.

Article 6.5

Conduct of Procurement

A Party shall ensure that its procuring entities shall conduct covered procurement in a transparent and impartial manner that:

- a. is consistent with this Chapter, using methods such as open tendering, selective tendering and limited tendering, as specified in Articles 11 to 13 of Annex XIV;
- b. avoids conflicts of interest; and
- c. prevents corrupt practices.

Article 6.6

Rules of Origin

For purposes of covered procurement, no Party may apply rules of origin that are different from the rules of origin the Party applies at the same time in the normal course of trade.

Artikkel 6.3

Ordninger for offentlige anskaffelser

Partene skal sikre at ordningene for offentlige anskaffelser er i samsvar med, og at oppdragsgiverne etterlever, bestemmelsene i vedlegg XIV og vedlegg XV.

Artikkel 6.4

Nasjonal behandling og likebehandling

1. Ved alle tiltak som gjelder en dekket anskaffelse, skal hver part påse at dens oppdragsgivere umiddelbart og uten vilkår gir en annen parts varer og tjenester, og en annen parts leverandører som tilbyr slike varer eller tjenester, en behandling som ikke er mindre gunstig enn den som innrømmes innenlandske varer, tjenester og leverandører.
2. Ved alle tiltak som gjelder en dekket anskaffelse, skal en part påse at dens oppdragsgivere unnlater
 - a. å behandle en lokalt etablert leverandør mindre gunstig enn en annen lokalt etablert leverandør på grunnlag av graden av utenlandsk tilknytning eller eierskap, og
 - b. å forskjellsbehandle en lokalt etablert leverandør på grunnlag av at varene eller tjenestene denne leverandøren tilbyr til en bestemt anskaffelse, er varer eller tjenester fra en annen part.

Artikkel 6.5

Gjennomføring av anskaffelser

En part skal påse at dens oppdragsgivere foretar dekkede anskaffelser på en gjennomsiktig og upartisk måte som

- a. er i samsvar med bestemmelsene i dette kapittel, og bruker anskaffelsesprosedyrer som åpen anbudskonkurranse, begrenset anbuds-konkurranse og konkurranse uten forutgående kunngjøring som fastsatt i artikkel 11 til 13 i vedlegg XIV,
- b. hindrer interessekonflikter og
- c. forebygger korrupsjon.

Artikkel 6.6

Opprinnelsesregler

Når det gjelder dekkede anskaffelser, skal ingen part anvende opprinnelsesregler som skiller seg fra opprinnelsesreglene parten samtidig anvender ved normalt handelssamkvem.

*Article 6.7***Offsets**

With regard to covered procurement, a Party shall ensure that its procuring entities, shall not seek, take account of, impose, or enforce any offset.

*Article 6.8***Publication of Procurement Information**

1. Each Party shall promptly publish any measure of general application regarding covered procurement and any modification to this information, in an officially designated electronic and/or paper medium that is widely disseminated and remains readily accessible to the public.
2. Each Party shall, on request, provide to any other Party an explanation relating to such information.

*Article 6.9***Information Technology**

1. The Parties shall, to the extent possible, endeavour to use electronic means of communication to permit efficient dissemination of information on government procurement, particularly as regards tender opportunities offered by entities, while respecting the principles of transparency and non-discrimination.
2. When conducting covered procurement by electronic means, a procuring entity shall:
 - a. ensure that the procurement is conducted using information technology systems and software, including those related to authentication and encryption of information, that are generally available and interoperable with other generally available information technology systems and software; and
 - b. maintain mechanisms that ensure the integrity of requests for participation and tenders, including establishment of the time of receipt and the prevention of inappropriate access.

*Article 6.10***Cooperation**

1. The Parties recognise the importance of cooperation with a view to achieving a better understanding of their respective government procurement systems, as well as a better access to their respective markets, in particular for small business suppliers.

*Artikkel 6.7***Gjenkjøpsavtaler**

Når det gjelder dekkede anskaffelser, skal en part påse at dens oppdragsgivere ikke ber om, tar hensyn til, pålegger eller fremtvinger gjenkjøpsavtaler.

*Artikkel 6.8***Kunngjøring av opplysninger om anskaffelser**

1. Hver part skal omgående kunngjøre ethvert tiltak som får generell anvendelse for dekkede anskaffelser, og enhver endring av disse opplysningene, i offisielt utpekte elektroniske og/eller papirbaserte medier som har stor utbredelse og er lett tilgjengelige for allmennheten.
2. Hver part skal på anmodning gi en annen part en forklaring med hensyn til slike opplysninger.

*Artikkel 6.9***Informasjonsteknologi**

1. Partene skal så vidt mulig bestrebe seg på å bruke elektroniske kommunikasjonsmidler for å muliggjøre effektiv spredning av informasjon om offentlige anskaffelser, særlig om de muligheter oppdragsgivere gir til å inngi tilbud, samtidig som prinsippene om gjennomsiktighet og likebehandling overholdes.
2. Når en dekket anskaffelse foretas elektronisk, skal en oppdragsgiver
 - a. sørge for at anskaffelsen foretas ved bruk av IT-systemer og tilhørende programvare, herunder systemer og programvare forbundet med verifisering og kryptering av informasjon, som er allment tilgjengelige og samvirker med andre allment tilgjengelige IT-systemer og tilhørende programvare, og
 - b. opprettholde ordninger som sørger for at forespørsler om deltakelse og tilbud er sikret integritet, blant annet ved å fastsette mottakstidspunkt og hindre uvedkommende tilgang.

*Artikkel 6.10***Samarbeid**

1. Partene erkjenner betydningen av samarbeid for å oppnå bedre forståelse av hverandres ordninger for offentlige anskaffelser og bedre adgang til hverandres markeder, særlig for små leverandører.

2. The Parties shall endeavour to cooperate in the area of government procurement by exchanging experience and information about best practices and regulatory frameworks.
3. Technical assistance could be provided upon a duly motivated request.

Article 6.11

General Exceptions

1. Nothing in this Chapter shall be construed to prevent a Party from taking any action or not disclosing any information that it considers necessary for the protection of its essential security interests relating to the procurement of arms, ammunition, or war materials, or to procurement indispensable for national security or for national defence purposes.
2. Subject to the requirement that such measures are not applied in a manner that would constitute a means of arbitrary or unjustifiable discrimination between the Parties or a disguised restriction to trade between the Parties, nothing in this Chapter shall be construed to prevent a Party from adopting or maintaining measures necessary to protect public morals, order or safety, human, animal or plant life or health or intellectual property; or relating to goods or services of persons with disabilities, of philanthropic institutions or of prison labour.

Article 6.12

Modifications and Rectifications to Coverage

1. A Party may modify or rectify its coverage under Annex XIV or Annex XV provided that:
 - a. it notifies the other Parties in writing;
 - b. it offers at the same time adequate compensatory adjustments to maintain a level of coverage comparable to that existing prior to the modification, except as provided in paragraph 2; and
 - c. no Party objects in writing within 45 days following the date of notification. The Parties may agree to extend the deadline pending completion of their internal procedures.
2. A Party need not provide compensatory adjustments when the Parties agree that the proposed modification covers a procuring entity over

2. Partene skal bestrebe seg på å samarbeide på området offentlige anskaffelser ved å utveksle erfaringer og opplysninger om beste praksis og regelverk.
3. Faglig bistand kan ytes på behørig begrunnet anmodning.

Artikkel 6.11

Generelle unntak

1. Ingen bestemmelse i dette kapittel skal fortolkes slik at det hindrer en part i å treffe tiltak eller unnlate å røpe opplysninger den betrakter som nødvendige for å verne sine sentrale sikkerhetsinteresser knyttet til anskaffelser av våpen, ammunisjon eller krigsmateriell eller anskaffelser som er uunnværlige av hensyn til den nasjonale sikkerhet eller nasjonale forsvarsformål.
2. Forutsatt at slike tiltak ikke får anvendelse på en måte som ville innebære vilkårlig eller urettmessig diskriminering mellom partene eller en skjult begrensning av handelen mellom dem, skal ingen bestemmelse i dette kapittel fortolkes slik at det hindrer en part i å treffe eller opprettholde tiltak som er nødvendige for å verne den offentlige moral, orden eller sikkerhet, menneskers, dyrs eller planters liv og helse eller immaterielle rettigheter, eller som er tilknyttet varer eller tjenester fra personer med nedsatt funksjonsevne, humanitære institusjoner eller fengselsarbeid.

Artikkel 6.12

Endringer eller beriktigelser av dekningsomfang

1. En part kan foreta endringer eller beriktigelser av sitt dekningsomfang etter vedlegg XIV eller vedlegg XV forutsatt at
 - a. den gir de øvrige parter skriftlig underretning,
 - b. den samtidig tilbyr tilstrekkelig kompensasjon for å opprettholde dekningsomfanget på et nivå tilsvarende det som fantes forut for endringen, med unntak av hva som er fastsatt i nr. 2, og
 - c. det ikke foreligger skriftlig innsigelse fra noen part innen 45 dager etter underrettningens dato. Partene kan bli enige om å forlenge fristen inntil deres interne prosedyrer er fullført.
2. En part plikter ikke å yte kompensasjon i situasjoner der partene blir enige om at den foreslåtte endringen skal omfatte en oppdragsgiver

which a Party has effectively eliminated its control or influence. When a Party objects to the assertion that such government control or influence has been effectively eliminated, the objecting Party may request further information or consultations with a view to clarifying the nature of any government control or influence and reaching agreement on the procuring entity's continued coverage.

3. Amendments pursuant to this Article shall enter into force 45 days following the date of the circulation of the notification or upon expiration of the agreed time for objections to the notification. The Party having requested the modification or rectification shall notify the Depositary of the modification or rectification.

Article 6.13

Further Negotiations

In case a Party offers, in the future, a third party additional advantages with regard to its respective government procurement market access coverage agreed under this Chapter and Annexes XIV and XV it shall agree, upon request of any other Party, to enter into negotiations with a view to extending the coverage on a reciprocal basis.

Chapter 7

Competition

Article 7

Rules of Competition concerning Undertakings

1. The following practices are incompatible with the proper functioning of this Agreement in so far as they may affect trade between an EFTA State and Ukraine:
 - a. agreements between undertakings, decisions by associations of undertakings and concerted practices between undertakings which have as their object or effect the prevention, restriction or distortion of competition in the territory of each Party;
 - b. abuse by one or more undertakings of a dominant position in the territory of each Party.
2. The provisions of paragraph 1 shall also apply to the activities of public undertakings, and undertakings to which the Parties grant special or exclusive rights, in so far as the application of these provisions does not obstruct the

som en part ikke lenger har kontroll eller innflytelse over. Dersom en part fremmer innsigelse mot en forsikring om at offentlig kontroll eller innflytelse som nevnt fullstendig har opphørt, kan den part som fremmer innsigelse, anmode om ytterligere opplysninger eller konsultasjoner med sikte på å klarlegge formen for offentlig kontroll eller innflytelse og oppnå enighet om det fortsatte dekningsområdet.

3. Endringer etter denne artikkel skal tre i kraft 45 dager etter at underretning er gitt, eller når den avtalte fristen for å fremme innsigelse mot underretningen er utløpt. Parten som har anmodet om endringen eller beriktigelsen, skal underrette depositaren om endringen eller beriktigelsen.

Artikkel 6.13

Videre forhandlinger

Dersom en part i fremtiden tilbyr en tredje part ytterligere fordeler med hensyn til omfanget av adgangen til sitt respektive marked for offentlige anskaffelser som avtalt etter dette kapittel og vedlegg XIV og XV, skal den på anmodning fra en annen part samtykke i å innlede forhandlinger med sikte på å utvide dekningsområdet på gjensidig grunnlag.

Kapittel 7

Konkurranse

Artikkel 7

Konkurranseregler for foretak

1. Følgende atferd er uforenlig med denne avtales virkemåte i den utstrekning den kan ha betydning for samhandelen mellom en EFTA-stat og Ukraina:
 - a. avtaler mellom foretak, beslutninger truffet av sammenslutninger av foretak og samordnet opptreden mellom foretak som har som formål eller virkning å hindre, innskrenke eller vri konkurransen på hver parts territorium,
 - b. ett eller flere foretaks utilbørlige utnyttelse av sin dominerende stilling på hver parts territorium.
2. Bestemmelsene i nr. 1 får også anvendelse på virksomheten til offentlige foretak og foretak som partene har gitt sær eller eneretter, i den utstrekning anvendelsen av disse bestemmelsene verken faktisk eller juridisk hindrer fore-

performance, in law or in fact, of the particular public tasks assigned to them.

3. Nothing in paragraph 2 shall be construed as preventing a Party from establishing or maintaining a public enterprise, entrusting enterprises with special or exclusive rights or maintaining such rights.
4. The provisions of paragraphs 1 and 2 shall not be construed so as to create any direct obligations for undertakings.
5. The Parties recognize the importance of cooperation and consultations with the aim of putting an end to anti-competitive practices as outlined in paragraphs 1 and 2 or their adverse effects on trade. The Parties may conduct such cooperation and consultations through their competent authorities. Cooperation shall include the exchange of pertinent information that is available to the Parties. No Party shall be required to disclose information that is confidential according to its law.
6. To foster understanding between the Parties, or to address any matter arising under this Chapter, and without prejudice to the autonomy of each Party to develop, maintain and enforce its competition policy and legislation, a Party may request consultations within the Joint Committee. This request shall indicate the reasons for the consultations. Consultations in accordance with Article 9.3 shall be held promptly with a view to reaching a conclusion consistent with the objectives set forth in this Chapter. The Parties concerned shall give to the Joint Committee all the support and information needed.
7. With the exception of the right for consultations in accordance with paragraph 6, no Party may have recourse to dispute settlement under this Agreement for any matter arising under this Article.

tak som nevnt i å utføre de særlige offentlige oppgavene som er tillagt dem.

3. Bestemmelsene i nr. 2 skal ikke fortolkes slik at en part hindres i å etablere eller opprettholde et offentlig foretak, overlate sær eller eneretter til foretak eller opprettholde slike rettigheter.
4. Bestemmelsene i nr. 1 og 2 skal ikke fortolkes slik at de skaper noen direkte forpliktelser for foretak.
5. Partene erkjenner betydningen av samarbeid og konsultasjoner for å sikre at konkurransebegrensende atferd som angitt i nr. 1 og 2, eller den negative virkningen den har på handelen, blir brakt til opphør. Partene kan gjennomføre slikt samarbeid og slike konsultasjoner gjennom vedkommende myndigheter. Samarbeidet skal omfatte utveksling av relevant informasjon som partene har tilgang til. Ingen part plikter å utlevere informasjon som etter partens lovgivning er konfidensiell.
6. For å fremme forståelse mellom partene eller behandle en sak som oppstår innenfor rammen av dette kapittel, og med forbehold for hver parts frie adgang til å utvikle, opprettholde og håndheve sin konkurransepolitikk og -lovgivning, kan en part anmode om konsultasjoner i Den blandede komité. Anmodningen skal angi grunnene for konsultasjonene. Konsultasjoner i samsvar med artikkel 9.3 skal holdes omgående med sikte på å finne en løsning som er forenlig med målsettingen nedfelt i dette kapittel. De berørte parter skal gi Den blandede komité all støtte og informasjon den har behov for.
7. Med unntak av retten til konsultasjoner i samsvar med nr. 6 kan ingen part benytte tvisteløsning etter denne avtale i saker som omfattes av denne artikkel.

Chapter 8

Institutional Provisions

Article 8

The Joint Committee

1. The Parties hereby establish the Ukraine-EFTA Joint Committee. It shall be composed of representatives of the Parties, which shall be headed by Ministers or by senior officials delegated by them for this purpose.

Kapittel 8

Institusjonelle bestemmelser

Artikkel 8

Den blandede komité

1. Partene oppretter med dette Den blandede komité for Ukraina-EFTA-avtalen. Den skal bestå av representanter for partene, som skal ledes av ministre eller av embetsmenn de har utpekt for dette formål.

2. The Joint Committee shall:
 - a. supervise and review the implementation of this Agreement, inter alia by means of a comprehensive review of the application of the provisions of this Agreement, with due regard to any specific reviews provided for in this Agreement;
 - b. keep under review the possibility of further removal of barriers to trade and other restrictive measures concerning trade between Ukraine and the EFTA States;
 - c. oversee the further development of this Agreement;
 - d. supervise the work of all sub-committees and working groups established under this Agreement;
 - e. endeavour to resolve disputes that may arise regarding the interpretation or application of this Agreement; and
 - f. consider any other matter that may affect the operation of this Agreement.
3. The Joint Committee may decide to set up such sub-committees and working groups as it considers necessary to assist it in accomplishing its tasks. Except where otherwise provided for in this Agreement, the sub-committees and working groups shall work under a mandate established by the Joint Committee.
4. The Joint Committee shall take decisions as provided for in this Agreement, and may make recommendations, by consensus.
5. The Joint Committee shall meet within two years of the entry into force of this Agreement. Thereafter, it shall meet whenever necessary upon mutual agreement but normally every two years. Its meetings shall be chaired jointly by Ukraine and one of the EFTA States. The Joint Committee shall establish its rules of procedure.
6. Each Party may request at any time, through a notice in writing to the other Parties, that a special meeting of the Joint Committee be held. Such a meeting shall take place within 30 days of receipt of the request, unless the Parties agree otherwise.
7. The Joint Committee may decide to amend the Annexes and Protocols to this Agreement. Such amendment enters into force as set forth in the amending decision taken by the Joint Committee.
2. Den blandede komité skal
 - a. overvåke og følge opp gjennomføringen av denne avtale, blant annet ved en omfattende gjennomgang av anvendelsen av bestemmelsene i denne avtale, og det skal tas behørig hensyn til eventuelle særskilte gjennomganger fastsatt i denne avtale,
 - b. fortløpende vurdere muligheten for ytterligere avvikling av handelshindringer og andre restriktive tiltak i handelen mellom Ukraina og EFTA-statene,
 - c. overvåke den videre utviklingen av denne avtale,
 - d. føre tilsyn med arbeidet i alle underkomiteer og arbeidsgrupper opprettet i henhold til denne avtale,
 - e. bestrebe seg på å løse tvister som kan oppstå om fortolkningen eller anvendelsen av denne avtale, og
 - f. vurdere alle andre saker som kan ha betydning for hvordan denne avtale virker.
3. Den blandede komité kan beslutte å nedsette de underkomiteer eller arbeidsgrupper den mener er nødvendig for å bistå komiteen i utførelsen av dens oppgaver. Med mindre noe annet er fastsatt i denne avtale, skal underkomiteene og arbeidsgruppene arbeide på grunnlag av et mandat fastsatt av Den blandede komité.
4. Den blandede komité skal treffe beslutninger som fastsatt i denne avtale og kan gi anbefalinger ved konsensus.
5. Den blandede komité skal møtes innen to år etter at denne avtale er trådt i kraft. Deretter skal den møtes ved behov når partene er enige om det, men normalt annethvert år. Møtene i komiteen skal ledes i fellesskap av Ukraina og en av EFTA-statene. Den blandede komité skal vedta sin egen forretningsorden.
6. Hver av partene kan på et hvilket som helst tidspunkt, ved skriftlig underretning til de øvrige parter, be om at det holdes et ekstraordinært møte i Den blandede komité. Et slikt møte skal finne sted innen 30 dager etter at anmodningen er mottatt, med mindre partene blir enige om noe annet.
7. Den blandede komité kan beslutte å endre vedlegg og protokoller til denne avtale. Disse endringene trer i kraft som fastsatt i endringsbeslutningen som treffes av Den blandede komité.

*Chapter 9***Dispute Settlement***Article 9.1***Scope and Coverage**

1. The provisions of this Chapter shall apply with respect to the settlement of any disputes concerning the interpretation or application of this Agreement, except as otherwise provided in this Agreement.
2. Disputes regarding the same matter arising under both this Agreement and the WTO Agreement may be settled in either forum at the discretion of the complaining Party⁴. The forum thus selected shall be used to the exclusion of the other.
3. For purposes of paragraph 2, dispute settlement proceedings under the WTO Agreement are deemed to be initiated by a Party's request for the establishment of a panel under Article 6 of the WTO Dispute Settlement Understanding, whereas dispute settlement proceedings under this Agreement are deemed to be initiated upon a request for arbitration pursuant to paragraph 1 of Article 9.4.
4. Before a Party initiates dispute settlement proceedings under the WTO Agreement against another Party, that Party shall notify all other Parties of its intention.

*Article 9.2***Good Offices, Conciliation or Mediation**

1. Good offices, conciliation and mediation are procedures that are undertaken voluntarily if the Parties so agree. They may begin and be terminated at any time. They may continue while procedures of an arbitration panel established in accordance with this Chapter are in progress.
2. Proceedings involving good offices, conciliation and mediation shall be confidential and without prejudice to the Parties' rights in any other proceedings.

*Article 9.3***Consultations**

1. The Parties shall at all times endeavour to agree on the interpretation and application of this Agreement, and shall make every attempt

⁴ In this Chapter, the terms «Party», «Party to the dispute», «complaining Party» and «Party complained against» can denote one or more Parties.

*Kapittel 9***Tvisteløsning***Artikkel 9.1***Virkeområde og dekningsomfang**

1. Bestemmelsene i dette kapittel får anvendelse ved løsning av tvister om fortolkningen eller anvendelsen av denne avtale, med mindre noe annet er fastsatt i denne avtale.
2. Tvister i tilknytning til samme sak som oppstår innenfor rammen av både denne avtale og WTO-avtalen, kan avgjøres i det forum som foretrekkes av den part som har inngitt klage⁴. Når et forum er valgt på denne måten, utelukkes bruk av det andre.
3. For formålet i nr. 2 skal tvisteløsningsprosedyrer etter WTO-avtalen anses for å være innledet når en part anmoder om at det opprettes et panel i henhold til artikkel 6 i WTOs tvisteløsningsavtale, mens tvisteløsningsprosedyrer etter denne avtale anses for å være innledet når en part anmoder om voldgift i henhold til artikkel 9.4 nr. 1.
4. Før en part innleder en tvisteløsningsprosedure mot en annen part etter WTO-avtalen, skal den underrette alle øvrige parter om sin hensikt.

*Artikkel 9.2***Velvillig mellomkomst, forlik eller megling**

1. Velvillig mellomkomst, forlik og megling er frivillige prosedyrer som anvendes dersom partene er enige om det. De kan innledes og avsluttes på et hvilket som helst tidspunkt. De kan gå sin gang mens saksbehandlingen i et voldgiftspanel opprettet i samsvar med dette kapittel pågår.
2. Forhandlinger som omfatter velvillig mellomkomst, forlik og megling, skal være fortrolige og skal ikke berøre partenes rettigheter ved en eventuell behandling av en annen sak.

*Artikkel 9.3***Konsultasjoner**

1. Partene skal til enhver tid bestrebe seg på å bli enige om hvordan denne avtale skal fortolkes og anvendes, og skal gjennom samarbeid og

⁴ I dette kapittel kan betegnelse «part», «part i tvisten», «part som har inngitt klage» og «innklaget part» vise til én eller flere parter.

through cooperation and consultations to reach a mutually satisfactory resolution of any matter raised in accordance with this Article.

2. A Party may request in writing consultations with another Party if it considers that a measure or other matter is inconsistent with this Agreement. The Party requesting consultations shall at the same time notify the other Parties in writing thereof. The Party to which the request is made shall reply to the request within 10 days after the date of its receipt. Consultations shall take place in the Joint Committee unless the Parties making and receiving the request for consultations agree otherwise.
3. Consultations shall commence within 30 days from the date of receipt of the request for consultations. Consultations on urgent matters, including those on perishable goods, shall commence within 15 days from the receipt of the request for consultations. If the Party to which the request is made does not reply within 10 days or does not enter into consultations within 30 days from the date of receipt of the request for consultations, or within 15 days for urgent matters, the Party making the request is entitled to request the establishment of an arbitration panel in accordance with Article 9.4.
4. The parties to the dispute shall provide sufficient information to enable a full examination of how the measure or other matter is inconsistent with this Agreement and treat any confidential or proprietary information exchanged in the course of consultations in the same manner as the Party providing the information.
5. The consultations shall be confidential and without prejudice to the rights of the Parties in any further proceedings.
6. The parties to the dispute shall inform the other Parties of any mutually agreed resolution of the matter.

Article 9.4

Establishment of Arbitration Panel

1. If the consultations referred to in Article 9.3 fail to settle a dispute within 60 days, or 30 days in relation to urgent matters, including those on perishable goods, after the date of the receipt of the request for consultations by the Party complained against, it may be referred to an arbitration panel by means of a written request from the complaining Party to the Party com-

konsultasjoner gjøre alt de kan for å komme fram til en gjensidig tilfredsstillende løsning på ethvert spørsmål som er reist i samsvar med denne artikkel.

2. En part kan skriftlig anmode en annen part om konsultasjoner når den anser at et tiltak eller andre forhold er i strid med denne avtale. Den part som anmoder om konsultasjoner, skal samtidig gi de øvrige parter skriftlig underretning om dette. Den part som anmodningen er rettet til, skal besvare anmodningen innen ti dager etter at den er mottatt. Konsultasjoner skal finne sted i Den blandede komité, med mindre de parter som fremmer eller mottar en anmodning om konsultasjon, blir enige om noe annet.
3. Konsultasjonene skal begynne innen 30 dager etter at en anmodning om konsultasjon er mottatt. Konsultasjoner i hastesaker, herunder saker som gjelder lett bederlige varer, skal begynne senest 15 dager etter at anmodningen er mottatt. Dersom den part som anmodningen er rettet til, ikke svarer innen ti dager eller ikke innleder konsultasjoner innen 30 dager etter at anmodningen er mottatt, eller innen 15 dager i hastesaker, har den part som fremmer anmodningen, rett til å be om at det opprettes et voldgiftspanel i samsvar med artikkel 9.4.
4. Partene i tvisten skal legge fram tilstrekkelig informasjon, slik at det kan foretas en fullstendig undersøkelse for å finne ut hvordan tiltaket eller andre forhold er i strid med denne avtale, og skal behandle fortrolige eller beskyttede opplysninger som utveksles i løpet av konsultasjonene, på samme måte som den part som legger fram opplysningene.
5. Konsultasjonene skal være fortrolige og skal ikke berøre partenes rettigheter ved en eventuell viderebehandling av saken.
6. Partene i tvisten skal underrette de øvrige parter om en eventuell omforent løsning av saken.

Artikkel 9.4

Opprettelse av et voldgiftspanel

1. Dersom det er gått 60 dager, eller 30 dager i hastesaker, herunder saker som gjelder lett bederlige varer, etter at anmodningen om konsultasjon ble mottatt av den innklagede part, uten at konsultasjonene omtalt i artikkel 9.3 har bilagt tvisten, kan saken henvises til et voldgiftspanel ved skriftlig anmodning fra den part som har inngitt klage, til den innklagede

plained against. A copy of this request shall be communicated to the other Parties so that they may determine whether to participate in the dispute.

2. The request for arbitration shall identify the specific measure or other matter at issue and provide a brief summary of the legal basis of the complaint.
3. The arbitration panel shall comprise three members who shall be nominated in accordance with the «Optional Rules for Arbitrating Disputes between Two States of the Permanent Court of Arbitration», effective 20 October 1992 (hereinafter referred to as «the Optional Rules»). The date of establishment of the arbitration panel shall be the date on which the Chairperson is appointed.
4. Unless the parties to the dispute otherwise agree within 20 days from the date of receipt of the request for the establishment of the arbitration panel, the terms of reference for the arbitration panel shall be:

«To examine, in the light of the relevant provisions of this Agreement, the matter referred to in the request for the establishment of an arbitration panel pursuant to Article 9.4 and to make findings of law and fact together with the reasons therefor, as well as recommendations, if any, for the resolution of the dispute and the implementation of the ruling.»

5. Where more than one Party requests the establishment of an arbitration panel relating to the same matter or where the request involves more than one defending Party, and whenever feasible, a single arbitration panel should be established to examine complaints relating to the same matter.
6. A Party which is not a party to the dispute shall be entitled, on delivery of a written notice to the parties to the dispute, to make written submissions to the arbitration panel, receive written submissions, including annexes, from the parties to the dispute, attend hearings and make oral statements.

Article 9.5

Procedures of the Arbitration Panel

1. Unless otherwise specified in this Agreement or agreed between the parties to the dispute, the procedures of the arbitration panel shall be governed by the Optional Rules.
2. The arbitration panel shall examine the matter referred to it in the request for the establish-

part. En kopi av anmodningen skal sendes til de øvrige parter, slik at de kan avgjøre om de vil delta i tvisten.

2. Anmodningen om voldgift skal angi de konkrete tiltak eller andre forhold som ønskes vurdert, og inneholde et kort sammendrag av det rettslige grunnlag for klagen.
3. Voldgiftspanelet skal bestå av tre medlemmer som skal utpekes i samsvar med Den permanente voldgiftsdomstolens tilleggsregler for voldgiftsbehandling av tvister mellom to stater, som trådte i kraft 20. oktober 1992 (heretter kalt «tilleggsreglene»). Voldgiftspanelet skal regnes som opprettet samme dag lederen oppnevnes.
4. Med mindre partene i tvisten er blitt enige om noe annet innen 20 dager etter at anmodningen om opprettelse av voldgiftspanelet er mottatt, skal voldgiftspanelet mandat være

«i lys av relevante bestemmelser i denne avtale å prøve saken det vises til i anmodningen om opprettelse av et voldgiftspanel i henhold til artikkel 9.4, og trekke en konklusjon om juridiske og faktiske forhold samt grunngi den og eventuelt gi anbefalinger med hensyn til løsning av tvisten og gjennomføring av avgjørelsen».

5. Dersom flere enn én part anmoder om at det opprettes et voldgiftspanel i tilknytning til samme sak, eller dersom anmodningen omfatter mer enn én innklaget part, bør det, når det lar seg gjøre, opprettes ett enkelt voldgiftspanel for å behandle klager som gjelder samme sak.
6. En part som ikke er part i tvisten, skal ved skriftlig underretning til partene i tvisten ha rett til å legge fram skriftlige innlegg for voldgiftspanelet, motta skriftlige innlegg, herunder vedlegg, fra partene i tvisten, møte i forhandlinger og avgi muntlige innlegg.

Artikkel 9.5

Voldgiftspanelets forhandlinger

1. Med mindre noe annet er angitt i denne avtale eller avtalt mellom partene i tvisten, skal voldgiftspanelet forhandlinger føres i samsvar med tilleggsreglene.
2. Voldgiftspanelet skal undersøke den sak det har fått seg forelagt i anmodningen om oppret-

ment of an arbitration panel in the light of the relevant provisions of this Agreement interpreted in accordance with rules of interpretation of public international law.

3. Unless the parties to the dispute agree otherwise, the hearings of the arbitration panel shall take place in Geneva. The language of any proceeding shall be English. The hearings of the arbitration panel shall be open to the public unless the parties to the dispute agree otherwise.
4. There shall be no ex parte communications with the arbitration panel concerning matters under its consideration.
5. A Party's written submissions, written versions of oral statements and responses to questions put by an arbitration panel, shall, at the same time as it is submitted to the arbitration panel, be transmitted by that Party to the other party to the dispute and any other Party that has delivered a notice pursuant to paragraph 6 of Article 9.4.
6. The Parties shall treat as confidential the information submitted by any other Party to the arbitration panel which that Party has designated as confidential.
7. Decisions of the arbitration panel shall be taken by a majority of its members. Any member may furnish separate opinions on matters not unanimously agreed. The arbitration panel may not disclose which members are associated with majority or minority opinions.

Article 9.6

Arbitration Panel Reports

1. The arbitration panel should, as a general rule, submit an initial report containing its findings and ruling to the parties to the dispute not later than 90 days from the date of establishment of the arbitration panel. In no case should it do so later than five months from this date. A party to the dispute may submit written comments to the arbitration panel on its initial report within 14 days of receipt of the report. The arbitration panel shall present to the parties to the dispute a final report within 30 days of their receipt of the initial report.
2. The final report, as well as any ruling under Articles 9.8 and 9.9, shall be communicated to the Parties. The reports shall be made public, unless the parties to the dispute decide otherwise.

telse av et voldgiftspanel, i lys av relevante bestemmelser i denne avtale fortolket i samsvar med folkerettens fortolkningsregler.

3. Med mindre partene i tvisten blir enige om noe annet, skal voldgiftspanelets møter finne sted i Genève. Alle forhandlinger skal føres på engelsk. Voldgiftspanelets møter skal være åpne for allmennheten med mindre partene i tvisten blir enige om noe annet.
4. Det skal ikke være kontakt mellom en av partene alene og voldgiftspanelet om spørsmål som er under behandling.
5. En parts skriftlige innlegg, skriftlige versjoner av muntlige innlegg og svar på voldgiftspanelets spørsmål skal sendes av denne part til den andre parten i tvisten og alle andre parter som har gitt skriftlig underretning etter artikkel 9.4 nr. 6, samtidig som de forelegges voldgiftspanelet.
6. Partene skal behandle fortrolig opplysninger som en annen part har lagt fram for voldgiftspanelet og merket fortrolig.
7. Voldgiftspanelets avgjørelser skal treffes ved stemmeflertall blant medlemmene. Ethvert medlem kan avgi separate uttalelser i saker der det ikke foreligger enstemmighet. Et voldgiftspanel kan ikke bekjentgjøre hvilke medlemmer som står bak flertalls- eller mindretallsuttalelser.

Artikkel 9.6

Voldgiftspanelets rapporter

1. Voldgiftspanelet skal som regel legge fram for partene i tvisten en innledende rapport som inneholder panelets konklusjoner og avgjørelse, senest 90 dager etter at voldgiftspanelet ble opprettet. Rapporten skal ikke i noe tilfelle legges fram senere enn fem måneder etter opprettelsen. En part i tvisten kan forelegge voldgiftspanelet skriftlige merknader til panelets innledende rapport innen 14 dager etter at rapporten er mottatt. Voldgiftspanelet skal legge fram en sluttrapport for partene i tvisten senest 30 dager etter at den innledende rapporten er mottatt.
2. Sluttrapporten samt enhver avgjørelse etter artikkel 9.8 og 9.9 skal meddeles partene. Rapportene skal offentliggjøres, med mindre partene i tvisten bestemmer noe annet.

3. Any ruling of the arbitration panel under any provision of this Chapter shall be final and binding upon the parties to the dispute.

Article 9.7

Suspension or Termination of Arbitration Panel Proceedings

1. Where the parties to the dispute agree, an arbitration panel may suspend its work at any time for a period not exceeding 12 months. If the work of an arbitration panel has been suspended for more than 12 months, the arbitration panel's authority for considering the dispute shall lapse unless the parties to the dispute agree otherwise.
2. A complaining Party may withdraw its complaint at any time before the final report has been issued. Such withdrawal is without prejudice to its right to introduce a new complaint regarding the same issue at a later point in time.
3. The parties to the dispute may agree at any time to terminate the proceedings of an arbitration panel established under this Agreement by jointly notifying the Chairperson of that arbitration panel.
4. An arbitration panel may, at any stage of the proceedings prior to release of the final report, propose that the parties to the dispute seek to settle the dispute amicably.

Article 9.8

Implementation of Final Report

1. The Party concerned shall promptly comply with the ruling of the arbitration panel. If it is impracticable to comply immediately, the parties to the dispute shall endeavour to agree on a reasonable period of time to do so. In the absence of such agreement within 30 days from the date of the issuance of the final report, either party to the dispute may request the original arbitration panel to determine the length of the reasonable period of time, in light of the particular circumstances of the case. The ruling of the arbitration panel should be given within 30 days from that request.
2. The party to the dispute concerned shall notify the other party to the dispute of the measure adopted in order to comply with the ruling of the arbitration panel, as well as provide a detailed description of how the measure ensures compliance sufficient to allow the other party to the dispute to assess the measure.

3. Enhver avgjørelse fra voldgiftspanelet etter bestemmelsene i dette kapittel skal være endelig og bindende for partene i tvisten.

Artikkel 9.7

Utsettelse eller avslutning av voldgiftspanelets forhandlinger

1. Dersom partene i tvisten er enige om det, kan voldgiftspanelet når som helst utsette sitt arbeid for et tidsrom som ikke overstiger tolv måneder. Dersom et voldgiftspanels arbeid utsettes i mer enn tolv måneder, blir beslutningen om å la voldgiftspanelet behandle tvisten uten virkning, med mindre partene i tvisten blir enige om noe annet.
2. En part som har inngitt klage, kan trekke klagen på et hvilket som helst tidspunkt før slutt-rapporten legges fram. En slik tilbaketrekking berører ikke partens rett til å inngi ny klage i samme sak på et senere tidspunkt.
3. Partene i tvisten kan når som helst bli enige om å avslutte forhandlingene i et voldgiftspanel opprettet i henhold til denne avtale ved å underrette voldgiftspanelets formann i fellesskap.
4. Et voldgiftspanel kan på et hvilket som helst tidspunkt før sluttrapporten offentliggjøres, foreslå at partene i tvisten prøver å avgjøre tvisten på minnelig vis.

Artikkel 9.8

Gjennomføring av panelets sluttrapport

1. Den berørte part skal omgående etterkomme voldgiftspanelets avgjørelse. Dersom det ikke er praktisk mulig å etterkomme den umiddelbart, skal partene i tvisten bestrebe seg på å bli enige om en rimelig frist for å gjøre dette. Dersom det ikke er oppnådd enighet innen 30 dager etter at sluttrapporten er lagt fram, kan en part i tvisten anmode det opprinnelige voldgiftspanelet om å fastsette en rimelig frist i lys av de spesielle omstendigheter i saken. Voldgiftspanelets avgjørelse bør foreligge innen 30 dager etter at anmodningen er fremsatt.
2. Den berørte part i tvisten skal underrette den andre parten i tvisten om de tiltak som er truffet for å etterkomme voldgiftspanelets avgjørelse, samt gi en detaljert beskrivelse av hvordan tiltaket sikrer at avgjørelsen etterleves, idet beskrivelsen skal være tilstrekkelig til at den andre parten i tvisten kan vurdere tiltaket.

3. In case of disagreement as to the existence of a measure complying with the the ruling of the arbitration panel or to the consistency of that measure with the ruling of the arbitration panel, such dispute shall be decided by the same arbitration panel before compensation can be sought or suspension of benefits can be applied in accordance with Article 9.9. The ruling of the arbitration panel shall normally be rendered within 90 days.
3. Dersom det foreligger uenighet med hensyn til om det er gjennomført tiltak for å etterkomme voldgiftspanelet's avgjørelse, eller om det gjennomførte tiltaket er i samsvar med voldgiftspanelet's avgjørelse, skal uenigheten avgjøres av det samme voldgiftspanelet før det kan søkes om kompensasjon eller fordeler kan oppheves i samsvar med artikkel 9.9. Voldgiftspanelet's avgjørelse skal normalt foreligge innen 90 dager.

Article 9.9

Compensation and Suspension of Benefits

1. If the Party concerned fails to properly comply with the ruling in the final report within a reasonable period of time as provided for in paragraph 1 of Article 9.8, that Party shall, if so requested by the complaining Party, enter into consultations with a view to agreeing on a mutually acceptable compensation. If no such agreement has been reached within 20 days from the request, the complaining Party shall be entitled to suspend the application of benefits granted under this Agreement but only equivalent to those affected by the measure or matter that the arbitration panel has found to be inconsistent with this Agreement.
2. In considering what benefits to suspend, the complaining Party should first seek to suspend benefits in the same sector or sectors as that affected by the measure or matter that the arbitration panel has found to be inconsistent with this Agreement. The complaining Party that considers it is not practicable or effective to suspend benefits in the same sector or sectors may suspend benefits in other sectors.
3. The complaining Party shall notify the other party to the dispute of the benefits which it intends to suspend, the grounds for such suspension and when suspension will commence, no later than 30 days before the date on which the suspension is due to take effect. Within 15 days from that notification, the Party complained against may request the original arbitration panel to rule on whether the benefits which the complaining Party intends to suspend are equivalent to those affected by the measure found to be inconsistent with this Agreement, and whether the proposed suspension is in accordance with paragraphs 1 and 2. The ruling of the arbitration panel shall be

Artikkel 9.9

Kompensasjon og oppheving av fordeler

1. Dersom den berørte part unnlater å etterkomme avgjørelsen i sluttrapporten fullt ut innen en rimelig frist som fastsatt i artikkel 9.8 nr. 1, skal denne parten, dersom den part som har inngitt klage, anmoder om det, innlede konsultasjoner med sikte på å oppnå enighet om en gjensidig tilfredsstillende kompensasjon. Dersom det ikke er oppnådd enighet senest 20 dager etter at anmodningen er fremsatt, skal den part som har inngitt klage, ha rett til å oppheve anvendelsen av fordeler som er gitt innenfor rammen av denne avtale, men bare i samme omfang som de fordeler som berøres av tiltaket eller forholdet voldgiftspanelet mener er i strid med denne avtale.
2. Ved vurderingen av hvilke fordeler som skal oppheves, skal den part som har inngitt klage, først søke å oppheve anvendelsen av fordeler i samme sektor eller sektorer som berøres av tiltaket eller forholdet som voldgiftspanelet mener er i strid med denne avtale. Dersom den part som har inngitt klage, mener det ikke lar seg gjøre eller ikke har den tiltenkte virkning å oppheve fordeler i samme sektor eller sektorer, kan vedkommende part oppheve fordeler i andre sektorer.
3. Den part som har inngitt klage, skal senest 30 dager før den dag opphevingen får virkning, underrette den andre parten i tvisten om hvilke fordeler den har til hensikt å oppheve, om grunnene for opphevingen og om når opphevingen blir iverksatt. Den innklagede part kan innen 15 dager etter en underretning som nevnt anmode det opprinnelige voldgiftspanelet om å avgjøre om fordelene som den part som har inngitt klage, har til hensikt å oppheve, har samme omfang som dem som berøres av tiltaket som anses å være i strid med denne avtale, og om den foreslåtte opphevingen er i samsvar med nr. 1 og 2. Voldgiftspanelet skal treffe avgjørelse senest 45 dager etter at

given within 45 days from that request. Benefits shall not be suspended until the arbitration panel has issued its ruling.

4. Compensation and suspension of benefits shall be temporary measures and shall only be applied by the complaining Party until the measure or matter found to be inconsistent with this Agreement has been withdrawn or amended so as to bring it into conformity with this Agreement, or until the parties to the dispute have resolved the dispute otherwise.
5. At the request of a party to the dispute, the original arbitration panel shall rule on the conformity with the final report of any implementing measures adopted after the suspension of benefits and, in light of such ruling, whether the suspension of benefits should be terminated or modified. The ruling of the arbitration panel shall be given within 30 days from the date of that request.

Article 9.10

Other Provisions

1. Whenever possible, the arbitration panel referred to in Articles 9.8 and 9.9 shall comprise the same panellists who issued the final report. If a member of the original arbitration panel is unavailable, the appointment of a replacement panellist shall be conducted in accordance with the selection procedure for the original panel-list.
2. Any time period mentioned in this Chapter may be modified by mutual agreement of the Parties involved.

Chapter 10

Final Provisions

Article 10.1

Fulfilment of Obligations

The Parties shall take any general or specific measures required to fulfil their obligations under this Agreement.

Article 10.2

Annexes, Protocols and Appendices

The Annexes and Protocols to this Agreement, including their Appendices, are an integral part thereof.

anmodningen er fremsatt. Fordeler skal ikke oppheves før voldgiftspanelets avgjørelse er fremlagt.

4. Kompensasjonen og opphevingen av fordeler skal være midlertidige tiltak og skal håndheves av den part som har inngitt klage, bare inntil tiltaket eller forholdet som er funnet å være i strid med denne avtale, er trukket tilbake eller er endret slik at det bringes i samsvar med denne avtale, eller til partene i tvisten har løst tvisten på annet vis.
5. Det opprinnelige voldgiftspanelet skal, dersom en av partene i tvisten anmoder om det, avgjøre om eventuelle gjennomføringstiltak vedtatt etter at fordelene ble opphevet, er i samsvar med sluttrapporten, og, på bakgrunn av denne avgjørelsen, om opphevingen av fordelene bør avsluttes eller endres. Voldgiftspanelet skal treffe avgjørelse senest 30 dager etter at anmodningen er fremsatt.

Artikkel 9.10

Øvrige bestemmelser

1. Dersom det er mulig, skal voldgiftspanelet nevnt i artikkel 9.8 og 9.9 bestå av panelmedlemmene som fremla sluttrapporten. Dersom et medlem av det opprinnelige voldgiftspanelet ikke er tilgjengelig, skal det oppnevnes en erstatte i samsvar med utvelgingsprosedyren som ble fulgt ved oppnevningen av det opprinnelige medlemmet.
2. Alle frister nevnt i dette kapittel kan endres ved en omforent avtale mellom de berørte parter.

Kapittel 10

Sluttbestemmelser

Artikkel 10.1

Oppfyllelse av forpliktelser

Partene skal treffe alle generelle eller særlige tiltak som er nødvendige for å oppfylle sine forpliktelser etter denne avtale.

Artikkel 10.2

Vedlegg, protokoller og tillegg

Vedlegg og protokoller til denne avtale, med tillegg, utgjør en integrert del av denne avtale.

*Article 10.3***Evolutionary Clause**

The Parties shall review this Agreement in the Joint Committee within three years after the entry into force of this Agreement in light of further developments in international economic relations, inter alia in the framework of the WTO and free trade relations with third countries, and examine the possibility of developing and deepening their cooperation under this Agreement. After the first review they shall conduct biennial reviews of this matter in the Joint Committee, with due regard to any specific provisions relating to further liberalisation or review contained in this Agreement.

*Article 10.4***Sustainable Development**

The Parties shall review this Agreement in the Joint Committee within three years after the entry into force of this Agreement in light of developments in the field of trade and sustainable development.

*Article 10.5***Amendments**

1. The Parties may agree on any amendment to this Agreement. Amendments to this Agreement other than those referred to in paragraph 7 of Article 8 shall, after consideration by the Joint Committee, be submitted to the Parties for ratification, acceptance or approval.
2. Unless otherwise agreed by the Parties, amendments shall enter into force on the first day of the third month following the deposit of the last instrument of ratification, acceptance or approval.
3. The text of the amendments as well as the instruments of ratification, acceptance or approval shall be deposited with the Depositary.

*Article 10.6***Accession**

1. Any State, becoming a Member of the EFTA, may accede to this Agreement, provided that the Joint Committee approves its accession, on terms and conditions to be agreed upon by the Parties. The instrument of accession shall be deposited with the Depositary.
2. In relation to an acceding State, this Agreement shall enter into force on the first day of the third month following the deposit of its

*Artikkel 10.3***Utviklingsklausul**

Partene skal gjennomgå denne avtale i Den blandede komité senest tre år etter at den er trådt i kraft, i lys av den videre utviklingen i de internasjonale økonomiske forbindelser, blant annet innenfor rammen av WTO og frihandelsforbindelser med tredjeland, og undersøke muligheten for å videreutvikle og utdype samarbeidet etter denne avtale. Etter den første gjennomgangen skal de undersøke saken på nytt hvert annet år i Den blandede komité, og det skal tas behørig hensyn til eventuelle konkrete bestemmelser i denne avtale om en ytterligere liberalisering eller gjennomgang.

*Artikkel 10.4***Bærekraftig utvikling**

Partene skal gjennomgå denne avtale i Den blandede komité senest tre år etter at den er trådt i kraft, i lys av utviklingen innenfor handel og bærekraftig utvikling.

*Artikkel 10.5***Endringer**

1. Partene kan bli enige om å endre denne avtale. Andre endringer i denne avtale enn dem som er omtalt i artikkel 8 nr. 7, skal, etter at de er behandlet i Den blandede komité, legges fram for partene med sikte på ratifisering, godtakelse eller godkjenning.
2. Med mindre partene er blitt enige om noe annet, skal endringer tre i kraft den første dag i den tredje måned etter at det siste ratifikasjons-, godtakelses- eller godkjenningsdokumentet er deponert.
3. Teksten til endringene samt til ratifikasjons-, godtakelses- eller godkjenningsdokumentene skal deponeres hos depositaren.

*Artikkel 10.6***Tiltredelse**

1. Enhver stat som blir medlem av EFTA, kan tiltre denne avtale, forutsatt at Den blandede komité godkjenner tiltredelsen, på de vilkår som partene blir enige om. Tiltredelsesdokumentet skal deponeres hos depositaren.
2. For en tiltredende stat skal denne avtale tre i kraft den første dag i den tredje måned etter at dens tiltredelsesdokument er deponert eller de

instrument of accession, or the approval of the terms of accession by the existing Parties, whichever is later.

eksisterende parter har godkjent tiltredelsesvilkårene, alt etter hva som skjer sist.

Article 10.7

Withdrawal and Expiration

1. Each Party may withdraw from this Agreement by means of a written notification to the Depositary. The withdrawal shall take effect six months after the date on which the notification is received by the Depositary.
2. If Ukraine withdraws, this Agreement shall expire when its withdrawal becomes effective.
3. Any EFTA State which withdraws from the Convention establishing the European Free Trade Association shall, ipso facto on the same day as the withdrawal takes effect, cease to be a Party to this Agreement.

Article 10.8

Entry into Force

1. This Agreement is subject to ratification, acceptance or approval in accordance with the respective domestic legal requirements of the Parties. The instruments of ratification, acceptance or approval shall be deposited with the Depositary.
2. This Agreement shall enter into force on the first day of the third month following the date on which Ukraine and at least one EFTA State have deposited their instruments of ratification, acceptance or approval with the Depositary.
3. In relation to an EFTA State depositing its instrument of ratification, acceptance or approval after this Agreement has entered into force, the Agreement shall enter into force on the first day of the third month following the deposit of its instrument of ratification, acceptance or approval.
4. This Agreement shall not enter into force between an EFTA State and Ukraine, unless the complementary Agreement on Agriculture between that EFTA State and Ukraine enters into force simultaneously. It shall remain in force as long as the complimentary agreement remains in force between those Parties.

Artikkel 10.7

Oppsigelse og opphør

1. Hver part kan si opp denne avtale ved skriftlig underretning til depositaren. Oppsigelsen skal få virkning seks måneder etter at depositaren har mottatt underretningen.
2. Dersom Ukraina sier opp denne avtale, vil avtalen opphøre å gjelde når oppsigelsen trer i kraft.
3. Enhver EFTA-stat som trer ut av konvensjonen om opprettelse av Det europeiske frihandelsforbund, skal ipso facto, samme dag som uttreddelsen trer i kraft, opphøre å være part i denne avtale.

Artikkel 10.8

Ikrafttredelse

1. Denne avtale skal ratifiseres, godtas eller godkjennes i samsvar med partenes respektive internrettslige krav. Ratifikasjons-, godtakelses- eller godkjenningssdokumentene skal deponeres hos depositaren.
2. Denne avtale trer i kraft den første dag i den tredje måned etter at Ukraina og minst én EFTA-stat har deponert sitt ratifikasjons-, godtakelses- eller godkjenningssdokument hos depositaren.
3. For en EFTA-stat som deponerer sitt ratifikasjons-, godtakelses- eller godkjenningssdokument etter at denne avtale er trådt i kraft, skal avtalen tre i kraft den første dag i den tredje måned etter at vedkommende stat har deponert sitt ratifikasjons-, godtakelses- eller godkjenningssdokument.
4. Denne avtale skal ikke tre i kraft mellom en EFTA-stat og Ukraina med mindre en tilleggsavtale om landbruk mellom denne EFTA-staten og Ukraina trer i kraft samtidig. Den skal forbli i kraft så lenge tilleggsavtalen er i kraft mellom partene.

Samtykke til ratifikasjon av en frihandelsavtale mellom EFTA-statene og Ukraina og en avtale om handel med landbruksvarer mellom Norge og Ukraina, begge av 24. juni 2010

*Article 10.9***Depositary**

The Government of Norway shall act as Depositary.

IN WITNESS WHEREOF the undersigned, being duly authorised thereto, have signed this Agreement.

Done at Reykjavik,
this 24th day of June 2010, in one original.
The Depositary shall transmit certified copies to all the Parties.
For Iceland
For Ukraine
For the Principality of Liechtenstein
For the Kingdom of Norway
For the Swiss Confederation

*Artikkel 10.9***Depositär**

Norges regjering skal være depositär.

SOM BEKREFTELSE PÅ DETTE har de undertegnede, som er gitt behørig fullmakt til det, undertegnet denne avtale.

Utfærdiget i Reykjavik
24. juni 2010, i ett originaleksemplar.
Depositären skal oversende bekreftede kopier til alle parter.
For Island
For Ukraina
For Fyrstedømmet Liechtenstein
For Kongeriket Norge
For Det sveitsiske edsforbund

Vedlegg 2

Agreement on Agriculture Between the Kingdom of Norway and Ukraine

Article 1

Coverage

This Agreement concerning trade in agricultural products between the Kingdom of Norway (hereinafter referred to as «Norway») and Ukraine, hereinafter collectively referred to as «the Parties», is concluded further to the Free Trade Agreement between the EFTA States and Ukraine (hereinafter referred to as «the Free Trade Agreement»), which was signed on 24 June 2010, and in particular pursuant to Article 2.1 of the Free Trade Agreement. This Agreement forms part of the instruments establishing a free trade area between the EFTA States and Ukraine.

Article 2

Scope

This Agreement applies to the measures adopted or maintained by the Parties related to agricultural products:

- a. classified under Chapters 1 to 24 of the Harmonized Commodity Description and Coding System (hereinafter referred to as «the HS») and not included in Annex II or III to the Free Trade Agreement; and
- b. covered by Annex I to the Free Trade Agreement.

Article 3

Tariff Concessions

Ukraine shall grant tariff concessions to agricultural products originating in Norway as specified in Annex I. Norway shall grant tariff concessions to agricultural products originating in Ukraine as specified in Annex II.

Landbruksavtale mellom Kongeriket Norge og Ukraina

Artikkel 1

Virkeområde

Denne avtalen om handel med landbruksvarer mellom Kongeriket Norge (heretter kalt Norge) og Ukraina, heretter kollektivt kalt partene, er inngått i henhold til frihandelsavtalen mellom EFTA-statene og Ukraina (heretter kalt frihandelsavtalen), undertegnet 24. juni 2010, og særlig i samsvar med artikkel 2.1 i frihandelsavtalen. Denne avtalen utgjør en del av dokumentene som etablerer et frihandelsområde mellom EFTA-statene og Ukraina.

Artikkel 2

Omfang

Denne avtalen gjelder tiltak iverksatt eller opprettholdt av partene med hensyn til landbruksvarer:

- a. klassifisert i kapittel 1–24 Det harmoniserte system for beskrivelse og koding av varer, (heretter kalt HS) og ikke inkludert i vedlegg II eller III til frihandelsavtalen; og
- b. omfattet av vedlegg I til frihandelsavtalen.

Artikkel 3

Tollkonsesjoner

Ukraina skal gi tollkonsesjoner for landbruksvarer med opprinnelse i Norge som angitt i vedlegg I. Norge skal innrømme tollkonsesjoner for landbruksprodukter med opprinnelse i Ukraina som angitt i vedlegg II.

*Article 4***Rules of Origin and Customs Procedures**

1. The rules of origin and the provisions on cooperation in customs matters set out in the Protocol on Rules of Origin to the Free Trade Agreement shall apply to this Agreement, except as provided for in paragraph 2. Any references to «EFTA States» in that Protocol shall be taken to refer to Norway.
2. For the purposes of this Agreement, Articles 3 and 4 of the Protocol on Rules of Origin to the Free Trade Agreement shall apply mutatis mutandis allowing only bilateral cumulation between the Parties.

*Article 5***Dialogue**

The Parties shall examine any difficulties that might arise in their trade in agricultural products and shall endeavour to seek appropriate solutions.

*Article 6***Further Liberalisation**

The Parties undertake to continue their efforts with a view to achieving further liberalisation of their trade in agricultural products, taking account of the pattern of such trade between them, the particular sensitivities of such products, and the development of agricultural policy on either side. At the request of either Party, the Parties shall hold consultations to achieve this objective, including through improvements in market access by reduction or elimination of customs duties on agricultural products and through extension of the scope of agricultural products covered by this Agreement.

*Article 7***Provisions of the Free Trade Agreement**

The following provisions of the Free Trade Agreement shall apply between the Parties to this Agreement: Articles 1.4 (Territorial application), 1.5 (Central, Regional and Local Government), 1.6 (Transparency), 2.6 (Import and Export Restrictions), 2.8 (Sanitary and Phytosanitary Measures), 2.9 (Technical Regulations), 2.12 (State Trading Enterprises), 2.16 (Bilateral Safeguard Measures), 2.17 (General Exceptions), 2.18 (Security Exceptions), and Chapter 9 (Dispute Settlement).

*Artikkel 4***Opprinnelsesregler og tollprosedyrer**

1. Opprinnelsesreglene og bestemmelsene om samarbeid i tollsaker oppført i protokollen om opprinnelse til frihandelsavtalen skal gjelde for denne avtale, med unntak for hva som er fastsatt i nr. 2. Enhver referanse til «EFTA-statene» i protokollen skal tolkes som en referanse til Norge.
2. For denne avtalen skal artikkel 3 og 4 i protokollen om opprinnelsesregler i frihandelsavtalen, gjelde mutatis mutandis slik at de bare tillater bilateral kumulasjon mellom partene.

*Artikkel 5***Dialog**

Partene skal undersøke eventuelle vanskeligheter som måtte oppstå i handelen med landbruksvarer dem imellom, og skal etterstrebe å finne passende løsninger.

*Artikkel 6***Ytterligere liberalisering**

Partene forplikter seg til å fortsette arbeidet med sikte på å oppnå ytterligere liberalisering av handelen med landbruksprodukter, der det tas hensyn til handelsmønstret mellom landene, den særskilte sensitiviteten for slike varer og utviklingen av landbrukspolitikken på begge sider. På anmodning fra en av partene skal partene rådføre seg med hverandre for å nå dette målet, blant annet gjennom forbedringer i markedsadgangen ved å redusere eller avvikle toll på landbruksprodukter, og ved å utvide listen over landbruksprodukter som omfattes av denne avtalen.

*Artikkel 7***Bestemmelser i frihandelsavtalen**

Bestemmelsene i de følgende artiklene i frihandelsavtalen skal få anvendelse, mellom partene i denne avtalen: Artikkel 1.4 (territoriell anvendelse), 1.5 (sentrale, regionale og lokale myndigheter), 1.6 (gjennomsiktighet), 2.6 (import og eksportrestriksjoner), 2.8 (sanitære og plantesanitære tiltak), 2.9 (tekniske forskrifter), 2.12 (statlige handelsforetak), 2.16 (bilaterale beskyttelsestiltak), 2.17 (generelle unntak), 2.18 (sikkerhetsunntak), og tvisteløsning i Kapittel 9. De er med

They are hereby incorporated and made part of this Agreement, mutatis mutandis.

dette, mutatis mutandis, innlemmet og gjort til en del av denne avtalen.

Article 8

Agricultural Safeguard Measures

1. Safeguard measures on agricultural products shall be taken pursuant to the conditions laid down in paragraph 1 of Article 2.16 of the Free Trade Agreement.
2. A safeguard measure shall not be taken for a period exceeding one year and may consist in either of the following:
 - a. an increase of the import duty on the product in question to a level not higher than the MFN applied rate of duty on the product in effect at the time the measure is taken; or
 - b. the introduction of a tariff quota for preferential trade, based on historical trade volumes for the five preceding years, excluding the import surge volumes that necessitated the introduction of the safeguard measure.
3. Before taking a safeguard measure, a Party shall notify the other Party in writing of the measure to be taken. Within 60 days after notification, the notifying Party shall provide all relevant information concerning the safeguard measure. On request, that Party shall consult with the affected Party with respect to the conditions of application of the measure.

Article 9

Entry into Force and Relationship between this Agreement and the Free Trade Agreement

1. This Agreement shall enter into force on the same date as the Free Trade Agreement enters into force between Norway and Ukraine. It shall remain in force as long as the Parties remain parties to the Free Trade Agreement.
2. The Depositary of the Free Trade Agreement shall receive a copy of this Agreement and the instruments of ratification, acceptance or approval of this Agreement for information.

IN WITNESS WHEREOF the undersigned, being duly authorised thereto, have signed this Agreement.

Done at Reykjavik,
this 24th day of June 2010,
in two originals in the English language.
For the Kingdom of Norway
For Ukraine

Artikkel 8

Sikkerhetstiltak i landbruket

1. Sikkerhetstiltak på landbruksprodukter skal igangsettes i henhold til betingelsene fastsatt i artikkel 2.16, paragraf 1 i frihandelsavtalen.
2. Sikkerhetstiltak skal ikke vare lengre enn en periode på ett år og kan bestå av et av de følgende tiltak:
 - a. økning i importtollsatsen på gjeldende varer men ikke høyere enn bestevilkårslands gjeldende tollsatser på tidspunktet tiltaket er iverksatt; eller
 - b. introduksjon av en tollkvote basert på historisk volum de siste fem årene, unntatt volumøkningen i importen som nødvendiggjorde igangsettelsen av sikkerhetstiltak.
3. Før iverksettelse av sikkerhetstiltak skal parten notifisere den andre parten skriftlig om tiltaket. Innen 60 dager etter notifisering skal parten som notifiserer fremlegge all relevant informasjon om sikkerhetstiltaket. Etter forespørsel skal parten konsultere den rammede parten angående betingelsene for iverksettelse av tiltaket.

Artikkel 9

Ikrafttredelse av denne avtale og forholdet til frihandelsavtalen

1. Denne avtalen trer i kraft og gjelder fra samme dato som frihandelsavtalen mellom Ukraina og Norge. Avtalen skal forbli i kraft mellom partene så lenge frihandelsavtalen forblir i kraft mellom dem.
2. Depositaren av frihandelsavtalen mottar en kopi av denne avtalen og ratifiseringsdokumentene, samt informasjon om ratifisering, godkjenning eller aksept av denne avtale.

SOM BEKREFTELSE PÅ DETTE har de undertegnede, som er gitt behørig fullmakt til det, undertegnet denne avtale.

Utfærdiget i Reykjavik
24. juni 2010
i to originaleksemplarer på engelsk.
For Kongeriket Norge
For Ukraina

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer fra:
Departementenes servicesenter
Internett: www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefon: 22 24 20 00

Opplysninger om abonnement, løssalg og
pris får man hos:
Fagbokforlaget
Postboks 6050, Postterminalen
5892 Bergen
E-post: offpub@fagbokforlaget.no
Telefon: 55 38 66 00
Faks: 55 38 66 01
www.fagbokforlaget.no/offpub

Publikasjonen er også tilgjengelig på
www.regjeringen.no

Trykk: 07 Xpress 10/2011

